

T.C.

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

ESKİ ASURCA METİNLERDE GEÇEN MADEN İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMA SÖZERİ

DANIŞMAN

PROF. DR. REMZİ KUZUOĞLU

AKSARAY 2022

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ESKİ ASURCA METİNLERDE GEÇEN MADEN İSİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

CUMA SÖZERİ

DANIŞMAN
PROF. DR. REMZİ KUZUOĞLU

AKSARAY 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 6 (altı) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Cuma

Soyadı : SÖZERİ

Bölümü : Tarih

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Eski Asurca Metinlerde Geçen Maden İsimleri

İngilizce Adı: Mineral Names in Assyrian Texts

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Cuma SÖZERİ

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Cuma SÖZERİ tarafından hazırlanan ‘Eski Asurca Metinlerde Geçen Maden İsimleri’ başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: (Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU)

(Tarih, Aksaray Üniversitesi) .....

Üye: (Doç. Dr. İrfan Deniz YAMAN)

(Arkeoloji, Aksaray Üniversitesi) .....

Üye: (Dr. Öğretim Üyesi Murat ORHUN)

(Tarih, Pamukkale Üniversitesi) .....

Tez Savunma Tarihi: ...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .....tarih ve..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

İTHAF SAYFASI

Oğlum Mirkan'a

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında bana yol gösterip değerli bilgi ve tecrübelerini aktaran, insana ve bilime daima önem veren saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU'na şükranlarımı sunuyorum.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ ASURCA METİNLERDE GEÇEN MADEN İSİMLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Cuma SÖZERİ, Aksaray 2022

ÖZET

Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda yer alan Kültepe'de 23.500'e yakın tablet bulunmuştur. Tabletlerin çoğunluğu Asurlu tüccarlara aittir. Bu tabletler, M.Ö. II. binde başlayan ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı adı verilen dönemde Anadolu ile Asur arasında yapılan maden ticareti ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.

Demir, bu dönemde henüz yeterli teknoloji olmadığı için üretilmiyordu. Bundan dolayı tunçtan yapılan eşya ve silahlar diğer madenlerden yapılanlara göre daha dayanıklı ve kullanışlıydı. Tuncun yapılabilmesi için kalay ve bakır gereklidir. Anadolu'da bol miktarda bakır yatağı bulunuyordu; ancak kalay yeterince yoktu. Anadolu'nun kalaya ihtiyaç duymasından dolayı Asurlu tüccarlar Orta veya Güney Asya kökenli kalayı satın alıp yaklaşık 250 yıl süren dönem boyunca Anadolu'ya getirip sattılar. Bu ticaretin neticesinde Asurlu tüccarlar altın ve gümüş elde ettiler. Anadolu insanının en önemli kazancı ise yazı ile tanışması oldu.

Bilim Kodu : 110802

Anahtar Kelimeler : Kültepe, Tablet, Asurlu Tüccarlar, Kalay, Tunç, Altın, Gümüş, Yazı.

Sayfa Adedi : 120

Danışman : Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MINERAL NAMES IN OLD ASSYRIAN TEXTS

(M.A. Thesis)

Cuma SÖZERİ, Aksaray 2022

ABSTRACT

Nearly 23.500 tablets were found in Kültepe where is located 20 kilometres northeast of Kayseri. Most of the tablets belong to Assyrian traders. These tablets provide important information about the mining trade between Anatolia and Assyria in the period which is called the Assyrian trade colonies age, started from 2 thousand BC. Iron couldn't be produced in this period because of the fact that there wasn't enough technology yet. Therefore, items and weapons made of bronze were more durable and useful than those made from other mines tin and copper are required to make bronze. There was plenty of copper in Anatolia but there wasn't enough tin. Because Anatolia needed tin Assyrian traders bought tin of south Asian origin and brought in to Anatolia for a period of 250 years and sold it. At the end of this trade, Assyrian merchants obtained gold and silver. The most important gain of the Anatolian people was their acquaintance with writing.

Science Code : 110802

KeyWords : Kültepe, Assyrian Merchants, Tin, Bronze, Gold, Silver, Writing.

Number : 120

Supervisor : Prof. Dr. Remzi KUZUOĞLU

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
İTHAF SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	7
ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI (ESKİ ASUR DEVRİ).....	7
1.1. M.Ö. II. Binde Anadolu	9
1.2. Asurlular	10
1.3. Asurlu Tüccarlar	11
1.4. Ticaretin İşleyişi	12
1.5. Kārum ve Wabartumlar	16
1.6. Kültepe/Kaniş	17
1.7. Tabletler	20
II. BÖLÜM.....	24

MADENLER	24
2.1. Altın	24
2.1.1. Ortaklıklar	27
2.1.2. Süs Eşyası	28
2.1.3. Altının Kaliteleri.....	29
2.2. Amütum/Aşı'um	31
2.2.1. Süs Eşyası	35
2.3. Antimon.....	36
2.4. Bakır	37
2.4.1. Bakır Ticareti	38
2.4.2. Bakır retim Yerleri.....	40
2.4.3. Bakırın Alım Gücü Olarak Kullanımı	43
2.4.4. Bakırın Kaliteleri.....	45
2.5. Demir.....	48
2.5.1. Meteorik Demir	50
2.6. Gümüş	52
2.6.1. Gümüşün Alım Gücü Olarak Kullanımı	55
2.6.2. Faiz Olarak Gümüş.....	57
2.6.3. Gümüş ile Borçlanma	59
2.6.4. Gümüş ile Hayvan Ticareti	61
2.6.5. Gümüşün Çeşitleri.....	62
2.7. Kalay	63
2.7.1. Kalayın deme Aracı Olarak Kullanımı	68
2.8. Kurşun	70
2.9. Tunç (Bronz).....	71

SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	78
Ek 1	83
Ek 2	84
Ek 3	85
Ek 4	86
Ek 5	87
Ek 6	88
Ek 7	89
Ek 8	90
Ek 9	91
Ek 10	92
Ek 11	93
Ek 12	94
Ek 13	95
Ek 14	96
Ek 15	97
Ek 16	98
Ek 17	99
Ek 18	100
Ek 19	101
Ek 20	102
Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu	103

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kullanılan Ağırlık Ölçüleri.....	14

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kültepe Kayıtlarına Göre Şehirlerden Elde Edilen Altın Yüzdeleri.....	31
Şekil 2. Metinlerde Bakır Elde Edilen Merkezler Olarak En Az İki Kez Tasdik Edilen ve Bakırın Menşei Olarak Nitelendirilen Şehirlerin Tasdik Sayıları ve Yüzdeleri.....	47
Şekil 3. Bakırın Satış İçin Gönderildiği Şehirlerin Tasdik Sayısı ve Yüzdeleri.....	48
Şekil 4. Asurlu Tüccarların Ticaret Yoluyla Gümüş Elde Ettikleri Şehirlerin Yüzdeleri (Kaniş Hariç).....	60
Şekil 5. Metinlere Göre Asurlu Tüccarların Şehirlere En Az İki Kez Taşıdığı Kalay Yüzdeleri.....	70

SİMGELER VE KISALTMALAR

[....]	kırık, okunamıyor.
AKT	Ankara Kültepe Tabletleri.
ATHE	Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Semaners der Universitat.
BIN	Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies.
Bkz.	Bakınız.
CAD	The Assyrian Dictionary of the University of Chicago.
CCT	Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum.
CTMMA	Cuneiform Texts in the Metropolitan Museum of Art VIII.
Ed.	Editör.
ETÇ	Erken Tunç Çağı.
ICK	Inscriptions Cunéiforms du Kültépé.
İTÇ	İlk Tunç Çağı.
K	Kārum.
Kt. 92/k, 93/k 01/k	Kültepe’de kārum’da bulunan tabletlerin kazı envanter numaraları (92, 93..... 01 sırasıyla 1992, 1993.....2001 kazı yıllarını göstermektedir).
Kt. a/k, b/k, ...z/k; g/t	Kültepe’de bulunan tabletlerin kazı envanter numaraları (a, b, c.....z 1948’den itibaren kazı yıllarını göstermektedir. k kārum’un, t ise Tepe’nin kısaltmasıdır.)
Kt.	Kültepe Tabletleri.
KTP	The Cappadocian Tablets in the University Museum of Pennsylvania.

KUG	K. Hecker, Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessen, Giessen 1966.
M.Ö.	Milattan Önce.
OIP	Oriental Institute Publications vol. XXVII, Chicago 1935.
TC	Tablettes Cappadociennes.
TTK	Türk Tarih Kurumu.
VS 26	Vorderasiatische Schriftdenkmäler der (Königl.) Museen zu Berlin (Berlin).
W	Wabartum.

GİRİŞ

Maden, yer kabuğunun bazı bölgelerinde çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan, ekonomik yönden değer taşıyan mineral olarak tanımlanır.¹ Metal sözcüğünün kökeni ise eski Yunanca'dan gelen "aramak" anlamındadır.² Metal, Hidrojen hariç pozitif elektrikle yüklenebilen diğer bir ifade ile asitlerin etkisi altında hidrojen açığa çıkaran bütün elementlerdir. Çok yüksek elektrik ve ısı iletkenliğine sahip, kendine özgü parlaklığı olan oksit, hidroksit, sülfür haline dönüşebilen, aralarında alaşımlar oluşturan, (+) işaretli olarak iyonlaşan, gaz halinde tek atomlu olan, katı durumda iken plastik özellik gösteren dövme, presleme, tel çekme, haddeleme hassası olan, temel maddedir. Metaller ağır, hafif, asal, asal olmayan, alçak sıcaklıkta, yüksek sıcaklıkta, çok yüksek sıcaklıkta eriyen şeklinde de tasnif edilirler.³

Cevherden metalin elde edilmesinden çok önceleri, insanlar doğal metallerin kullanımına uzun süre önce başlamışlardı. Tarih öncesinde yaşanan şiddetli iklimsel değişimler büyük göçlere neden oldu. Bu göçler sırasında insanlar doğal metalleri keşfetti. Özellikle Neolitik Çağ Dönemi'ne ait olan yerlerdeki arkeolojik kazılar, bu devirdeki insanların taş ve kaya arasında açıkta duran ve nadir bulunan bazı maddelere özel ilgi duyduklarını gösterir. Göçler sırasında insanlar, çoğunlukla bu maddelerin bulunduğu yerlere yerleşmişlerdir. Bu maddeler taş ve kayaların aksine vurulduklarında kırılmıyor, dövüldüklerinde ise farklı şekiller alıyordu. Bu maddelere doğal metal denir. Doğal metallerin en kolay tanınanları kaya içindeki çatlakta erimiş halde olan bakır ile alüvyon içerisindeki altın ve göktaşında bulunan demirdir. Doğal metallerin kullanılmaya başlanmasıyla Kalkolitik Çağ'a (Bakır

---

¹ Türk Dil Kurumu < <https://sozluk.gov.tr/>>, (ET: 09/10/2021)

² Şenol Yılmaz-Can Kurnaz, "Metalurjik Süreçler ve Arkeometalurji", **Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1 (2001), s.48.

³ Eti Maden, <www.etimaden.gov.tr/maden-terimleri-sozlugu/m-harfi-ile-baslayanlar>, (ET: 20/01/2022)

Çağı) geçilmiştir. Kalkolitik Çağ ile birlikte insanların kullandığı metal olmayan aletlerin yerini yavaş yavaş metal eşyalar almaya başlamıştır.⁴

Anadolu madenciliği 5 aşamada incelenebilir:

1. Aşamaya, Hazırlık Aşaması/Metalsiz Dönem denir ve M.Ö. 8200 yılları öncesini kapsar. Bu aşamada insanlar, ilk olarak renkli mineral ve cevherleri toplayıp bunları boya amacıyla kullanmışlardır. Metallerin henüz keşfedilmediği bu dönemde, bir yerleşimde bulunan en eski cevher buluntularına Hallan Çemi (Batman) ve Çayönü Tepesi'nde (Diyarbakır) rastlanılmıştır.⁵

2. Aşamaya, Başlangıç Aşaması/Tek Metalli Dönem denir ve M.Ö. 8200 yılları sonrasına tarihlendirilir. M.Ö. 9. binyılın sonlarında bakır keşfedilmiştir.⁶ Anadolu insanının öğrendiği ilk maden de bakırdır.⁷ Bunun nedeni Anadolu'da zengin bakır yataklarının olmasıdır. (Bkz. Ek 1) Bu yataklar özellikle Kuzey Anadolu Dağları boyunca, Orta Karadeniz ve Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'da Elazığ-Malatya çevresinde, güneyde Toroslar üzerinde ve Kuzeybatı Anadolu'da yer alır.⁸

Bu dönemde yaşayan Anadolu insanı, bakırı döverek şekillendirmeyi başarmıştır. Ayrıca soğuk dövülen bakırın çatladığını, kırıldığını veya koptuğunu buna karşın bakırın ısıtıldığında daha kolay şekillendiğini ve plastik özelliğinin arttığını öğrendiler. İnsanlar tarafından soğuktan ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için kullanılan ateş, artık metallerin şekillendirilmesinde de kullanılmaya başlandı. Böylece madenciliğin temeli atıldı. Ateşin kullanımı ile elde edilen ilk buluntulara Çayönü Tepesi (M.Ö. 8200-7500) ve Aşıklı Höyük'te (Aksaray; M.Ö. 7800-7600; Bkz. Ek 2) rastlanmıştır.⁹

---

⁴ Yılmaz-Kurnaz, agm, s. 45-46.

⁵ Ünsal Yalçın, "Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış", **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl:5, Sayı:9 (2016), s.5.

⁶ agm, s.6.

⁷ Cahit Günbattı, **Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 89, Kayseri 2017, s.70.

⁸ Erkan Fidan, "Madenciliğin Beşiği Anadolu: Tarih Öncesi Dönemlere Ait Bakır Yatakları", **Belleten**, Cilt: LXXXI/292 (2017), s.667.

⁹ Yalçın, agm, s.6.

3. Aşama, Gelişme Aşaması/Ekstraktif Metalurji'nin Başlaması olarak adlandırılır ve M.Ö. 5000 yılları sonrasına tarihlendirilir. Bu aşamada ilk defa *malakit*¹⁰ ve *azurit*¹¹ gibi bakır cevherleri potalarda ergitilmeye başlandı. Bu çağdaki insanlar ergitme (izabe) yöntemiyle elde ettikleri bakırı farklı yöntemler kullanıp işleyebiliyorlardı. Bu işlem şu şekilde yapılmaktaydı: potalar sayesinde elde edilen küçük bakır damlaları, tekrar ısıtılıp içindeki kömür, ergimemiş cevher kalıntıları ve pota kırıntılarından arındırılıp kalıplara dökülüyor veya çekiçe dövülerek şekillendiriliyordu. İlk başlarda bakırdan boncuk ve olta gibi az sayıda küçük objeler yapılıyordu. Bu aşamayla birlikte insanlar, cevherden bakır elde ederek, ihtiyaçları kadar bakır eşya üretmeye başladılar.¹²

4. Aşamaya, Yapılanma/Deneyim/Gelişmiş Metalurji adı verilir ve M.Ö. 4000 yılları sonrasına tarihlendirilir. Bu aşamada, M.Ö. IV. bin yıllarında Anadolu'nun hemen her yerleşim yerinde ve tüm Yakın Doğu'da metal ergiten ve işleyen işlikler görülür. Maden yataklarında toplanan cevherler, yerleşim yerlerine getirilerek ergitilip işlenirdi. Maden ustaları bu aşamada cevher toplamak için yerin derinliklerine iniyor ve kompleks¹³ bileşimli, polimetallik¹⁴ cevherleri topluyordu. Bunun sonucunda işledikleri maden de kalite ve içerik açısından farklı olmaktaydı. İlk başlarda arsenik içeren kompleks bakır cevherleri ergitilip, ergiyik arsenikli bakır elde edildi. Böylece ergitilen metalin, cevherin yapısına göre farklılık oluşturduğunu anladılar. Ardından bilerek arsenik ve bakırı birlikte eritip arsenikli bakır elde ettiler. M.Ö. IV. binyılın ikinci yarısında gümüş, kurşun ve altın bulunmaya başlandı.¹⁵

5. Aşama, Endüstri Aşaması/Tunç ve Demir Çağları olarak adlandırılır ve M.Ö. 2800 yılları sonrasına tarihlendirilir. M.Ö. III. binyılın başlarından itibaren maden ocakları endüstriyel özellik kazanmıştır. Yeraltında galeri açılarak çıkarılan cevher, ocakların yakınında ergitiliyordu. Buralarda elde edilen metal, külçeler halinde kentlere veya başka bölgelere taşınıyordu. Kentlerde sadece metal işleniyordu. Zaman içinde maden

---

¹⁰ Bazik bakır karbonattan müteşekkil, parlak yeşil bir mineraldir. Çok bulunan bir bakır cevheridir.

¹¹ Bir çeşit bakır cevheridir. Çoğunlukla malakit ile birlikte bakır yataklarında bulunur.

¹² Yalçın, agm, s.7-8.

¹³ Kendisinden birçok metalin kazanıldığı cevher.

¹⁴ Polimetallik, farklı metallerin kombinasyonundan oluşan bir maddedir.

¹⁵ Yalçın, agm, s.8.

endüstrisine dayalı bölgesel büyük devletler kurulmaya başlandı. Dönemin madencilik konusundaki en önemli buluşu tuncun yapılmasıdır. Ancak, İlk Tunç Çağı (İTÇ) II döneminde tuncun kullanımı sınırlı bölgelerde yapılabilmekteydi. Mezopotamya, İç Anadolu ve Troia’da (Çanakkale) tunç yapılabiliyorken diğer bölgelerde halen arsenikli bakır kullanılmaktaydı. Örneğin Alacahöyük (Çorum) ve Horoztepe’de (Tokat) tunç elde edilirken, Samsun İkiztepe’de arsenikli bakır yapılmaktaydı. M.Ö. III. binyılın ilk yarısında demir, bakır yapımında elde edilen tecrübeler sayesinde ergitilmeye başlandı. Anadolu’da ilk kez bu dönemde demir cevheri ergitildi ve demir üretimi gerçekleştirildi. Ancak, demir ve çeliğin seri olarak üretimi ve tuncun yerini alması M.Ö. II. binyılın sonlarında gerçekleşmiştir.¹⁶

M.Ö. II. binyıl başlarında III. Ur Devleti’nin¹⁷ yıkılmasıyla bağımsızlığını kazanan Asur şehri, Kral Erişum’un politikaları sayesinde kısa zamanda uluslararası ticaretin merkezi olmayı başardı. Bunun sonucunda Asurlu tüccarlar çevre ülkelere yöneldiler. Asurluların Anadolu’ya yönelme nedenleri, Anadolu’nun doğal kaynaklar bakımından zengin olması ve Anadolulu kralların Asurlu tüccarlara sağladıkları kolaylıklardı.¹⁸

Irak’ın kuzeyinde Musul kentinin 100 km güneyinde yer alan Asurlular¹⁹, daha önceden Anadolu’ya sefer düzenleyen Akadlar sayesinde, Anadolu’nun doğal zenginliğinden haberdar olmuşlardır.²⁰ Asur ile Anadolu arasındaki uzaklık yaklaşık olarak 1000 km’dir. Asur kervanları günde 25-30 km yol gidebiliyorlardı. Kervanlar yaklaşık olarak iki ayda yolculuklarını tamamlamaktaydılar.²¹

---

¹⁶ agm, s.9-10.

¹⁷ Mezopotamya’da M.Ö. 2060-1960 yılları arasında hüküm sürmüş olan Ur kenti temelli Sümer hanedanıdır. Bundan dolayı Yeni Sümer Devleti olarak da tanımlanmaktadır.

¹⁸ Günbattı, age, s.30.

¹⁹ Hakan Erol, ‘‘Eski Asur Şehir Devleti’nin Ticari Tekelleşme Politikası’’, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:34/58 (2015a), s.426.

²⁰ Ekrem Memiş, ‘‘Bakır Madeninin Eski Anadolu Medeniyeti’nin Gelişmesindeki Rolü ve Önemi’’, **X. Türk Tarih Kongresi** (22-26 Eylül 1986), Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s.84.

²¹ Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıcından Perslere Kadar)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.104.

M.Ö. II. binyılda Anadolu'nun siyasi yapısı çeşitli şehir devletlerinden/krallıklardan oluşmaktaydı.²² (Bkz. Ek 3) Anadolu'da siyasi birliğin olmamasından dolayı zaman zaman bu şehir devletleri birbirleriyle savaşılmaktaydı.²³ Şehir devletleri, birbirlerine üstünlük sağlamak için o dönemde stratejik önemi olan kalaya ihtiyaç duyuyorlardı.²⁴

Tunç elde edilebilmesi için bakırla kalayın birleştirilmesi gerekir.²⁵ Yukarıda da bahsedildiği gibi Anadolu'da bol miktarda bakır yatağı vardır; ancak Anadolu, kalay madeni bakımından fakirdir. Bundan dolayı Asurlu tüccarlar çeşitli eşyalar ile birlikte Anadolu'ya yaklaşık 250 yıl süren ve tarihte Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan dönem boyunca kalay taşımışlardır.²⁶

Asur'da kalay yatağı yoktur. Asurlu tüccarlar, Anadolu'da sattıkları kalayı Orta veya Güney Asya'dan satın alıyorlardı.²⁷ Asur'da satın alınan kalay, iki katı fiyatına Anadolu'da alıcı bulabiliyordu. Böylece tüccarlar kalay ticaretinden %100 kâr elde ediyorlardı.²⁸

Asurlu tüccarların asıl amacı, kalay, kumaş ve lapis lazuli gibi malları Anadolu'da satarak karşılığında gümüş ve altın elde etmektir.²⁹ Ancak, getirdikleri malları satarak doğrudan altın veya gümüş elde edemiyorlardı. Öncelikle mallarını kötü, daha sonra da iyi kalitedeki

---

²² Hasan Bahar, "M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3 (1994), s.307.

²³ Ekrem Memiş, **Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2017, s.75.

²⁴ Cahit Günbattı, "Anadolu'da Düzenlenmiş İlk Antlaşmalar ve Bunların Eski Anadolu Tarihi İçin Önemi", Şakir Batmaz-Hasan Ali Şahin (Ed.), **Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya'da Barış, içinde**, Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005a, s.35.

²⁵ Halil Tekin, **Eski Anadolu Madenciligi Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Başlangıcından Demir Çağı'na Kadar**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015, s.140.

²⁶ Ergun Kaptan, "Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, Cilt:95/96 (1980-1981), s.165.

²⁷ Ünsal Yalçın-Hadi Özbal, "Özel Konu: Arkeolojide Kalay", **Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı: 12 (2009), s.100.

²⁸ Günbattı, age, s.72.

²⁹ Klaas R. Veenhof, "Eski Asur Kara Ticareti'nin Yapısı", Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu, içinde**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul (2011a), s.57.

bakırla değiştiriyorlardı. Elde ettikleri iyi kalitedeki bakırı ise ancak gümüş veya altın karşılığında satıyorlardı.³⁰

Asurlu tüccarlar, Anadolu’da, mallarını satmak amacıyla büyük şehirlerin içinde veya yakınında³¹ 40 civarında kārūm ve wabartum denilen ticaret merkezleri kurmuşlardır.³² Günümüzde Kayseri’nin 20 km kuzeydoğusunda yer alan Kültepe’nin eski çağlardaki adı Kaniř’ti. Kaniř, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda büyük bir ticaret merkeziydi. Anadolu’daki bütün kārūmlar Kaniř’e, Kaniř’te Asur’a bağlıydı.³³ Kaniř, Asur ile Anadolu arasında yapılan ticaretin devamlılığının sağlanması için çok önemli rol oynamıştır. Kültepe’de yapılan çalışmalar sonucunda burada 23.500’e yakın çivi yazılı tablet bulunmuştur.³⁴ (Bkz. Ek 4) Bu tabletler, genellikle Asurlu tüccarların ticari faaliyetleriyle alakalı olan iş mektupları, borç senetleri, mahkeme tutanakları, çeşitli liste ve kayıtlardan oluşur.³⁵

---

³⁰ Emin Bilgiç, ‘‘Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi’’, **Sumeroloji Araştırmaları 1940-1941, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Sumeroloji Enstitüsü Neşriyatı No.1** (1941), s.950.

³¹ Mogens Trolle Larsen, ‘‘Koloni Sisteminin Yönetimi’’, Fikri Kulakoęlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniř-Kārūmu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul (2011a), s.65.

³² Fikri Kulakoğlu, ‘‘Eski Anadolu’nun Uluslararası Ticaret Merkezi: Kültepe-Kaniş’’, **Şehir Kültür Sanat Dergisi**, Sayı:17 (2018), s.29.

³³ agm, s.25-28.

³⁴ Remzi Kuzuoęlu, ‘‘Kaniř Kārūmu’nun Koloni Döneminde Siyasi Barış ve Ticaret Hayatındaki Yeri’’, Şakir Batmaz-Hasan Ali Şahin (Ed.), **Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeř) ve Eski Önasya’da Barış**, içinde, Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005, s.103.

³⁵ Günbattı, (2005a), agm, s.30.

I. BÖLÜM

ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI (ESKİ ASUR DEVRİ)

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın ne zaman başladığı ve ne zaman son bulduğu hakkında bilim insanlarınca farklı tarihler verilmektedir. Bazı bilim insanlarının bu çağı tarihlemeleri veya yaklaşık olarak verdiği tarihler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tarihlerin, yeni bulgular sonucunda değişebileceği göz ardı edilmemelidir.

BİLİM ADAMI	BAŞLANGIÇ (M.Ö.)	BİTİŞ (M.Ö.)
Ekrem MEMİŞ ³⁶	1950	1750
Klaas R. VEENHOF ³⁷	1900'den önce	—
Fikri KULAKOĞLU ³⁸	2000	1700
Remzi KUZUOĞLU ³⁹	1974	1719
Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ ⁴⁰	1970	1730
Hüseyin SEVER ⁴¹	1900'ler	—
Hakan ERKUŞ-Arif GÜMÜŞ ⁴²	1974	1719

³⁶ Memiş (2017), age, s.90.

³⁷ Klaas R. Veenhof, "Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş", Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011b, s.30-39.

³⁸ Kulakoğlu (2018), agm, s.26.

³⁹ Remzi Kuzuoğlu, "Anadolu'nun En Eski Kaynaklarına Göre Faiz", **Uluslararası Beşeri ve Doğa Bilimleri: Problemler ve Çözüm Arayışları Kongresi** (7-9 Ekim 2016, Saraybosna), Saraybosna 2016, s.317.

⁴⁰ Hatice Gül Küçükbezi, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler", **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:26 (2011), s.26.

⁴¹ Hüseyin Sever, "Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:35, Sayı: 2 (1991), s.248.

⁴² Erkuş-Gümüş, agm, s.278.

Sebahattin BAYRAM ⁴³	1974	1719
Hakan Erol ⁴⁴	1972	1718

Asurlu tüccarların, M.Ö. II. binde Anadolu’da ticaret kolonileri kurup ticaret yaptıkları döneme Asur Ticaret Kolonileri Çağı denilmektedir.⁴⁵ Hakan Erol, Asur ile Anadolu arasındaki ticaretin en yoğun döneminin 1893 ile 1863 yılları arasında gerçekleştiğini ve bu 30 yıllık dönemde yapılan ticaretin toplam ticaretin %90’ını oluşturduğunu söylemektedir.⁴⁶

Anadolu’da elde edilen en eski yazılı kaynaklar, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’na aittir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Anadolu tarihi açısından dönüm noktası sayılır, çünkü bu devirde Anadolu’ya gelen Asurlu tüccarlar çiviyazısını Anadolu insanına öğretmişlerdir. Böylece Anadolu, yazıyla Mezopotamya’daki keşfinden 1000 yıl kadar sonra tanışmış oldu.⁴⁷

Günümüzde olduğu gibi eskiden de yeraltı ve yerüstü kaynaklarının elde edilmeye çalışılması, güçlü toplumların önemli hedefleri arasında yer almaktaydı. Akadların, Asurluların ve Babillilerin Anadolu ile ilgilenmelerine karşılık Hititlerin ve Urartuların da Mezopotamya ile ilgilenmeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Mezopotamya’daki devletler (Bkz. Ek 5) Anadolu’nun zenginliklerini her zaman elde etmeye çalışmışlardır.⁴⁸ Anadolu’nun zenginliğinden dolayı Kuzey Mezopotamya’daki Asurlular, Anadolu ile ekonomik ilişki kurdular. Asur’un varlıklı insanları Anadolu’nun gereksinim duyduğu bazı

---

⁴³ Sebahattin Bayram, “Ortadoğu’daki En Eski Uluslararası Ticaret ve Esasları”, Victoria Bilge Yılmaz-Sayim Türkman (Ed.), **Ortadoğu’ya Bakış**, içinde, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2017, s.22.

⁴⁴ Hakan Erol, “Old Assyrian Metal Trade Its Volume and Interactions”, **Belleten**, Cilt: LXXXIII/298 (2019), s.779.

⁴⁵ İrfan Albayrak, “Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar İle Yerli Halk Arasındaki İlişkiler”, **Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Yayın No:4, Kayseri 2000, s.35.

⁴⁶ Erol (2019), agm, s.780-781.

⁴⁷ Günbattı (2005a), agm, s.29.

⁴⁸ Kuzuoğlu (2005), agm, s.101.

mallardan faydalanarak ve kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla Anadolu ile ticaret yapmaya başladılar.⁴⁹

Asurlu tüccarların getirdiği mallar Anadolu içinde farklı yöntemlerle dağıtılmaktaydı. Kalay, tekstil, arpa, ahşap, saman ve bakır gibi fazla yer kaplayan yükler bazen araba (ereqqum) ile taşınmaktaydı. Bu arabalar büyük ihtimalle dört tekerlekliydi ve tahminen eşek veya öküzlerle çekilmekteydi. Kaniş Kārumu'nda yapılan kazılarda araba tekeri izine rastlanmıştır. Bir hamal 1 talent, bir eşek 2-3 talent yük taşıyabiliyorken, bir araba ile 20 talent yük taşınabilmekteydi.⁵⁰

1.1. M.Ö. II. Binde Anadolu

Anadolu'nun M.Ö. II. binyıldaki siyasi yapısı şehir krallıklarından/devletlerinden oluşmaktaydı. Krallıkların başında "*ruba'um*" ünvanlı bir kral bulunuyordu. Ayrıca bazı zamanlarda "*rubatum*" ünvanıyla kraliçeler de krallıkları yönetiyordu. Veliahtlara "*rabi simmiltim*" denilmekteydi ve bunlar da devlet yönetiminde yer alabiliyordu.⁵¹

Kültepe'de çıkarılan tabletlerden edinilen bilgiye göre bu dönemde Anadolu'nun önemli şehir devletleri şunlardır: Kaniş, Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Mama, Tawiniya, Wašhaniya, Wahšušana ve Puruṣhattum. Anadolu'da siyasi birliğin olmaması bu şehir devletlerinin zaman zaman birbirleriyle savaşmalarına veya ittifaklar kurmalarına neden oluyordu.⁵²

Örneğin, Kt. 01/k 217 numaralı Kültepe metninden, Anadolu'da bulunan şehirlerin zaman zaman birbirleriyle savaştıkları ve bu savaşta Asur'un bir tarafı desteklediği anlaşılmaktadır. Bu mektup koloni çağının geç dönemini kapsamakla beraber, Anadolu'nun siyasi tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Adı geçen mektubu Asur elçileri, Harsamna Kralı Hurmeli'ye yazmışlardır. Anadolu'nun iki krallığı Harsamna ile Zalpa birbirleriyle savaşmaktadır. Bu durum karşısında Asur Kralı I. Şamşi-Adad,

---

⁴⁹ Hüseyin Sever, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1700-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", **XII. Türk Tarih Kongresi**, (12-16 Eylül 1994), içinde, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.85.

⁵⁰ Tekin, age, s.219.

⁵¹ Bahar, agm, s.307.

⁵² Memiş (2017), age, s.75.

Hurmeli'ye karşı Zalpa kralının yanında yer almış hatta Zalpa kralına askeri yardımda bulunmuştur. Hurmeli bu yapılanlardan dolayı ticaret yollarını Asur kervanlarına kapatmış ve Asur'a bir mektup göndermiştir. Mektupta, Zalpa kralına yardım edilmemesi istenmiştir. Tüccarlar, Hurmeli'ye değerli kumaşlar hediye etmiş ve kervan yollarının açılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Çünkü Asurlu tüccarların ticaret yapabilmesi için kervan yollarının açık olması gerekmektedir.⁵³

İlk başta belge azlığından dolayı bazı Asurologlar Asur Devleti'nin sınırlarının Orta Anadolu'ya kadar ulaştığını savunmaktaydı. Ancak daha sonraları bulunan pek çok belgede Asur Devleti'nin tüccarların faaliyetleri ve koloni kurulması gibi konularda etkisinin olmadığı anlaşılmıştır. Asurlu tüccarlar tamamen kendi adlarına ticaret yapıyorlardı ve Anadolu'da ticaret yapabilmek için Anadolulu krallardan izin almaları ve anlaşma yapmaları gerekmektedir.⁵⁴

1.2. Asurlular

Asur şehri, Irak'ın kuzeyinde Musul kentinin 100 km güneyinde, Dicle Nehri'nin kıyısında yer alıyordu. Asur şehri, III. Ur Devleti hâkimiyetindeyken M.Ö. 2000'li yıllarda bu devletin yıkılmasıyla bağımsızlığını kazandı.⁵⁵

Asur'a bağımsızlığını kazandıran kral, Huşuma'dır. Asur Devleti ilk başta Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet olarak kurulmuştu. Asur Kralı I. Erişum, ticarete devlet tekeli kaldırarak vergileri indirdi, imar faaliyetlerine başladı, çevre ülkelerden tüccarların Asur'a gelmelerini ve serbest ticaretin aile üyeleri ve onların kuracağı firmalar tarafından yapılmasını sağladı. Böylece Asur şehri kısa sürede ticaretin merkezi olmayı başardı ve ekonomisini geliştirdi. Bunun sonucunda zengin tüccarlar, ticaret yapmak amacıyla çevrelerindeki ülkelere yöneldiler. Anadolu'ya yönelmelerinin nedenleri ise Anadolu'nun zengin doğal kaynakları ile Anadolulu kralların Asurlu tüccarlara sağladıkları

---

⁵³ Günbattı, age, s.52.

⁵⁴ Günbattı, age, s.41.

⁵⁵ Erol (2015a), agm, s.426.

kolaylıklardı. M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde, Anadolu ile Kuzey Mezopotamya arasında sistemli bir ticaret ağı kuruldu.⁵⁶

Asur tarihi genel olarak üç bölüm halinde incelenmektedir. Bunlar:⁵⁷

- Eski Asur Çağı (M.Ö. +2000-1600)
- Orta Asur Çağı (M.Ö. +1500-1000)
- Yeni Asur Çağı (M.Ö. +1000-612)

Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Eski Asur Dönemi (M.Ö. 2000-1600) içinde yer almaktadır.⁵⁸ Bu dönem, Kültepe'nin II ve Ib tabakasına rastlamaktadır. Kārum'un II ve Ib tabakasını kapsayan bu devrin Asurlu hükümdarları I. Erişum, Ikūnum, I. Sargon (=Şarruken), II. Puzur-Aššur, Naram-Suen, II. Erişum ve I. Šamši-Adad'dır.⁵⁹

1.3. Asurlu Tüccarlar

Asurlu tüccarlar, Anadolu ile yaptıkları ticaretten yüksek gelir elde ediyorlardı. Çünkü tüccarlar malları hem alırken hem de satarken ayrı ayrı kâr sağlıyordu. Örneğin 1 gram gümüş ile 20 gram kalay alırken, 1 gram gümüşe 10 gram kalay veriyorlardı.⁶⁰ Asurlu tüccarlar çok büyük miktarlarda altın, gümüş ve değerli taşları Anadolu'dan alıp Asur'a götürüyorlardı.⁶¹

Asurlu tüccarlar, en çok Kızılırmak havzasında bulunuyorlardı.⁶² Asurlular, Anadolu'nun tamamında ticarete hâkim değillerdi. Asurlu tüccarların ticaret yaptıkları sınırlar Orta Anadolu, Kuzey Anadolu ile Ankara-Konya çizgisinin batısıydı. Tüccarlar nadir olarak bu bölgelerin dışında ticaret yapmışlardır. Wahšušana, Šalatuwar ve Puruṣhattum şehirleri

---

⁵⁶ Hüseyin Sever, "Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1-2 (1987), s.421; Kulakoğlu (2018), agm, s.29; Günbattı, age, s.30.

⁵⁷ Sever (1987), agm, s.421.

⁵⁸ Erkuş-Gümüş, agm, s.278.

⁵⁹ Sever (1987), agm, s.422.

⁶⁰ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak, Ankara 1998, s.41.

⁶¹ Günbattı, age, s.66.

⁶² Larsen (2011a), agm, s.65.

Asurlu tüccarların yoğun olarak ticaret yaptıkları yerlerdendi. Bu yerler Asurluların ticaret yaptıkları yerlerin en batısı idi.⁶³

Kaniş'te ticaretin en yoğun yaşandığı II. tabaka dönemi boyunca Asurluların ticareti ellerinde bulundurduğu ayrıca, kalay ve kumaş ticaretinin yalnızca Asurlu tüccarlar tarafından yapıldığı metinlerden anlaşılmaktadır.⁶⁴

Asur Devleti, Anadolu ile yaptığı kârlı ticareti tekelinde tutmaya çalışmış, Anadolu'nun değerli madenlerinin başkalarının eline geçmesini önlemek için tedbirler almıştır. Örneğin, Kt. n/k 794 numaralı metinde, şunlar yazılıdır: *''Akadlıları yukarı çıkarmayacaksın. Eğer senin ülkeneye geçerlerse bize teslim edeceksin ki (onları) biz öldüreceğiz.''* Bu metnin Asurlular ile Fırat Nehri'nin batı kıyısında ve kervan güzergâhında bulunan bir şehir devleti arasında yapılan anlaşma olduğu düşünülmektedir. Bu anlaşmadan Asurluların Akadlı tüccarları, Anadolu ticaretinin dışında bırakmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Asurlu tüccarların arşivlerinde, Akadlı tüccarlardan bahsetmemeleri bu engellemelerinde başarılı olduklarını gösterir.⁶⁵ Asurluların başka tüccarların Anadolu'da ticaret yapmasını engellediğini ve bunda da başarılı olduğunu ticaretin en yoğun yaşandığı II. tabakada ele geçen belgelerde, Asur haricindeki yabancı tüccarların isimlerinin geçmemesinden anlamaktayız.⁶⁶

1.4. Ticaretin İşleyişi

Mezopotamya, doğal maden yataklarının olmadığı bir coğrafyadır. Bundan dolayı buradaki insanlar madenlere ulaşmak amacıyla uzak coğrafyalar ile iletişim kurdular. Maden kaynakları olmayan Mezopotamya bu yokluğunu Anadolu, İran, Umman ve Afganistan'dan karşılamaktaydı. Kalay hariç, Mezopotamya, ana madenleri İran'dan getiriyordu. Umman'dan ise bakır ve kurşun alıyordu. Orta ve Kuzey Mezopotamya (Akad

---

⁶³ Erol (2015a), agm, s.436-440.

⁶⁴ agm, s.439-440.

⁶⁵ agm, s.429.

⁶⁶ agm, s.430.

ve Asur) maden ihtiyacını Anadolu ve İran'dan, Güney Mezopotamya (Sümer ve Babil) ise çoğunlukla İran ve Umman'dan karşılıyordu.⁶⁷

Asurluların, Anadolu ile yaptığı ticareti dört aşamaya ayırabiliriz. Bunlar:⁶⁸

- 1) İhraç mallarının satın alınması.
- 2) Malların Anadolu'ya gönderilmesi.
- 3) Malların satılması.
- 4) Alınan malların Asur'a götürülmesi.

Asur ile Anadolu arasında yapılan ticaret şu şekildeydi: Asur'dan kalay, kumaş, lapis lazuli⁶⁹ gibi değerli taşlar ve takı gibi eşyalar⁷⁰ Anadolu'ya getiriliyordu. Bu eşyalar Anadolu'da satılarak karşılığında altın, gümüş, simli kurşun, keçi kılı, yapağı ve bakır gibi mal veya eşyalar alınıyordu. Altın, gümüş, simli kurşun, keçi kılı ve yapağı Asur'a götürülüyordu.⁷¹ Ancak Asur'a bakır götürülmüyordu. Bakır, Anadolu'daki iç ticarete kullanılıyordu.⁷²

Asur'dan Anadolu'ya getirilen bazı ürünler, Asur'a komşu olan diğer yerlerden toplanıyordu. Örneğin, ticarete önemli bir yeri olan kalayın, Asur kaynaklı olmadığı bilinmektedir. Ayrıca yine ticarete önemli yeri olan kumaş ve dokuma ürünlerinin metinlerde, üretildiği veya ait olduğu şehrin adıyla geçmesinden dolayı, bu ürünlerin Mezopotamya, Kuzey Suriye veya diğer komşu yerlerden alınıp Anadolu'da satıldığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Asurlu tüccarların bu ürünlerin nakliyesini yapan bir çeşit komisyoncu olarak ticarete kazanç elde ettikleri söylenebilir.⁷³

Asurlu tüccarların amacı Anadolu'da altın ve gümüş elde etmektir. Bu iş doğrudan yapılamıyordu. Asurlular getirdikleri kalayı önce kötü sonra da iyi kalitedeki bakırla değiştiriyorlardı. Bu değişimde bakırın bol ve ucuz olduğu yerler tercih ediliyordu. Asurlu

---

⁶⁷ Tekin, age, s.210.

⁶⁸ Veenhof (2011a), agm, s.56.

⁶⁹ agm, s.57.

⁷⁰ Köroğlu, age, s.104.

⁷¹ Füzüzan Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s.74.

⁷² Bilgiç, agm, s.915.

⁷³ Albayrak (2000), agm, s.35.

tüccarlar elde ettikleri iyi kalitedeki bakırı ancak gümüş veya altın karşılığında satıyorlardı. Elde edilen altın ile gümüş Asur'a gönderiliyordu. Bu altın ve gümüş ile tekrar Anadolu'ya gönderilmek üzere mal alınmıyordu.⁷⁴

Alışverişte kullanılan ana madenler altın ve gümüştü. Tek veya birkaç parçadan oluşan mallar gümüş ile toptan ürünler ise altınla alınıp satılmaktaydı.⁷⁵

“Kervan Beyanları” olarak bilinen ve Asur'dan Anadolu'ya gönderilen mektuplar, malların alınıp kervanın hazırlanması hakkında bilgi verir. Aşağıda verilen CCT 3, 5a numaralı metinde, tek bir eşek yükünden bahsedilmektedir: “Assur-idi Assur-nada'ya şöyle söyle: Bana 5 kg gümüş gönderdin. Bununla ilgili mühür altındaki 65 kg kalay, (her sheqel gümüş için) 16,5 sheqel (kalay) oranında, gümüşü 3,5 kg 2/3 sheqel. 4 koyu kumaş ve 5 kutānu kumaşı 250 gr gümüş eder. (Gümüşün saflaştırılması sırasında) 7 sheqel kaybedildi, bir eşeğin fiyatı 17 sheqel, koşum takımı 5 sheqel. Assur-taklaku'nun sana bıraktığı 2 koyu kumaşın fiyatı 20 sheqel... Ben bu gümüşten aldım. 6 kg 5 sheqel 'el kalayı', gümüş karşılığı fiyatı 15:1 oranında 48 1/3 sheqel gümüş. Assur-taklaku bunların hepsini sana getiriyor. (Gönderilen gümüş) senin için harcandı.”⁷⁶

Tablo 1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kullanılan Ağırlık Ölçüleri

GÜ, biltum = 60 MA.NA = 29 kg
1 MA.NA, manû (mina) = 60 GÍN = 480 gr
1 GÍN, sheqel, šiqlum = 180 ŠE = 8 gr
1 ŠE= še'um = 1/180 GÍN

Kaynakça: (Erkuş-Gümüş, agm, s.281.)

Kervan, Anadolu'daki yerine ulaştığında öncelikle “saraya” giderdi. Burada, kervandaki mallar kontrol edilirdi. Saray ile Asurlular arasında yapılan anlaşmaya göre kervandaki her

⁷⁴ Bilgiç, agm, s.950; Veenhof (2011a), agm, s.60.

⁷⁵ Akurgal, age, s.40.

⁷⁶ Veenhof (2011a), agm, s.58.

bir eşek yükünden 2 kg kalay vergi olarak saray tarafından alınırđı. Vergi alındıktan sonra mallar Anadolu'nun pek çok şehrinde satılabilirdi.⁷⁷

Pek çok mektuptan kervanlar ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Buna göre koşum takımı ve samanıyla beraber bir eşegin fiyatı 20 şeqeldi. Her bir eşek 65 kg kalay veya 25-30 parça kumaş taşıyabiliyordu. Kalaylar kumaşa sarılırdı. Kalay 10 kg'lık üç levha halinde, iki deste olarak ve yaklaşık 30 kg'lık paketlerde taşınıyordu.⁷⁸

Asur ile Anadolu arasındaki mesafe en az 1000 km'dir.⁷⁹ Asur'dan Anadolu'ya veya Anadolu'dan Asur'a giden kervanlar günde 25-30 km yol alabiliyordu. Kervanlar yaklaşık olarak iki ayda yolculuklarını tamamlamaktaydılar.⁸⁰ Arazinin araba kullanımına uygun olmamasından dolayı ticareti yapılan mallar 'kara' dedikleri eşeklerle taşınmaktaydı. Eşek o devirde o kadar önemliydi ki Kültepe'de elde edilen bir kalıpta iki tanrının yanında yer almaktadır.⁸¹

Anadolu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan yolların nereden geçtiğı Kültepe ve Mari⁸² vesikalarından edinilen bilgilere göre tahmin edilmektedir. Buna göre, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Asur'dan Kaniş'e giden iki güzergâh bulunmaktaydı. Bu yollara güney ve kuzey yolu denilmekteydi. Her iki yol da Fırat Nehri'nin üzerinden geçmekteydi.⁸³ Kervanlar genellikle kuzey yolu ile bu yolun kollarını kullanmaktaydı. Asur'dan hareket eden kervan, Yukarı Habur bölgesinden geçerek batıya döner, ardından Şanlıurfa/Harran üzerinden geçerek Karkamış ve Birecik yakınında Fırat'ı geçip kuzeydoğu yönünde ilerleyerek Gaziantep-Kahramanmaraş yolundan Torosları aşarak Kaniş'e ulaşırdı. Diğer yol ise Mardin-Diyarbakır üzerinden geçerek Ergani-Maden Geçidi'nden Torosları aşarak Elazığ-Malatya hattından Kaniş'e ulaşırdı.⁸⁴

---

⁷⁷ agm, s.59.

⁷⁸ agm, s.58.

⁷⁹ Bayram (2017), agm, s.22.

⁸⁰ Köroğlu, age, s.104.

⁸¹ Akurgal, age, s.41.

⁸² Mari (Tel Hariri), Güney Mezopotamya'dan Doğu Akdeniz yönünde Fırat boyunca ilerleyen ana ticaret yolu üzerinde, Suriye topraklarında yer alır. Mari'de 20.000'in üzerinde Akadca çiviyazılı tablet bulunmuştur.

⁸³ Memiş (2017), s.230-231.

⁸⁴ Köroğlu, age, s.104.

1.5. Kārum ve Wabartumlar

Asurlu tüccarlar Anadolu'ya, mallarını satabilecekleri pazar yerleri bulmak amacıyla gelmişlerdi. Büyük şehirlerin içinde veya yakınında kurulan kārum ve wabartumlar, Asurlu tüccarların mallarını sattıkları yerlerdi.⁸⁵

Asurlu tüccarlar, Anadolu'nun yerel krallarından izin alarak ve bu kralların güvencesi altında Orta ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinde, kārum ile wabartum merkezleri kurmuşlardır.⁸⁶ Kārum, Akadca da *'liman'* anlamına gelmektedir. Bu kelime Anadolu'da *'ticaret merkezi/pazar yeri'* anlamında kullanılmıştır. Kārumlar büyük şehirlerde veya krallıkların olduğu yerlerde kuruluyordu.⁸⁷

Wabartumlar ise kārumların daha küçüğü olan ticaret merkezleriydi. Wabartum kelimesi Akadca'da *'misafir'* anlamına gelen wabrum/ubrum kelimesinden gelmektedir. Bundan dolayı wabartumlar, tüccarların konaklayıp, yük hayvanlarını dinlendirdiği ve yüklerini depoladıkları bir ticari istasyon konumundaydı.⁸⁸

Kültepe'de bulunan belgelerde, Asurluların mallarını sattığı veya konakladıkları 40 civarında yerleşim adı geçmektedir. Ancak günümüzde bu yerlerden sadece Kaniş (Kültepe), Hattuş (Boğazköy) ve Şamuha'nın (Kayalıpınar) yerleri kesin olarak tespit edilmiştir.⁸⁹

Asur kolonisinin olduğu şehirler şunlardır: Amkuwa (w.), Apum (k.), Badna (w.), Buruddum (k.), Eluhut (k.), Hahhum (k.), Hanaknak (w.), Harzimna (w.), Hattuş (k.), Hurama (k.), Kaniş (k.), Kuburnat (w.), Kuşşara (w.), Mama (w.), Nihriya (k.), Puruşhattum (k.), Şalatuwar (w.), Şalahşuwa (k.), Şamuha (w.), Şimala (w.), Şinahutum (w.), Şupululiya (k. ve w.), Tawiniya (k.), Tegarama (k.), Timelkiya (k.), Tişmurna (w.),

---

⁸⁵ Larsen (2011a), agm, s.64-65.

⁸⁶ Kuzuoğlu (2005), agm, s.103.

⁸⁷ Günbattı, age, s.31.

⁸⁸ age, s.31.

⁸⁹ Kulakoğlu (2018), agm, s.29.

Tuhpiya (w.), Turhumit (k.), Ulama (w.), Upi (w.), Urşu (k.), Uşsa (w.), Wahşušana (k.), Wašhaniya (k. ve w.), Zalpa (k. ve w.) ve Zimişhuna (w.).⁹⁰

1.6. Kültepe/Kaniş

Kültepe, Orta Anadolu Platosu'nun en yüksek dağı olan Erciyes Dağı'nın eteğindeki ovanın ortasında, Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda yer alır. Kültepe, Höyük ve Kaniş Kārumu/Aşağı Şehir olarak iki bölümden oluşur. (Bkz. Ek 6) Höyüğün çapı yaklaşık olarak 550 metre, yüksekliği ise 20 metredir. Höyüğü, kuzey, doğu ve güneyden Kaniş Kārumu çevreler.⁹¹ Kaniş Kārumu'nun sınırları tam olarak bilinmemekle beraber çapı yaklaşık olarak 2.5 km'yi bulmaktadır. Kültepe Höyüğü'nde, Hitit dönemi hariç hemen hemen her dönemde oturulmuştur. Kaniş Kārumu'nda ise M.Ö. 2000-1700 tarihleri arasında yani Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda oturulmuştur.⁹² Kültepe'de yapılan kazılarda, Kaniş Kārumu'nda Asurlu tüccarların yerli halk ile birlikte yaşadıkları anlaşılmıştır.⁹³

Kültepe Höyüğü'nde yapılan kazılarda tepede Kaniş krallarının sarayları ile tapınaklar, Kaniş Kārumu'nda ise Asurlu tüccarların ve yerli insanların evleri⁹⁴, dükkânları ve maden atölyeleri bulunmuştur.⁹⁵ Kaniş Kārumu'nda 1982 yılında yapılan kazılarda, Anadolu'da bugüne kadar kazılarla ele geçen en zengin envanterli maden atölyesi bulunmuştur. Burada fırın, ocak, pota, (Bkz. Ek 7) üfleç, (Bkz. Ek 8) körük (Bkz. Ek 9) ve kalıplar (Bkz. Ek 10) gün yüzüne çıkarılmıştır.⁹⁶

---

⁹⁰ Günbattı, age, s.42-43.

⁹¹ Fikri Kulakoğlu, "Kültepe Kaniş-Kārumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi", Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Kārumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.40.

⁹² Kulakoğlu (2018), agm, s.25-27.

⁹³ Albayrak (2000), agm, s.36.

⁹⁴ Günbattı, age, s.36.

⁹⁵ Kuzuoğlu (2005), agm, s.104.

⁹⁶ Jan Gerrit Dercksen, "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler", Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.111.

Kültepe'nin eski çağlardaki adı Kaniş'ti. Günümüzden 6000 yıl öncesinden itibaren yerleşime sahne olan Kaniş, büyük bir ticaret merkezi konumunda olmakla beraber Asurlularla yapılan ticari faaliyetler sonucunda Anadolu'yu, Mezopotamya ve Suriye uygarlıklarına bağlayan büyük bir kültür merkeziydi.⁹⁷

Genellikle Asur'dan gelen bütün kervanlar öncelikle Kaniş'e gelirdi. Mallar burada nakit olarak satılabilir, diğer yerlere gönderilebilir, perakende satıcılara kredi olarak verilebilir veya daha fazla kâr sağlamak amacıyla Anadolu'nun diğer yerlerine sevk edilebilirdi.⁹⁸

Kaniş, Anadolu'daki Asur ticaretinin merkezi konumundaydı. Bütün kārūmlar Kaniş'e, Kaniş'te Asur'a bağlıydı.⁹⁹ Kaniş Kārumu, Asur ile Anadolu arasındaki siyasi ilişkileri yönetir; Asur'dan gönderilen ticari veya siyasi kararları diğer kārūm, wabartum veya gerekli hallerde Anadolu sarayına iletirdi. Ayrıca, Asur'dan gelen malların depolanmasında, saraya çıkarılmasında ve saraya daha önce çıkarılan malların ücretlerinin alınmasında tüccarlara yardımcı olurdu. Kārūm'un bir diğer görevi Asurlu tüccarlar ile Anadolu sarayları arasında oluşan anlaşmazlıklarda Asurluların haklarını korumaya çalışmaktı.¹⁰⁰

Kaniş Kārumu, ticaretle ilgili kanun özelliğinde kararlar da alabiliyordu. Aşağıdaki metinde geçen şu ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir: *“Eğer zamanında ödemezse, kārūmun hükmüne göre her bir minaya birer buçuk šeqel faiz ilave edecek.”* Kaniş Kārumu çeşitli vergiler de almaktaydı. Örneğin *“nishātum”* adlı vergi tekstil, yün, kalay ve gümüşten alınmaktaydı. Giriş vergisi olarak *“eribtum”* ve kalay ile kumaştan alınan *“metum hamsāt”* ile *“šaddū'atum”* denilen vergiler alınmaktaydı.¹⁰¹

Kaniş Kārumu, Asurlu tüccarların kendi aralarındaki ve yerlilerle olan sorunlarının çözümüne de yardımcı oluyordu. Örneğin bir metinde geçen şu ifadeler bunun kanıtıdır: *“Kaniş Kārumu büyük küçük (meclisi) hükmü verdi, Turā'nın oğlu Ennum-Aššur, Amur-ilī'ye herhangi bir şey için itiraz etmeyecek. Amur-ilī'nin bana gönderdiği ve Ennum-*

---

⁹⁷ Kulakoğlu (2018), agm, s.25.

⁹⁸ Erol (2019), agm, s.792.

⁹⁹ Kulakoğlu (2018), agm, s.28.

¹⁰⁰ Albayrak (2000), agm, s.36-37.

¹⁰¹ Kuzuoğlu (2005), agm, s.106.

Aššur'un (elinde) tuttuğu (şeyi) Usur-ša-Ištar'a serbest bırakacak.'' Diğer bir örnek: *''Kārum Dairesi (bīt kārim) hükmünü verdi ve Al(i)-ahum'un evinde mevcut olduğu kadarıyla, ya gümüşü, ya altını, Aššur-idī'nin gümüşü kaybolduğu zamanda, kaybolduğu miktarda Aššur-idī'ye tazmin edecekler. Ve eğer depo var ise, depo(dan kaybolanı) da tazmin edecekler.*''¹⁰²

Kaniš Kārumu'nu aile hukuku ile ilgili kararlar da verebiliyordu: *''Kaniš Kārumu hükmünü verdi: Ennum- Aššur'un oğlu Aššur amāru, Ašur-bēli'nin kızı Zibezibe'yi boşadı ve onun boşanma ücreti olarak 1 mina gümüşü Aššur-amāru karısı Zibezibe'ye verdi. Onun 3 çocuğu Aššur-amāru'ya dönecek. Zibezibe, Aššur-amāru ya da 3 çocuğu için itirazda bulunmayacak.*''¹⁰³

Bir belgede geçen ifadeler Kaniš Kārumu'nun gayrimenkul satışıyla ilgili hukuki kararlar aldığını da gösterir: *''[Kura ve Būr- Aššur kendi] is[tekleri]yle bizi [tut]tular: Būr-Aššur 10 mina 10 šeqel gümüşe, Kura'nın evini kardeşi İnā için satın aldı. ...Bu ifadeler üzerine Kaniš Kārumu bizim hakkımızda hükmü verdi ve Tanrı Aššur'un amblemi huzurunda şahitliğimizi yaptık...*''¹⁰⁴

Kaniš Kārumu'nun yetki ve görevleri şunlardı:¹⁰⁵

- Denetim, yürütme ve yargı
- Faiz oranlarını belirleme
- Vergi alma
- Borç verme
- Emanet eşya kabul etme
- İdari ve hukuki karar alabilme
- Asur şehri ile ilgili ilişkileri sağlama
- Stok yapma
- Anadolu kralları ile ilişkileri düzenleme

---

¹⁰² agm, s.107

¹⁰³ agm, s.109.

¹⁰⁴ agm, s.110.

¹⁰⁵ agm, s.104.

Anadolu kralları, Kaniş Kārumu’nu kendilerine muhatap olarak görüyorlardı. Aşağıdaki metinde geçen ifadeler buna örnek olarak gösterilebilir: “*Kaniş Kārumu’na Tawiniya Kārumu şöyle der: Kaniş Turhumit’in elçileri Tawiniya kralına yemin için hediyeyi ona götürdü. Fakat o, elçilere şöyle (der): Kaniş Kārumu’ndan gelen babalarımın elçileri nerede? Onlar buraya gelsinler onlardan da yemin alacağım.*” Bununla beraber Asur şehir meclisi de kendisine muhatap olarak Kaniş Kārumu’nu görürdü. Asur’da kabul edilip kral tarafından onaylanan kararlar uygulamaya geçilmesi için Kaniş Kārumu’na gönderilirdi. Ayrıca Asur kralı, Kaniş Kārumu’na doğrudan talimat da gönderiyordu.¹⁰⁶

1.7. Tabletler

Asurlular, ucu sivri bir aletle kil tabletlere, çiviyazısı ile yazı yazarlardı. Tabletlerin boyutu 2x3 cm ile 20x10 cm büyüklüğünde olup, kare veya dikdörtgen biçimindeydi.¹⁰⁷ Asurlu tüccarlar tarafından yazılan bu tabletler, Sami bir dil olan Akadcanın eski Asur lehçesi ve Mezopotamya¹⁰⁸ çivi yazısıyla yazılmıştır. Bu belgeler bize ticaretin işleyişini, alınan ürünlerin fiyatlarını, tüccarların verdiği kredilerin faizini, alımı yapılan veya satılan mallardan alınan vergileri, ticaret konusunda oluşan anlaşmazlığın nasıl çözüldüğünü, Anadolu’da yaşayan halkın toplumsal, siyasi ve etnik yapısı gibi pek çok konuda bilgi vermektedir.¹⁰⁹

Tabletlerin çoğunluğu, Asurluların ticari işleriyle alakalıdır. Bu tabletler çoğunlukla iş mektupları, borç senetleri, mahkeme tutanakları, çeşitli liste ve kayıtlar ile ilgili konuları içermektedir. Bundan dolayı dönemin siyasi tarihi ile ilgili bilgiler belgelerde az bulunur. Belgelerde siyasi tarih ile ilgili pek fazla bilginin bulunmamasının nedenlerinden biri de belge sahiplerinin sıradan kişiler olmasından kaynaklanmaktadır. Tüccarlar siyasi olaylardan ancak ticari faaliyetlerini etkileyen bir olay meydana geldiğinde

---

¹⁰⁶ agm, s.108.

¹⁰⁷ Cecile Michel, “Bir Eski Asur Belgesinin Tanıtımı”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Kārumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.98.

¹⁰⁸ Mogens Trolle Larsen, “Kültepe/Kaniş Arşivleri”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Kārumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011b, s.75.

¹⁰⁹ Sever (1999), agm, s.85-86.

bahsetmişlerdir. Örneğin, Anadolu’da bulundukları şehrin kralına karşı bir isyan çıkması, salgın hastalıklar, kralın ölümü, yeni kralın tahta geçmesi veya iki şehrin birbirleriyle savaşması gibi.¹¹⁰

Kültepe’de yapılan kazılar sonucunda elde edilen çivi yazılı tabletler, Anadolu’da bulunan ilk yazılı belgelerdir. Bundan dolayı Anadolu tarihinin başladığı yer Kültepe sayılır. Kaniş’in keşfi burada bulunan çivi yazılı tabletler sayesinde olmuştur. 1881 yılında British Museum uzmanlarından Theophilus Goldridge Pinches, İstanbul’dan satın alınan ve Kapadokya kökenli olduğunu söylediği bir çivi yazılı tableti yayımladı. Ayrıca yayımladığı bu tabletin benzerinin Paris Bibliotheque Nationale’de olduğunu söyledi. Yayımladığı tabletin Kapadokya kökenli olduğunu belirttiği için bu tabletler ilk başta Kapadokya tabletleri olarak adlandırıldı. Bu iki tablet Mezopotamya’da bulunan tabletlere göre dil bilgisi ve yazı olarak farklılık gösteriyordu. Bu nedenle tabletleri çözmede zorluklar yaşandı. Avrupa’da tabletler üzerinde yapılan araştırmalarda bu tabletlerin çıkış yerinin Kayseri merkezli olduğu belirtiliyordu.¹¹¹

Tabletlerin çıkış yerini tam olarak keşfetmek amacıyla Ernest Chantre, 1893-94 yıllarında Anadolu seyahatine çıktı ve tabletlerin Kayseri’nin kuzeydoğusunda Sivas yolu üzerindeki Karahöyük-Kültepe Höyüğü’nden elde edildiğini söyledi. Ancak, tepede yaptığı sondajlarda herhangi bir tablet bulamadı. 1901 yılında W. Belck ve 1906 yılında H. Winckler ile H. Grothe’nin de araştırmalarında bir sonuç elde edilemedi. Çekoslovak ekibinden Bedrich Hrozny, 1925 yılında Kültepe’de kazılara başladı. Hrozny de daha önceki araştırmacılar gibi kazılara tepede başladı. Tepedeki kazılarda herhangi bir tablete rastlamadı. Ardından tepenin eteklerinde kazılar yaptı ve burada küplerin ve pişmiş topraktan kapların içinde 1000’e yakın tablet elde etti. Bu tabletlerin birazını İstanbul Müzesi’ne bıraktı; diğerlerini Çekoslovakya’ya götürdü. Tabletlerde geçen Kaniş’in, Kültepe olduğu Hrozny’nin burada yaptığı kazılar sonucunda netlik kazandı. Hrozny’nin çalışmasından sonra 1948 yılına kadar Kültepe’de kazı çalışması yapılmadı. 1948 yılında Tahsin Özgüç başkanlığında, Nimet Özgüç’ün de bulunduğu Türk kazı ekibi, Türk Tarih

---

¹¹⁰ Günbattı (2005a), agm, s.30.

¹¹¹ Kutlu Emre, ‘Kaniş’in Keşfinin Hikayesi’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.20.

Kurumu'nun (TTK) desteğiyle kazı çalışmalarına başladı.¹¹² Bu kazılarda tepenin Kaniş kentinin yıkıntıları olduğu, tepenin eteğindeki düzlüğün de tabletlerde kārūm olarak adlandırılan pazar mahallesi olduğu anlaşıldı.¹¹³ 2005 yılında Tahsin Özgüç'ün vefat etmesinin ardından Kültepe'deki kazıları Fikri Kulakoğlu sürdürmektedir.¹¹⁴

Yapılan kazılarda Kültepe'nin dört yapı katının varlığı ortaya çıkarılmıştır. En altta kalan yapı katları IV ve III şeklinde sıralanmış ve bu katlarda yazı ile karşılaşılmamıştır. II. yapı katında 23.000 civarında tablet bulunmuştur.¹¹⁵ Asurlular bu dönemde Anadolu'ya önemli oranlarda giriş yapmışlardır.¹¹⁶ En üst tabakada bulunan ve Kültepe'nin en geç dönemi olan I. yapı katı a ve b olarak ikiye ayrılmıştır. I-b yapı katında 150 civarında tablet ele geçirilmiştir.¹¹⁷

Kaniş Kārūmu'ndaki evlerin genelinde küçük ölçekte bir veya iki odadan oluşan arşiv odaları bulunuyordu. Bu arşiv odalarında Asur'dan gelen veya Anadolu'dan Asur'a gönderilen tabletlerin kopyaları bulunmaktaydı. Arkeologlar bazı evlerin arşivlerinde 2.000 civarında tablet bulmuşlardır.¹¹⁸ Kültepe Höyüğü'nde yapılan çalışmalar sonucunda burada 23.500 civarında tablet ele geçirilmiştir.¹¹⁹

Kültepe'de elde edilen tabletlerin çoğunluğu Kaniş Kārūmu'ndaki evlerden elde edilmiştir. Buradaki evlerde yaklaşık olarak 23.000 tablet bulunmuştur ve bu tabletlerin yaklaşık olarak %25'i yayınlanmıştır.¹²⁰ Kaniş Kārūmu'nda yerlilere ait tabletler de bulunmuştur. Ancak bu tabletler Asurluların tabletlerine oranla çok azdır.¹²¹

---

¹¹² agm, s.20.

¹¹³ Memiş (2017), s.74.

¹¹⁴ Emre, agm, s.22.

¹¹⁵ Ekrem Memiş, **Eskiçağ'da Mezopotamya En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015, s.74.

¹¹⁶ Larsen (2011a), agm, s.64.

¹¹⁷ Memiş (2015), age, s.74.

¹¹⁸ Larsen (2011b), agm, s.74; Günbattı, age, s.38.

¹¹⁹ Kuzuoğlu (2005), agm, s.103.

¹²⁰ Larsen (2011b), agm, s.75.

¹²¹ Günbattı, age, s.38.

Kaniş şehri, büyük ihtimalle M.. 1719 yılında düşman saldırısı sonucunda ele geçirilip yakıldı. Kaniş'in yakılması nedeniyle burada yaşayan insanlar belgelerini ve pek çok eşyalarını geride bırakmak zorunda kaldı. Böylece tabletler günümüze kadar ulaşabildi.¹²² Asur'da bu dönemle ilgili çok az belge olduğu için Kültepe'de bulunan tabletlerin önemi daha da artmaktadır.¹²³

Yapılan alışmalarda Kültepe'nin tepe kısmındaki saray arşivi ile Kaniş Krumu'nun alt kurumu olan Krum Dairesi'nin yeri henüz bulunamamıştır. Bundan dolayı resmi belgeler ele geçirilememiştir.¹²⁴

---

¹²² Larsen (2011b), agm, s.74.

¹²³ Günbattı, age, s.39.

¹²⁴ age, s.44.

II. BÖLÜM

MADENLER

2.1. Altın

Altın, doğada kolaylıkla ayırt edilebilen, sarı renkli bir elementtir. Atom numarası 79, atom ağırlığı 196,9 ve ergime derecesi 1064°C'dir. Altının simgesi Au'dur. Latince ısıldayan, parlayan anlamına gelen "*aurum*" sözcüğünden gelmektedir. Altın yumuşak bir metal olmasından dolayı kolaylıkla şekil alabilmektedir.¹²⁵

Altın, doğada nadiren bulunmaktadır. Bundan dolayı altın, bakırın kullanımından 1000 yıl kadar sonra insanlar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu'nun batısı ile kuzeybatısında altın yatakları olmasına karşın Mezopotamya, Suriye ve Filistin'de bilinen altın yatağı yoktur.¹²⁶ Batı Anadolu Bölgesi, altın madenleri konusunda zengindir. Buradaki altın madenleri orta ve kuzey taraflarda yoğunluk gösterir. Çanakkale'de Astyra Antik Kenti yakınlarındaki altın madeninin ilk kez İTÇ zamanında kullanıldığı sanılmaktadır. Doğu Karadeniz'deki dağlar ile Sivas-Elazığ yörelerinde altın cevherleşmesi görülmektedir. Sivas ilinin Kangal ilçesindeki Bakır Tepe'de prehistorik dönemlerden beri altın işletmeciliğinin yapıldığı sanılmaktadır.¹²⁷

---

¹²⁵ Tekin, age, s.110.

¹²⁶ age, s,113.

¹²⁷ Erkan Fidan, "Tarih Öncesi Dönemlerde Kullanılmış Olan Maden Yatakları", **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl:5, Sayı:9 (2016), s.55.

Altın sözcüğünün Sümercesi KÚĜĬ/ GUŠKĬN, Akadcası ‘‘hurāšum’’dur.¹²⁸ Altın sözcüğü ilk defa Akad Devri’ne ait olan Sümerce bir metinde geçmektedir. Bu metinde altının gümüşe oranı 8/1’dir.¹²⁹ Yani altın, gümüşten 8 kat daha değerlidir.

M.Ö. III. binyılda Yakın Doğu’nun tamamında altın kullanımı başlamıştır. Bu dönemde altın ısı verilip ergiyik hale getirilerek kalıplar vasıtasıyla şekillendirilmeye başlanmıştır.¹³⁰

Asurlu tüccarlar en çok altın elde etmeye çalışmışlardır. Çünkü altın, en önemli yatırım ve borç ödeme aracıydı. Asurlu büyük şirketlerin sermayesini altın oluşturmaktaydı.¹³¹ Sermaye olarak kullanılan altın, Anadolu’ya getirilmiyordu. Altın ile mal alınıyor ve bu mallar Anadolu’ya getiriliyordu.¹³²

Asurlu tüccarlar altını genellikle Orta Anadolu’nun batı kesimindeki şehirlerde elde ediyorlardı. Wahşuşana, metinlerde altının elde edildiği en önemli şehir olarak görünmektedir. Uşur-ša-Ištar arşivindeki Kt. n/k 1426 numaralı metinde Wahşuşana, kaliteli pašallum altınının çıkış yeri olarak belirtilmektedir. Asurlu tüccarların burada altın aldıkları Kt. c/k 1213 numaralı metinden anlaşılmaktadır: ‘‘Talimatın gereğince Wahşuşana’ya gideceğim; altın alacağım ve geleceğim.’’¹³³ Wahşuşana şehri, Ankara’nın güneyi ve Kültepe’nin batısındaki Kızılırmak Nehri’nin kıyısı olarak konumlandırılır. Wahşuşana’nın ardından en çok altının elde edildiği şehir Puruštattum’dur. Puruštattum’un Aksaray veya Konya ile Afyonkarahisar arasındaki Akşehir yakınlarında bir yerde olduğu sanılmaktadır. Puruštattum’un ardından Sakarya Nehri ile Porsuk Çayı’nın birleştiği yer veya yakınında olduğu sanılan Šalatuwar şehri gelmektedir.¹³⁴

Aşağıdaki metinden, ‘‘sikkatum’’ adı verilen bir görevlinin maden ticaretinde yetkili olduğu, Asurluların bu görevliden altın satın aldığı, ayrıca altın ve gümüşün çeşitli pazarlarda satıldığı anlaşılmaktadır: ‘‘...Sikkatum Anadolu’ya geri dönecek, fakat buradaki

---

¹²⁸ Tekin, age, s.116.

¹²⁹ Bilgiç, agm, s.941.

¹³⁰ Tekin, age, s.114.

¹³¹ Günbattı, age, s. 76.

¹³² Bilgiç, agm, s.943-944.

¹³³ Erol (2015a), agm, s.440.

¹³⁴ Erol (2019), agm, s.788.

*pazarda altın ve gümüş yoktur. Senden rica ediyorum işittim ki, sana göndermişler... Sikkatum (memuru) 10 güne kadar buraya (Anadolu'ya) dönecek ve altını satın alıp postacı ile sana göndereceğim...'*¹³⁵

Asurlular, altının kendilerinden olmayanların eline geçmesini önlemek amacıyla çok ciddi önlemler almışlardır. Örneğin, Asur kralı tarafından Kaniş kolonisine yazılmış olan Kt. 79/k 101 adlı metinde şunlar yazılıdır: *"Size gönderdiğimiz altınla ilgili şehir dairesinin kararını içeren mektup hakkında; o mektup iptal edilmiştir! Altınla ilgili yeni bir düzenleme yapmadık. Altınla ilgili önceki karar geçerlidir: Asurlular birbirlerine (altın) satabilirler. (Fakat) dikili taşın hükmü gereğince; hiçbir Asurlu bir Akadlıya, bir Amurrulu'ya¹³⁶ ya da bir Subartulu'ya¹³⁷ altın satmayacak! Satan kişi hayatta kalmayacak!"* Metinde, Asur vatandaşı olmayanların altın elde etmelerinin engellenmek istendiği açıkça görülmektedir. Ayrıca altının başkalarına satılmaması kuralının kanun halinde bir dikili taşın üzerinde yazılı olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸

Asurlu tüccarlar Anadolu'da, Anadolu'nun yerlileri haricinde, *"yabancı"* dedikleri kişilerle de ticaret yapmaktaydılar. Kt. 92/k 428: *"...yabancılar yoktur. Yabancılar geldiğinde ya gümüş ya da altın satın alacağım ve göndereceğim..."* Metnin yazarının bulunduğu yerde şu an yabancı tüccarların olmadığı, yabancı tüccarlar geldiğinde ise altın ve gümüş alınacağından bahsedilmiştir. Bu metinden anlaşıyor ki Asurlu tüccarlar Anadolu insanı haricindeki farklı gruplarla da ticaret yapabiliyordu. Metinlerdeki ifadelerden, Asurluların Anadolu'da bulunan veya Anadolu'ya ticaret yapmak için dışarıdan gelen yabancı tüccarlardan rahatsız olmadıkları, yabancı tüccarların getirdiği altın ve gümüşü almak için çabaladıkları görülmektedir.¹³⁹

---

¹³⁵ Tekin, age, s.214.

¹³⁶ Amurrulular, III. binyıl sonlarında Suriye'den hareketlenerek Fırat üzerinden kabileler halinde Mezopotamya'ya gelmişlerdir.

¹³⁷ Subartu, Tunç Çağı dönemi kaynaklarında geçen Mezopotamya ve Dicle'nin yukarısındaki krallığın ve ülkenin adıdır. Yukarı Dicle olarak tanımlanan bölge "Subari Toprağı" anlamına gelmektedir.

¹³⁸ Erol (2015a), agm, s.429.

¹³⁹ Hakan Erol, "ina maqāt ubrī lu kaspam lu hurāšam ašāmma... Yabancılar Geldiğinde ya Gümüş ya da Altın Satın Alacağım...", İrfan Albayrak, Hakan Erol, Murat Çayır (Ed.), **Cahit Günbattı'ya Armağan, içinde**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sumeroloji Anabilim Dalı Yayınları No:417, Ankara 2015b, s.91-95.

Metinlerde, Anadolu'daki saraylarda altın madeninin saflaştırılma işleminin yapıldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki metinde altının içindeki gümüşün ayrıştırılması için Hahhum sarayında eritildiğini görmekteyiz: *‘‘Bu, Puzur-Anna’nın bana ödediği 1/3 mina altına (geline), Hahhum’da saray onu eritti ve gümüşe çevirdi. (Bu yüzden) beni 5 gün bekletti ve (ücret olarak) benden 10 şeşel ince (levha halinde) gümüş aldı... Lütfen onun sana ödeyeceği altını ateşe iki kez atın!...’’* Metinlerde sıkça geçen *‘‘Şehre (Asur’a giden) kervan için iyi altın’’* (GUŞKİN paşallum ša harrān ālim) cümlesinden, Asurlu tüccarların Asur’a götürmek istedikleri altının kaliteli olmasını istedikleri görülmektedir.¹⁴⁰

2.1.1. Ortaklıklar

Asurlu tüccarlar ticaretten daha fazla kazanç elde etmek için altın sermayelerini birleştirerek ortaklıklar kurabiliyorlardı. Bu ortaklıklar sayesinde *‘‘naruqqum’’* denilen ticari şirketler kuruluyordu. AKT I 68 numaralı metin, ortaklıklar hakkında bilgi vermektedir: *‘‘Aşşur-idī, Amur İştār’a naruqqum için 1 1/2 mina altın verdi. O (Asur’a) gidecek ve şehirde 1 1/2 mina altını onun naruqqum hesabına ait tablette tüccarın adını kaydedecek. Aşşur-idī’nin altını naruqqum’da bir hisse teşkil edecek.’’* Ortaklıkla kazanılan kâr, kişiler arasında paylaştırılıyor, isteyen yatırdığı altınını geri alabiliyor veya hissesini devredebiliyordu. Bu sistemin asıl hedefi tüccarların ticaret yapmalarını kolaylaştırmaktı.¹⁴¹

Asurluların nasıl şirket kurduğu ile ilgili bir senet bize önemli bilgiler vermektedir. Senede göre Asur’daki 15 sermaye sahibi 30 mina altın vermişler ve içlerinden birisi olan Amur-İştār’a bu altınların 12 sene boyunca işletilmesini istemişlerdir. Böylece Amur-İştār’ın sermayesini bu altınlar oluşturuyordu. Oluşacak kazancın 1/3’ü Amur-İştār’a, 1/3’ü diğer ortaklara bölüşürülecekti. Geriye kalan 1/3 oranının ise ne olduğundan bahsedilmemektedir. Landsberger, bu oranın ileride oluşabilecek zararı karşılamak için ayrılmış olabileceğini düşünmektedir. 12 sene dolmadan ortakların sermayelerini çekmelerini engellemek amacıyla bazı kurallar bulunmaktaydı. Şirketteki ortaklığını sonlandıran tüccarın, şirketteki altını karşılığında 4/1 oranında gümüş alınırdı ve kazanca

---

¹⁴⁰ Günbattı, age, s.76.

¹⁴¹ age, s.62-63.

ortak edilmezdi. Böylece şirketten ayrılan tüccar, çift taraflı zarara uğratılırdı. Dergi IV s. 26'da yayımlanan senetteki alacaklı Amur-Iştar ile yukarıda adı geçen kişinin aynı kişi olduğunu Bilgiç, Landsberger'den aktarmaktadır. Bu senetteki ortaklardan biri olduğu anlaşılan Puzur-Aşşur, 2 mina altın sermayesinin 4/1 gümüş karşılığını Amur-Iştar'a verip şirketten ayrılmıştır. EL Nr. 96'da da bu duruma benzer bir olay yaşanmıştır. Burada Dān Aşşur'un altınının 4/1 oranıyla gümüş ödendiğini ve altın sermayenin Kaniş'te yaşayan Pūšu-kīn üzerine geçtiği görülüyor. Böylece şirketten ayrılanların sermayelerine karşılık 4/1 oranında gümüş ödemeleri böyle durumlarda genel bir kuralın olduğunu göstermektedir.¹⁴²

2.1.2. Süs Eşyası

Kültepe tabletlerindeki ifadelerden ve Kültepe'de yapılan kazılardan elde edilen bulgulardan süs eşyası yapımında en çok altının kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴³

Altın, tüccarların ana sermayesini oluşturmasının dışında süs eşyası olarak da kullanılmaktaydı. Örneğin; bilezik, yüzük, (Bkz. Ek 11) halka, (Bkz. Ek 12) kap ve güneş kursu gibi eşyaların altından yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁴ Kültepe metinlerinde ayrıca kılıf (takaltum), altın folyo (kiplum), nesnel obje (ugurtum) ve küpe (isabtū; Bkz. Ek 13) gibi altından süs eşyalarının adları geçmektedir.¹⁴⁵

Kt. a/k 1072 numaralı metinde, altın ve amūtum kullanılarak yüzük yapıldığı anlaşılmaktadır: *'onun ağırlık ölçüsünde 16 şeşel altın burgulu (sargılı) 2 adet amūtum'dan yapılmış yüzüğü İkuşpi-Aşşur'a verdim...'* Bu metinden süs eşyalarının farklı madenlerle sarıldığı veya kaplandığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁶

BIN 6, 6 numaralı metinde, yüzüğün altından yapıldığı anlaşılmaktadır: *'altından yapılmış yüzüğü bana çıkar...'*¹⁴⁷

---

¹⁴² Bilgiç, agm, s.944.

¹⁴³ Nurgül Yıldırım, 'Kültepe Metinlerinde Geçen Altın Süs Eşyaları', **History Studies**, 5.3 (2013), s.255.

¹⁴⁴ Bilgiç, agm, s.945.

¹⁴⁵ Erol (2019), agm, s.788.

¹⁴⁶ Yıldırım (2013), agm, s.257.

¹⁴⁷ agm, s.258.

TC 2, 33 numaralı tablette geçen ifadelerden altından yapılma boncuk süslerinden bahsedilmektedir: *‘altından yapılmış boncuklar ve senin bana gönderdiğin 53 ½ shekel iyi gümüşü üçe böldük...’*¹⁴⁸

Kt. 2001/k 325/b numaralı metinde, altından yapılma tanrı figürininden bahsedilmektedir: *‘...babasının altından tanrı (figürini), mücevherleri, üç hizmetçiden 1 erkek ve 1 kadın hizmetçiyi 1 eşeği... ve babasının evinde onun hissesi olan bütün eşyayı Hamala ona (Ziki’ye) verecek.’*¹⁴⁹

ICK 1, 190 numaralı metinde *‘altından yapılmış tudittum’* denilmektedir. Tudittum kelimesinin metinlerdeki anlamı *‘göğüs süsü/iğnesi, broş’* olarak tanımlanır. Tudittumların ana gövdesi altın ve gümüşten yapılıyordu ve baş kısmı da kıymetli taşlarla süsleniyordu.¹⁵⁰

Metinlerde geçen *‘waqurtum’* kelimesinin, tanrıça Taşmētum’a adanmak amacıyla altından yapılan bir tür tanrıça heykelciği/figürini olduğu sanılmaktadır. Aşağıda yer alan 3 metinde de waqurtumların aynı fiyat ve ağırlıkta oldukları anlaşılmaktadır. Kt. m/k 1: *‘3 shekel ağırlığındaki Taşmētum’a bağışı (adağı) olan altından waqurtum’u ve 2 2/3 shekel ağırlığındaki 2 waqurtum’u bana getir.’* Kt. m/k 69b: *‘babamızın 3 shekel ağırlığındaki Taşmētum’a bağışı (adağı) olan altından waqurtum’u ve 2 2/3 shekel ağırlığındaki 2 waqurtum’u...’* Kt. m/k 70: *‘babamızın 3 shekel ağırlığındaki Taşmētum’a bağışı (adağı) olan altından waqurtum’u ve 2 2/3 shekel ağırlığındaki 2 waqurtum’u...’*¹⁵¹

2.1.3. Altının Kaliteleri

Kültepe metinlerinde kayıtlı olan altın çeşitleri şunlardır:¹⁵²

- iyi altın (hurāšum damqum)
- kaliteli altın (hurāšum pašallum)

---

¹⁴⁸ agm, s.261.

¹⁴⁹ agm, s.261.

¹⁵⁰ agm, s.261-262.

¹⁵¹ agm, s.264.

¹⁵² Günbattı, age, s.77; Erol (2019), agm, s.787.

- çok kaliteli altın (hurāšum pašallum damqum)
- orta kaliteli altın (hurāšum kuburšinum)
- kırmızı altın (HU.SÁ/SĪ.SÁ/hurāšum sāmum)
- beyaz altın (hurāšum pušium)
- denizden (liqtum, ša tiamtim)
- kan (ša damē)
- muhtemelen saf (kīšum, sādum ve zakium).

Altının šeqeli 3 1/3 ile 15 šeqel gümüş arasında işlem görüyordu. Bu denli değişimin nedeni büyük ihtimalle altının saflık derecesiyle ilgilidir. Kırmızı altın, en ucuz altın türüydü. Bu altın türünün içinde muhtemelen yüksek oranda bakır bulunuyordu. En pahalı altın türü ise denizden idi. Piyasada en çok işlem gören altın türleri kaliteli altın ile orta kaliteli altın idi.¹⁵³

Kt. n/k 567 numaralı metinde, orta kaliteli (kuburšinum) altın ile normal altından bahsedilmektedir: ‘...onun tartısı ile 15 šeqel kuburšinum altınını ve 7 šeqel (normal) altınını Ušur-ša-ištar’a bırakmıştı. Onun haberi bana ulaştı. O şöyle diyordu: Senin altınını 5 1/2 šer gümüş üzerinden satarak, 2 mina 1 šeqel gümüş aldım...’¹⁵⁴

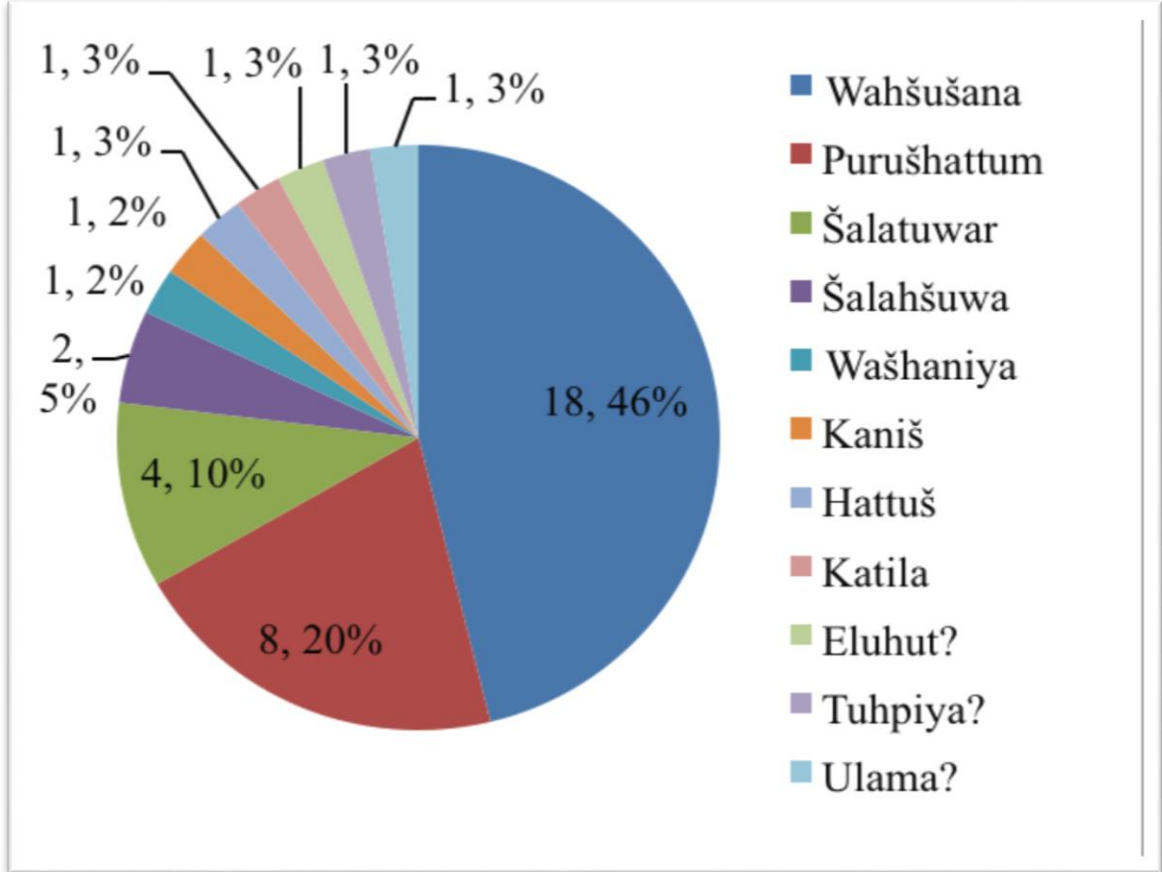
Kt. n/k 1697 numaralı metinde liqtum, zakium ve HU.SÁ/SĪ.SÁ altınından bahsedilmektedir: ‘5 mina liqtum altını; 15’er šeqel üzerinden onun gümüş (karşılığı) 1 talent 15 minadır. 5 mina šeqel SĪ.SÁ altını; 3 1/3’er šeqel üzerinden onun gümüş (karşılığı) 17 mina 46 1/3 šeqeldir. 10 mina zakium altını; 5 1/2 šer šeqel üzerinden olan gümüş (karşılığı) 55 minadır...’ Yukarıdaki metinde geçen ‘liqtum’ kelimesinin CAD L, s. 206a’daki dördüncü anlamı olarak ‘tercih edilen altın ya da kumaş kalitesi; iyi kalitede altın’ karşılığı verilmektedir. 1 birim liqtum altınının 15 šeqel gümüş ederinde olduğu söylendiği için bu altın çeşidinin yüksek kaliteli olduğu anlaşılmaktadır. Metinde geçen diğer altın çeşidi olan HU.SÁ/SĪ.SÁ altınının değeri hakkında farklı görüşler mevcuttur. Metinde SĪ.SÁ altınının birim fiyatının 3 1/2 šeqel gümüş ederinde olmasından dolayı bu

¹⁵³ Erol (2019), agm, s.787.

¹⁵⁴ Tekin, age, s.119.

altın çeşidinin çok değersiz olduğu anlaşılmaktadır. Metinde geçen üçüncü altın çeşidi ‘zakium altını’dır. Zakium altınının birim fiyatı 5.5 şeql gümüş ederindedir.¹⁵⁵

Şekil 1. Kültepe Kayıtlarına Göre Şehirlerden Elde Edilen Altın Yüzdeleri

Kaynakça: Erol (2019), agm, s.789.

2.2. Amūtum/Aṣi'um

Amūtum kelimesine ilk kez Rimuṣ'un¹⁵⁶ ithaf kitabesinde rastlanır. Sümerce ve Akadca olarak çift dilde yazılan bu kitabenin Sümerce bölümünde AN.NA (kalay), Akadca

¹⁵⁵ Salih Çeçen-Hakan Erol, ‘‘Kültepe’den Değişik Bir Ticari Mal Listesi’’, *Archivum Anatolicum*, Vol: 12/2 (2018), s.58-61.

¹⁵⁶ Rimuṣ, Akad İmparatorluğu (M.Ö. 2350-2150)’nun 2. kralıdır. Sümer Kral Listesi’ne göre Rimuṣ, 9 sene iktidarda kalmıştır.

karşılığı olarak amütum'un ideogramı olan KÜ.AN yer alır. Bu kitabede amütum ile kalay aynı maden olarak geçer.¹⁵⁷

Amütum'un ne olduğu hakkında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerin bazıları aşağıda verilmiştir:

Kemal Balkan, şüpheyile baksa bile *'Kültepe'de ele geçen demir cürufuna amütum'dan artakalan'* diyerek bahseder.¹⁵⁸

Ekrem Akurgal amütum'un demir olması gerektiğini söylemektedir.¹⁵⁹

Hakan Erol, Kt. b/k 93+167 numaralı metinde, amütum'un karşılığını demir olarak vermiştir: *'büyük bir hançer sapı demirden (amütum) ve altından yapılmıştır.'*¹⁶⁰

Emin Bilgiç: *'Parzillu kelimesi Akadca'da demirin karşılığı olarak kullanıldığı için amütum'un karşılığı demir olamaz'* der. Ayrıca Bilgiç, amütum madenin Anadolu içinden toplandığını, eritilme ve bilinmeyen başka bir işlemde dolayı ağırlığında azalma meydana geldiğini, bu madenin Kuşşara sarayının tekelinde olduğunu, kalay ile amütum'un yoğun ticari ilişkisinin bulunduğunu ve Kültepe metinlerinde geçen amütum'un altından 5 kat daha değerli olduğunu söylemektedir.¹⁶¹

Sedat Erkut, amütum'un günümüzde orta değerde olan ve 600°C'de eritilip kalıba dökülebilen 6-6.5 sertliğindeki ameteis (kuvars, kaya kristali) olduğunu savunmaktadır.¹⁶²

Cahit Günbattı, amütum'un eş anlamlısının aşı'um (Sumerogram KÜ.AN) olduğunu, bu maddenin altından 5 kat, gümüşten ise 90 kat¹⁶³ daha değerli olduğunu söylemektedir. Ayrıca amütum'un, genelde 7,5 gr. karşılığındaki şeqel ve bunun 1/180'i olan ŞE ile

---

¹⁵⁷ Sever (1999), agm, s.91.

¹⁵⁸ Sedat Erkut, *'Kültepe Metinlerinde Geçen Amütu(m) Üzerine'*, **Belleken**, Cilt: LXXI/260 (2007), s.1.

¹⁵⁹ Akurgal, age, s.40.

¹⁶⁰ Erol (2019), agm, s.798.

¹⁶¹ Erkut, agm, s.2-3.

¹⁶² agm, s.4.

¹⁶³ Kt. s/k 89.

tartıldığını ve bu maddenin maden olmadığını, değerli bir taş olması gerektiğini söylemektedir.¹⁶⁴

Amütum'un nereden ve nasıl elde edildiği veya çıkarıldığı ayrıca Asur'a veya başka bir yere gönderildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Anadolu içinden alınıp satılan amütum, genellikle Kaniş'ten başka yerlere gönderilmektedir. Bir mektupta amütum'un Hatti'den alındığı ve ticaretinin gizlice yapıldığından bahsedilir. Tüccarlar amütum'u kaçak yollarla alıp satmaktaydı. BIN IV 45, 16 adlı mektupta, gönderilecek amütum'dan Kārum Dairesi'nin haberdar edilmemesi istenmektedir.¹⁶⁵

Değer olarak amütum, bazen çok büyük değişim gösterebiliyordu. Örneğin CCT III 37b, 18 numaralı metinde, amütum'un satılmak üzere Tuhipiş'e gönderildiği ancak çok ucuz olduğu için satılamadığı söylenmektedir.¹⁶⁶

Amütum'un ticareti ile ilgili bilim insanları farklı görüşler belirtirler. Bunlardan Emin Bilgiç, metinlerde amütum'un başka yerlere gönderilmesinden bahsedilmemesinin bu maddenin ihracının yasak olduğu anlamına gelmediğini söylemektedir.¹⁶⁷ Cahit Günbattı ve Halil Tekin, Anadolu krallarının amütum'un ülkeden çıkarılmasını yasakladıklarını söylemektedir.¹⁶⁸ Ayrıca Günbattı, amütum ticaretinin Anadolu'da yasaklandığına dair bir belgenin olmadığını ifade etmektedir.¹⁶⁹ Hüseyin Sever ise amütum maddeninin Anadolu saraylarının tekelinde olduğunu ve amütum ticaretinin Asurlu tüccarlara yasaklandığını belirtmektedir.¹⁷⁰ Salih Çeçen, amütum maddeninin ticaretinin Anadolulu kralların tekelinde olduğunu ve bu maddenin başkaları tarafından ticaretinin yapılması ile yurt dışına çıkarılmasının yasaklandığını söylemektedir.¹⁷¹

---

¹⁶⁴ Günbattı, age, s.80.

¹⁶⁵ Bilgiç, agm, s.947.

¹⁶⁶ agm, s.947.

¹⁶⁷ agm, s.947.

¹⁶⁸ Günbattı (2005a), agm, s.35; Tekin, age, s.214.

¹⁶⁹ Günbattı, age, s.82.

¹⁷⁰ Hüseyin Sever, "Amütum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname", *Archivum Anatolicum*, Cilt: 3/1 (1997), s.293.

¹⁷¹ Salih Çeçen, "Kaniş Kārum'unun Diğer Kārum ve Wabartumlar'a "KÜ.AN" (amütum) İle İlgili Önemli Talimatları", *Belleten*, Cilt: LXI/231 (1997), s.221.

Kültepe metinlerinde amütum'un, parça parça toplanıp daha sonra eritildiği anlaşılmaktadır. CAD Ş s.102 (1962)'de amütum ile ilgili şunlar yazmaktadır: *‘‘O amütum’u rafine etti ve fırından 1 şeqel’in 2/3’ü parça yumru çıktı, ya rafine edilmesinden dolayı ya da ... (Orada) 4 şeqel azaldı. ’’*¹⁷²

Kt. n/k 726 numaralı metinde amütum'un kontrolü sırasında ağırlığında azalma olduğu anlaşılmaktadır: *‘‘Elimeşar’ın oğlu ile amütum’u gördüm ki amütum azalmıştır.’’* Azalmanın nedeniyle ilgili metinde herhangi bir bilgi verilmemektedir. Kt. n/k 757 numaralı metinde, amütum'un eritildiği ve bunun sonucunda ağırlığında azalma meydana geldiği anlaşılmaktadır: *‘‘...(amütum) miktarca eritme esnasında azaldı. ’’*¹⁷³

Amütum madeni Kültepe vesikalarında sadece bir kez 1 mina ağırlığında bahsedilirken, (CCT IV, 4a, 3) diğer metinlerde her zaman şeqel'den yukarı bir ağırlıkta görülmez. İki yerde altından 5 kat daha değerli olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁴

Kt. n/k 504 numaralı metindeki bilgilerden amütum madeninin değeri hakkında bilgi sahibi olmaktayız: *‘‘Kral ve kraliçe tutuklunun salıverilmesi için, düşmanları Tawiniya kralı ile ilişkisi olan ve kendileri aleyhine bazı faaliyetlerde bulunduğundan söz ettikleri diğer bir şahsın teslim edilmesini; bu yapılmaz ise kendilerine 1 mina amütum veya 10 mina altın verilmesini istemişlerdir. Nihayet, bu şartların yerine getirilmemesi ve Tawiniya kralına hizmet etmekle itham edilen kimsenin adının açıklanmaması durumunda, Assur-taklaku’nun öldürüleceğini bildirmişlerdir’’*. Bu tabletten 1 mina amütum'un 10 mina altına denk olduğu sonucu çıkmaktadır.¹⁷⁵

Kt. 92/k 200 numaralı metin Kaniş Kārumu tarafından Turhumit, Hattuş, Tawiniya, Tuhpiya ve Nenešša'ya kadar olan yerlere yazılmıştır. Bu metinde amütum ticaretinden alınmak istenen vergiden bahsedilmektedir: *‘‘Kaniş Kārumu’na, elçimiz ‘‘şaqil datim’’ Kulia’ya, Kuburnat, Hanaknak ve Tişmurna wabartumlarının küçük büyük hepsine şöyle diyor... orada, amütum’u getiren herhangi bir kimse, ister saraya satmış olsun isterse şimdiye kadar satmamış olsun getirilmiş amütum’un onda birine ve onun her 1 mina için 3*

---

¹⁷² Erkut, agm, s.2.

¹⁷³ Çeçen, agm, s.221.

¹⁷⁴ Sever (1999), agm, s.92.

¹⁷⁵ Erkut, agm, s.3-4.

*šeql tutan šaddū'atum vergisini ona tarttırınız ve Kulia onların kontrolünde buraya taşıyın! Eğer o, beyefendiye ait amūtum'un onda birini ve onun šaddū'atum vergisini siz alınız! derse, bizim her ikimizin (bulunduğu yere) gelsin ve tanrı Aššur'un huzurunda yemin etsin ki, biz onların šaddū'atum vergisini geri vereceğiz...'*¹⁷⁶

Kt. 92/k 221 numaralı metin Kaniš Kārumu tarafından tüm kārūm ve wabartumlara yazılmıştır. Metinde, Asur şehrinde amūtum ile ilgili mektubun geldiği ve Asur şehrinin amūtum madeninin satılışı hakkındaki emirleri yer almaktadır. Buna göre amūtum'u ilk satın alma hakkı sarayındır. Saraya amūtum'u satmak isteyip de henüz satmayanların amūtum'una onda bir oranında el konulacağı ve buna ilaveten 1 mina 3 šeql gümüş šaddū'atum vergisi alınacağı, amūtum'u satın alanların da onda birini Kaniš Kārumu'na, Tanrı Assur'un kār payı adı altında vereceklerinden bahsedilir: *“Kārum Kaniš, elçimiz ‘šaql datim’ Kulia'ya, bütün kārūm ve wabartumlar'a şöyle diyor: Asur şehrinin mektubu buraya geldi. Asur şehrinin mektubuna göre, amūtum'u satın alan birisi, Tanrı Aššur'un kārından bahsetmiyor. Bugünden itibaren, onun onda biri Kārum Kaniš'indir. Mektubumuzu okur okumaz, orada saraya (amūtum'u) sattı ise, ya da sarayın direktiflerini bekliyorsa veya götürülüp şimdiye kadar satmadıysa, taşınan ne kadar amūtum ise, aşı'um evi'nde onun adını ve babasının adını mektupta kaydediniz ve elçimiz ile buraya gönderiniz! Mektubumuzun kopyasını, bütün kārūm ve wabartumlara gönderiniz! amūtum'u bir tüccara sattıysa, gerçek beyefendinin adını (belgede) kaydediniz!*¹⁷⁷

2.2.1. Süs Eşyası

Kt. n/k 695 numaralı metinde *“amūtum'dan yapılmış gerdanlık”* denilmektedir. Bundan dolayı amūtum'un, süs eşyası olarak da kullanıldığını anlıyoruz.¹⁷⁸

Kt. n/k 1686 numaralı metinde, *“demirci ile ufalanmış amūtum için 2 ½ šeql mamul altın karşılığında anlaşıldığı”* belirtilmektedir. Böylece amūtum'un kuyumcuların işleyebildiği bir maden olduğu anlaşıyor.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Çeçen, agm, s.221-225.

¹⁷⁷ agm, s.221-230.

¹⁷⁸ Sever (1999), agm, s.92.

¹⁷⁹ Sever (1997), agm, s.293.

Kt. a/k 1072 numaralı metinde, amūtum'un yüzükte kullanıldığı ve halka şeklinde altına sarıldığı anlaşılmaktadır: *“Onun ağırlık taşı ile 15 šegel tutan altın sargılı 2 adet amūtum'dan yapılmış yüzüğü Īkūppi-Aššur'a verdim.”* Kt. c/k 18 numaralı metinde ise, amūtum'un taş olarak kullanıldığı ilk kez görülüyor.¹⁸⁰

2.3. Antimon

Antimon, kimyasal olarak metaller ile yarı metaller arasında yer alır. Periyodik sınıflandırmada azot ailesi içinde gösterilir. Arsenik ile aralarında büyük benzerlikler bulunur. Antimon, gümüş rengindedir. Elektrik ve ısı iletkenliği zayıftır. Anadolu ve Yakındoğu'da yapılan arkeometalurji araştırmalarında antimon elementinin arsenik kadar yaygın kullanılmadığı anlaşılmıştır. Bunun nedeni bakırın içinde yüksek miktarda antimon kullanımının bakırın direncini düşürmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı bu maddelerin bileşiminden yapılan alet ve silahlar kullanışsız olmaktadır. Antimonlu bakır alaşımının yerine, kalaylı bakır alaşımı daha çok tercih edilmekteydi.¹⁸¹

Tarih öncesinde ve erken tarihli dönemlerde antimon ile kurşun karışımının daha çok kozmetik amacıyla kullanıldığı sanılmaktadır.¹⁸²

Kültepe metinlerinde nadiren geçen *“lulum”* kelimesinin antimon olduğu sanılmaktadır. Metinlerde yüksek miktarda antimondan bahsedilmesi onun ucuz olduğunu ve bol miktarda bulunduğunu göstermektedir. Aşağıdaki metinde, 300 kg antimonla ilgili şunlar geçmektedir: *“Adad-İlika işlerini bitirdikten sonra Hahhum'dan ayrıldı ve o (şimdi) Wahšušana'da kalmaktadır. Ben ona haberini duyurdum. O şöyle söyledi: Benim getirdiğim 10 talent lulum'u, sevgili babam, sen Turhumit'ten döndükten sonra, ben onu (lulum'u) Šalatuwar'a getireceğim. Onu ucuz veya pahalı sat!....”*¹⁸³

---

¹⁸⁰ Çeçen, agm, s.219.

¹⁸¹ Tekin, age, s.121-122.

¹⁸² age, s.122.

¹⁸³ Günbattı, age, s.78.

2.4. Bakır

Bakır madeni, genellikle volkanik kayalarda bulunur. Ayrıca şist,¹⁸⁴ kil ve kumtaşı içinde de yer alabilir. Bakır, bazalt lavlarının temel bileşimi olduğu gibi bakır bileşiklerinden indirgenmiş metal halinde de bulunabilmektedir. Kopmadan şekillendirilebilen en sünek metallerden biri olan bakır, günümüzde pek çok alanda kullanılmaktadır. Bakır, atmosfer korozyonunun şiddetli koşulları altında, demir esaslı metallerde oluşan pasın aksine, havadaki rutubeti emmeyen bir oksit tabakası oluşturur. Bundan dolayı oksitlenmeye karşı daha dirençlidir.¹⁸⁵

Anadolu'da zengin bakır yataklarının olması ve bu yataklardan bazılarının yüzeye yakınlığından dolayı erken çağlardan itibaren yoğun madencilik faaliyetleri başlamıştır. Anadolu'daki zengin bakır yatakları özellikle Kuzey Anadolu Dağları boyunca, Orta ve Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu'da Elazığ-Malatya çevresinde, güneyde Toroslar üzerinde ve Kuzeybatı Anadolu'da bulunmaktadır.¹⁸⁶

İnsanlık tarihinin en eski madeni buluntularına Çayönü, Aşıklı Höyük ve Navalı Çori Höyüğü'nde (Şanlıurfa) rastlanmıştır. Burada elde edilen bakır buluntuları, günümüzün en erken madeni buluntularıdır. Burada yaşayan insanlar, çevrelerinde buldukları nabit bakırdan delici aletler ile boncuk gibi süs eşyaları yapmışlardır.¹⁸⁷

Anadolu'da bakırın eritilmesinin ilk denemeleri M.Ö. 6000 yıllarında Çatalhöyük'te gerçekleştirilmiştir. Bundan dolayı Anadolu insanının ilk olarak bakır madenini tanıdığını anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

Çorum ilinin Derekutuğun köyünde, Anadolu'nun bilinen en erken maden işletmesi bulunmaktadır. Burada nabit bakır çıkarıldığı anlaşılmıştır. Yapılan C14 analizlerine göre buradaki madencilik faaliyetleri M.Ö. 4500'lü yıllara dayanır.¹⁸⁹

---

¹⁸⁴ İnce, paralel, tabakamsı yapısından dolayı yaprak şeklinde kolayca birbirinden ayrılabilen plakalardan oluşan kristalin kayaç.

¹⁸⁵ Tekin, age, s.125-126.

¹⁸⁶ Fidan (2017), agm, s.667-668.

¹⁸⁷ Oktay Başak, "Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatının Gelişimi ve Kullanımı", **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 21 (2008), s.19.

¹⁸⁸ Günbattı, age, s.70.

¹⁸⁹ Fidan (2016), agm, s.52.

Anadolu’da M.Ö. III. binyıl veya daha öncesinde kullanıldığı kesin olarak tespit edilen bakır yatakları şunlardır: Derekutuğun, Küre, Gümüşhacıköy, Bakırçay, Gümüşlük Mevkii, Bakımlı, Gevrek, Ezebağı ve Murgul.¹⁹⁰

Anadolu’nun zengin bakır yataklarına sahip olduğunu Akadların Anadolu’ya yaptıkları seferlerden öğrenen Asurlu tüccarlar, kārūm ve wabartumlarda bakır ticareti yapmışlardır. Asurluların, Anadolu’ya ticaret amacıyla gelmelerinin sonucunda Anadolu’nun yerlileri yazıyla tanıştı. Eğer Anadolu bakır kaynakları yönünden zengin olmasaydı belki de tarihi devirlere daha geç girecekti.¹⁹¹

Kültepe metinlerinde bakır, Asurlularca ‘‘erūm/werium’’ olarak adlandırılmıştır. Bakırın Sümercesi ise ‘‘URUDU’’ kelimesidir. Metinlerde bakır kelimesi çokça geçmektedir.¹⁹²

Bakırın çoğunluğu silah ve çeşitli araç-gereç yapmak için kalay ile karıştırılıp tunç elde etmede kullanılmaktaydı. Ayrıca günümüzde olduğu gibi Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda da kap-kacak yapımında çokça bakır kullanılmıştır. (Bkz. Ek 14) Kültepe’deki Asurca metinlerde bakırdan kazan, tencere, orak, kapak, halka ve çivi gibi eşyaların isimleri sıkça geçmektedir.¹⁹³

2.4.1. Bakır Ticareti

Bakır, Anadolu’daki ticarete en büyük paya sahipti ve Asurlu tüccarların Anadolu’da yaptıkları ticaretin ana malzemesi idi. Tüccarlar Anadolu’ya getirdikleri kalay ve kumaşı önce bakırla değiştiriyor ardından da bakırı yerlilere, gümüş ve altın karşılığında satıyorlardı.¹⁹⁴

Tüccarlar ucuz ve hacimli olan bakırı (1 şeşel gümüş ortalama 60-120 şeşel iyi veya 240 şeşel kötü bakıra eşitti) eşekler veya arabalarla diğer şehirlere taşırdı. Kaniş, Wahşušana

---

¹⁹⁰ Fidan (2017), agm, s.672-673.

¹⁹¹ Memiş (1990), agm, s.84-86.

¹⁹² Bilgiç, agm, s.926.

¹⁹³ Bilgiç, agm, s. 933; Günbattı, age, s.74.

¹⁹⁴ Bilgiç, agm, s.926.

veya Puruṣhattum bakırın taşındığı şehirlerdendi.¹⁹⁵ Taşınan bakır genellikle yüzlerce kg ağırlığındaydı. Asurlular arasındaki bir yazışma olan TC 2, 18 numaralı metin, bakır ticareti ve şehirlerarası taşımacılık hakkında bilgi vermektedir: *‘‘Puruṣhattum’da bakır için (pazar) uygundur. Biz bir araba kiralayamadık ve (bakır) Puruṣhattum’a getiremedik. Eşekleri buraya gönder. Biz onun bakırını Puruṣhattum’a getireceğiz’’*¹⁹⁶

Anadolu’nun yerli saraylarında da bakır ticareti yapılıyordu. Bakır, sarayda yaşayanlar doğrudan veya kārūm dairelerinin aracılığıyla tüccarlardan alabiliyordu. Kt. a/k 583b numaralı metinde, Asānum adındaki Asurlu tüccarın saraya 12 ton bakır sattığı ancak bakırın ücretini saraydan alamadığı görülmektedir: *‘‘10 güne kadar kervanım yola çıkacak. Onların burada uzun bir zamandır kalmalarına gelince; saray ve memurları bana 24 bin mina (400 talent) bakır borçludurlar ve şimdi maalesef onlar sikkatum’da bulunuyorlar...’’* TC 3, 25 numaralı metinde ise sarayın bakırından bahsedilir: *‘‘Sarayın bakırına gelince, bugüne kadar (burada) bizi bekletip durdular ve (bu arada) bana bir hastalık musallat oldu ve şimdiye kadar geciktim. (şimdi) iyiyim, üzülme. Beş gün bekleyeceğim ve eğer sarayın bakır hazır olmazsa, silahımı alacağım (yola çıkmak için hazırlanacağım) ve Puruṣhattum’a gideceğim.’’*¹⁹⁷

Bakırın Asur’a ihraç edildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Sadece hediye olarak götürüldüğüne dair birkaç kayıt bulunmaktadır. Altın ve gümüşün ihracı sırasında, kalay ve kumaşın da ithali sırasında alınan nishātum vergisinin bakırdan alınmadığı göz önünde bulundurulursa, bakırın Asur’a ihraç edilmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁸

Asurlu tüccarlar, Anadolu’daki yabancı tüccarlarla da bakır ticareti yapıyorlardı. Kt. 92/k 364 numaralı belgenin ilgili bölümünde şunlar geçer: *‘‘Šu-İštar’a söyle! Aššur-rabi ve Šarrum-Su’en şöyle (söyler): Hiç işitmiyor musun? Kaliteli bakır(ın fiyatı?) düştüğünden bakır alışverişi yoktur. Ayrıca ülke hasadına yaklaşmıştır ve burada yabancı yoktur. Yabancı geldiğinde bakır satacağız ve Šarrum-Su’en (oraya) gelecek.’’*¹⁹⁹ Bakır ticaretiyle

---

¹⁹⁵ Dercksen, agm, s.110.

¹⁹⁶ Günbattı, age, s.73.

¹⁹⁷ age, s.73-74.

¹⁹⁸ Bilgiç, agm, s.932.

¹⁹⁹ Erol (2015a), agm, s.438.

ilgili olan bu metinde kaliteli bakırın fiyatının düşük olmasından dolayı ticaretinin yapılamadığı, ancak yabancı tüccarlar gelince bakır ticaretinin yapılabileceği söylenmektedir.

Asurlu tüccarların Anadolu'da yapılan bakır ticaretini tek başına ellerinde tutmadıklarını metinlerden anlamaktayız. ATHE 32 adlı metindeki ifadelerden Kuzey Suriye'de bir kent devleti olan Eblalıların ismi belirtilmeyen saraydan yüklü miktarda bakır aldıklarını görmekteyiz. Asurlular, sarayın Eblalılara bakır satmasında herhangi bir sorun görmüyorlardı. Hatta metinde, sarayın bu ticaretten elde edeceği gümüş ile Asurlu tüccarın kendi malını takas etmek istediği anlaşılmaktadır: *‘‘Birçok Eblalı buraya geldi ve sarayda onlara yüklü miktarlarda bakır tartıldı ve (saraya) her 140 şeşel bakıra karşılık (1) şeşel kontrol edilmiş gümüş ödediler. (Saray) 10 güne kadar bakırını tüketecek (ve ben) gümüş satın alıp getireceğim.’’*²⁰⁰

Pek çok metinde Kārum Dairesi'nin de bakır ticareti yaptığını görmekteyiz. Tüccarlar taşınması güç olan büyük miktardaki bakır, Kārum Dairesi'nde ücret karşılığında depolayabiliyorlardı. Tüccarlar, hareket ettiklerinde bu bakır geri alıyorlardı.²⁰¹

2.4.2. Bakır Üretim Yerleri

Metinlerde, Asur Ticaret Kolonileri zamanında bakır madeninin çıkarıldığı yerler kısmen bilinmektedir. Metinlerde geçen maden yatakları ve bakırın kalitesi ile ilgili şunlar söylenebilir:²⁰²

- Huburata: İyi kalitede bakır işlenen merkezdir.
- İştumwa: İyi kalitede bakırın geldiği yerdir.
- Kunanamit: İyi kalitede ve rafine edilmiş bakır gelir.
- Nenešša: Kalitesi bilinmemektedir.
- Puruštatum: İyi kalitede bakır gelir.

---

²⁰⁰ agm s.431.

²⁰¹ Bilgiç, agm, s.933.

²⁰² Tekin, age, s.148.

- Sawit: Saf ve iyi kalite olmak üzere iki çeşitte bakır gelir. Burada önemli maden yatağı bulunur ve rafine işlemleri de yapılmaktadır.
- Tapašatta: İyi bakırla beraber anılır.
- Tarrittar: İyi kalitede bakır gelir.
- Tišmurna: Âdi ve iyi/rafine bakır ile birlikte geçer.
- Tuhpiya: İyi kalite bakır gelmektedir.
- Wašhaniya: İyi kalite bakır ile anılır.

Kültepe metinlerinde Tarrittar ülkesi bakırın elde edildiği önemli bir yer olarak görülmektedir. Hititolog Hayri Ertem bu ülkenin Hitit belgelerinde geçen Dari(t)tara olabileceğini ve bu ülkenin Kuzey Anadolu’da Kızılırmak ve Gökırmak arasındaki Ilgaz Dağları’nın kuzeydoğu eteklerindeki Yabanlı Dağı ve Saraycık Dağı’nın doğusunda olması gerektiğini söylemektedir.²⁰³

Kt. n/k 832 numaralı metin, Anadolu kentlerinin bakır sevkiyatı ve üretimi hakkında bilgi vermektedir. Bu metinde, Asurlu bir tüccarın Hattuş şehri yakınlarında bulunan yerlerden bakır alacağından ve bu bakırın başta Wašhaniya olmak üzere çeşitli kentlere taşınmasından bahsedilmektedir: *‘‘Ennānum ve Ušur-ša-İštar’a söyle! (Öncelikle) Ušur-ša-İštar’a söyle! İdi-İštar şöyle (söylüyor): Bana mektup gönderdiniz ve şöyle (söylediniz): eline geçtiği kadarıyla bakırı Tišmurna’ya, Ennānum’un uşaklarına yolla! Kārum Dairesi’nin kararına göre, bir Asurlu bizzat, Hattuş ve Tišmurna’ya gitmeyecek. Dahası, Tišmurna’da oturmakta olan Asurlular ve eşlerini, onlar buraya Turhumit’e çıkaracaklar. Elime geçtiği kadarıyla bakırı Tuhpiya’ya taşıyacağım ve saraydan Wašhaniya’ya kadar sikkum’u talep edeceğim sonra bakırı Wašhaniya’da Ahšalim’in evinde depolayıp ben sizin yanınıza geleceğim. Akad kumaşlarını, 1 kutanum kumaşını ve (biraz) öteberiyi buraya gönder! Uşağı, seni temsilen buraya sevk et, çünkü Marithum ve Tuhpiya bakırı, buraya uzak olmadığından (fiyat) düşüktür. Amūtum’dan yüzük benimdir. Burada [bakır] Su’en-re’ı’de mevcut olunca, onları göndereceğiz. [x bil]-tum rafine bakırı bize borçludurlar.*

---

²⁰³ age, s.148-149.

Dikkat et! [iyi] haberin [ilk ulakla] bana gelsin. [.....haberin] gecikmiş olm[asın.....] ile onu [Wašha]niya'da depolayayım.''²⁰⁴

İdi-İštar'ın Turhumit'te olması ve metinde, ''*Marithum ve Tuhpiya bakır(lar)ı buraya uzak olmadığından*'' denilmesinden dolayı, Turhumit'in Marithum ve Tuhpiya kentlerinin yakınında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bakıra ihtiyaç duyulduğunda Marithum ve Tuhpiya'dan kolaylıkla bakır elde edilebildiği anlaşılmaktadır.²⁰⁵

Bu metinde geçen Tişmurna, Hattuş, Turhumit, Tuhpiya, Wašhaniya ve Marithum şehirlerinin bakır ticaretiyle ilgili başka metinlerde de sıkça geçmesinden dolayı bu yerlerin M.Ö. II. binyıl başlarında Anadolu'nun önemli maden üretim yerleri olduğu anlaşılmaktadır. Wašhaniya haricinde metinde geçen diğer şehirlerin tamamı Hattuş'a yakın yerlerde aranmaktadır. Bundan dolayı Asurlu tüccarların bakırı, İç Anadolu'nun kuzeydoğusundaki bu şehirlerden aldıkları ardından Tuz Gölü civarında olduğu sanılan Wašhaniya ile Orta Anadolu'daki kentlere sattıkları düşünülmektedir.²⁰⁶

Eritilen bakır düşük kalitede olduğu için tekrar arıtılıyordu. Bakırın arıtımı Turhumit ve onun yakınındaki Tişmurna şehirlerinde yapılmaktaydı. Bu şehirler bakırın alınıp satıldığı yerlerin başında geliyordu.²⁰⁷ Kızılırmak'ın doğusunda yer alan Turhumit şehri bakır pazarının merkeziydi.²⁰⁸

CCT IV 27, 4 adlı metinde bakırın Tişmurna'da saflaştırıldığı veya kötüsünün iyisi ile değiştirildiği anlaşılmaktadır: ''*Sen bakırı hakikileştiriyorsun da niçin habercinin gelişinde bakır yollamıyorsun? [x] ay önce sana mektup yazdım: Tişmurna'da hakikileştirmek için bakır yoktur ve ...1 biltum bakır bile hakikileştirmedim ve herhangi bir şey satıp kazanç elde edemedim...Tişmurna'da hakikileştirmek için bakır olmadığından Amur-İštar ve Pūšu-kīn'e gidip şöyle dedim: Tişmurna'da hakikileştirmek için bakır yoktur. Bakırı Turhumit'e getireyim, orada iyiye çevirelim. Onlar şöyle dediler: Kārum senin buraya*

---

²⁰⁴ İrfan Albayrak, ''Uşur-ša-İštar'ın Arşivinden Bakır Ticareti İle İlgili Bir Mektup'', Sedat Erkut-Özlem Sir Gavaz (Ed.), **Studies In Honour of Ahmet Ünal Armağanı**, içinde, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s.25-28.

²⁰⁵ agm, s.28.

²⁰⁶ agm, s.29.

²⁰⁷ Günbattı, age, s.74.

²⁰⁸ Dercksen, agm, s.110.

getirmemene karar verdi ve beş defa haberimiz Amur-Iştar'a gitti. Ben bakırı getireyim, iyiye çevireyim dedim. Onlar şöyle söylediler: Sen buraya getirmeyeceksin. 1 biltum iyi bakırı Tişmurna'da ... hakikileştirdim.' ' Tişmurna'da hakikileştirilemeyen bakır, Turhumit şehrine götürülüyor ve burada hakikileştirme işlemi yapılıyordu. Bundan dolayı Tişmurna ile Turhumit şehirlerinde bakırın saflaştırıldığı veya buralarda iyi cins bakırın satıldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁹

AKT 2 no. 26 adlı belgede, bakır madeninin maden işleyicisinde nasıl işleneceği ve bakır ile ne yapılması gerektiği yazılmaktadır: *'Uşur-şa-Iştar'ın hizmetkârı Huzula, benim mührüm altında, Tarritar'dan 5 kg kaliteli bakırı, Tariş-matum'a getirecek. Az bir şeşel karşılığı gümüş kaybetme korkusuyla o (Tariş-matum), bakırı tecrübesi olmayan maden işleyicisine vermesin. Bakırı Huzala'dan al, gümüş karşılığında sat ve geliri Tariş-matum'a ver. Talimatım doğrultusunda o gelirle arpa alsın.'*²¹⁰

2.4.3. Bakırın Alım Gücü Olarak Kullanımı

Bakır, alım gücü olarak çok işlevsel yönlü kullanılmaktaydı. Bakır ile her türlü yiyecek, içecek, giyecek, ayakkabı, ev, tarla, köle ve hayvan satın alınabilirdi. Ayrıca bakır ile hizmet temin edilebilir; kervancılar, yerel hamallar, hayvanlar ve diğer taşıma işleri kiralanabilirdi.²¹¹ Asurlu tüccarların, Fırat Nehri'ni geçmek için bakır karşılığında gemi kiraladığını OİP 27, 58 numaralı metinden anlamaktayız: *'1/3 mina bakır bir geminin kirası... 5 mina bakır(nehri) geçecek olan bir geminin kirası için...'*²¹²

TC III 165 adlı metinde: *'Wahşušana'ya varıncaya kadar kalay, ondan sonraki yerlerde ise bakır harcadım...'* denilmektedir. TC II 14, 29 adlı metinde de Asur'da bakır verilerek ev alındığı belirtilmektedir. Böylece bakırın Asur'da da alım gücünün olduğu anlaşılmaktadır.²¹³

---

²⁰⁹ Bilgiç, agm, s.927.

²¹⁰ Dercksen, agm, s.111.

²¹¹ agm, s.112.

²¹² Cahit Günbattı, 'Kültepe'de Bulunmuş İki Antlaşma Metni', **Belleken**, Cilt: LXIX/256 (2005b), s.775.

²¹³ Tekin, age, s.149.

Bakırın borç olarak verildiğini Kt. n/k 1429 numaralı metinden anlamaktayız: *‘‘10 mina bakır Huzuzum’un oğlu Aššur-bāni’dedir. Kaniš savaşıdan itibaren birer mina faiz ilave edecek.’’*²¹⁴ Asurlu tüccarların kendi aralarında bakırla borçlandıklarını gösteren diğer bir örnek TC 2,18 numaralı metindir: *‘‘Tarrittar’dan 4 talent iyi cins bakır ve hematit içermeyen 2 talent 30 mina bakır; toplam 6 ½ talent bakırı İmdilum Salia’nın oğlu İdnāya’dan alacaktır. İddi(n)-Su’en’in oğlu Alāhum ve Ennam-Anum’un haftasından itibaren, İmdilum uşağını Turhumit’e gönderecek. Bakır hasat zamanına kadar Kaniš’e ulaştırılacak. Eğer (zamanında) ulaştırılmazsa o, kārūm’un kararı gereğince her bir talent için ayda 1 ½ mina (faiz) ilave edecek.’’* Bu metinde yaklaşık olarak 195 kg. bakırdan bahsedilmektedir.²¹⁵

Ticarette en önemli taşıma aracı olan eşekler de bakır ile alınıp satılmaktaydı. Örneğin, eşeklerin bakır fiyatları hakkında bilgi veren metinlerden bazıları şunlardır: ATHE 37, 18-19’da 3 eşek 78 mina; KUG 25, 21-22’de 2 eşek 11 mina, 87/k 406, 11-12’de 1 eşek 13 mina 37 şeqel, Kt. c/k 535, 15’de 1 eşek 32 ½ mina, Kt. c/k 100, 21’de 1 eşek 35 mina, BIN 4, 172, 13-14’de sayısı belirtilmeyen eşekler için 50 mina ve CCT 1, 39b, 6’da yine sayısı belirtilmeyen eşekler için 364 mina fiyat yazılıdır.²¹⁶

Genellikle gümüş ile satılan koyunlar bazen bakır ile de satılmaktaydı. Örneğin, KUG 27 numaralı metinde 2 adet koyuna 5 ½ mina, 1 adet koyuna 1 5/6 mina, 1 koyuna 3 mina, 1 koyuna 2 ½ mina ve 5 şeqel, 1 koyuna 2 mina 10 şeqel, 1 koyuna 2 1/3 mina, 1 koyuna 2 2/3 mina ve 1 koyuna 3 1/3 mina bakır verildiği anlaşılmaktadır.²¹⁷

Bakır ile yiyecek alınabildiğini, vergi, konaklama ücreti ve köprü geçişleri gibi pek çok ödeme yapılabildiğini AKT 3, 34 numaralı metinden anlamaktayız: *‘‘Wahšūšana’dan Šalatuwar’a kadar her bir (eşek) hem yol vergisi, hem eşek(ler)in yemi hem de han (ücreti) bize 115 şeqel bakıra mal oldu. Ayrıca, köprüde her bir eşek için 20 şeqel (bakır) aldılar. Šalatuwar’da eşeklerin yemi 2 mina bakıra (mal oldu). Puruštattum’a kadar her bir eşek*

---

²¹⁴ Günbattu, age, s.58.

²¹⁵ age, s.73.

²¹⁶ L. Gürkan Gökçek, ‘‘Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda (M.Ö. 1975-1723) Anadolu’da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti’’, *Archivum Anatolicum*, Vol: 7/1 (2004), s.73-74.

²¹⁷ agm, s.66-67.

bize 2 ½ mina (bakıra) mal oldu. Köprüde gümrük vergisi olarak her bir eşek için 15 šeşel (bakır) aldılar. Puruṣhattum'da eşek(ler)in ve adamların yiyeceği (için) 1 ½ mina (bakır) ödendi. 2 ½ mina bakırı Arwanahṣu'ya verdim.''²¹⁸

Kt. t/k 1 numaralı metinde de bakır ile pek çok ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu metnin ilgili yerlerinde şunlar yazılıdır: *'...Katır satın aldığımız günde şarap için 7 mina bakır ödedim. Ahır (?) için 1 mina bakır (ödedim). Bütün bunları katır için Šalatuwar'da ödedim. Šalatuwar'dan çıktık ve nehir kenarında katır için 2 ½ mina bakır ödedim. Arpa için Šalatuwar'da 2 mina bakır ödedim. 5 mina bakırı han için; 5 mina bakırı Kārum Dairesi'ne šaddū'atum vergisi (olarak) ödedim. Kaşşum memuruna 5 mina (bakır) ödedim. Arpa için 4 mina (bakır) ödedim. Kılavuz(luğu) için alahhinum memuruna 10 mina bakır verdim ve o beni nehir kenarına kadar götürdü. Sandalcıya 1 mina (bakır) verdim...*''²¹⁹

Bakırın, evlenen çiftlere hediye olarak verilebildiğini Kt. 88/k 505 numaralı metinden anlamaktayız: *'...x mina šikkum bakırını Wahṣuṣana'da İdī-abum'un oğlu Aššur-bāni aššatum'u ile evlendiği zaman hediye (olarak) aššatum'una verdim.*''²²⁰

2.4.4. Bakırın Kaliteleri

Madenin saflığı değerini belirleyen ölçütlerdendir. Yüksek saflıkta olan madenler kolay satılabilir olmasından dolayı tüccarların ilk tercihiydi. Metaller, kaliteli olup olmadığına göre isimlendirilirdi. Örneğin *'kötü bakır'* içinde çok fazla yabancı madde olan bakıra denirdi. En kaliteli bakıra ise *'yıkılmış bakır'* denilirdi. Kaliteli bakır her zaman bulunmuyordu. Böyle durumlarda tüccarlar ya daha düşük kalitede bakır alıyor veya rafine bakırın üretimini bekliyorlardı. Kalitesiz bakırın ticareti kazançlı değildi. Bundan dolayı değiş-tokuşlarda daha kaliteli bakır kullanılıyordu. Aşağıda verilen ICK 2 text 54 adlı metinde, iyi kaliteli ve hematit içermeyen bakır istenmektedir. Bu metinde, Kaniš'e 195 kg bakırın gönderilmesi taahhüt edilmiştir: *'İmdulum, Salliya'nın oğlu İdnaya'dan [4 talent] ağırlığında Tarrittar'dan iyi kalite bakır ve 2 ½ talent ağırlığında hematit içermeyen bakır,*

---

²¹⁸ Günbattu, age, s.100.

²¹⁹ age, s.97.

²²⁰ Sebahattin Bayram-Remzi Kuzuoglu *'Takı Takma Âdetinin Eski Asur Toplumundaki İzleri'*, İrfan Albayrak-Murat Çayır-Hakan Erol (Ed.), **Cahit Günbattu'ya Armağan, içinde**, Ankara Üniversitesi DTCE Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Sümeroloji Anabilim Dalı, Ankara 2015, s.35.

toplam olarak 6 ½ talent ağırlığında bakır talep eder. İddin-Suen ve Ennamanum'un oğlu Alahum'un haftasında, İmdi-ilum hizmetkârını Turhumit'e yollayacak ve bakırın hasat döneminden önce Kaniş'e ulaşmasını sağlayacaktır. Eğer zamanında ulaşamazsa, koloninin kanunları uyarınca her ay talent başına 1 ½ mina ekleyecektir...''²²¹

Bakırın kalite ve çeşitlerinden bazıları şunlardır:²²²

- Temiz/arıtılmış (masium)
- Temiz parça (masium šabburum)
- İyi (damqum)
- İyi parça (damqum šabburum)
- Çok iyi (damqum watrum)
- Kötü (lammunum)
- Kirli (massuhum)
- Siyah (šallamum)
- Temiz (zaku'um)
- Rafine olacak (ša maša'im)
- Kırık (šabrum)
- Doğal bakır (ša šaduīšu)
- Küçük parçalar (sahirum)²²³

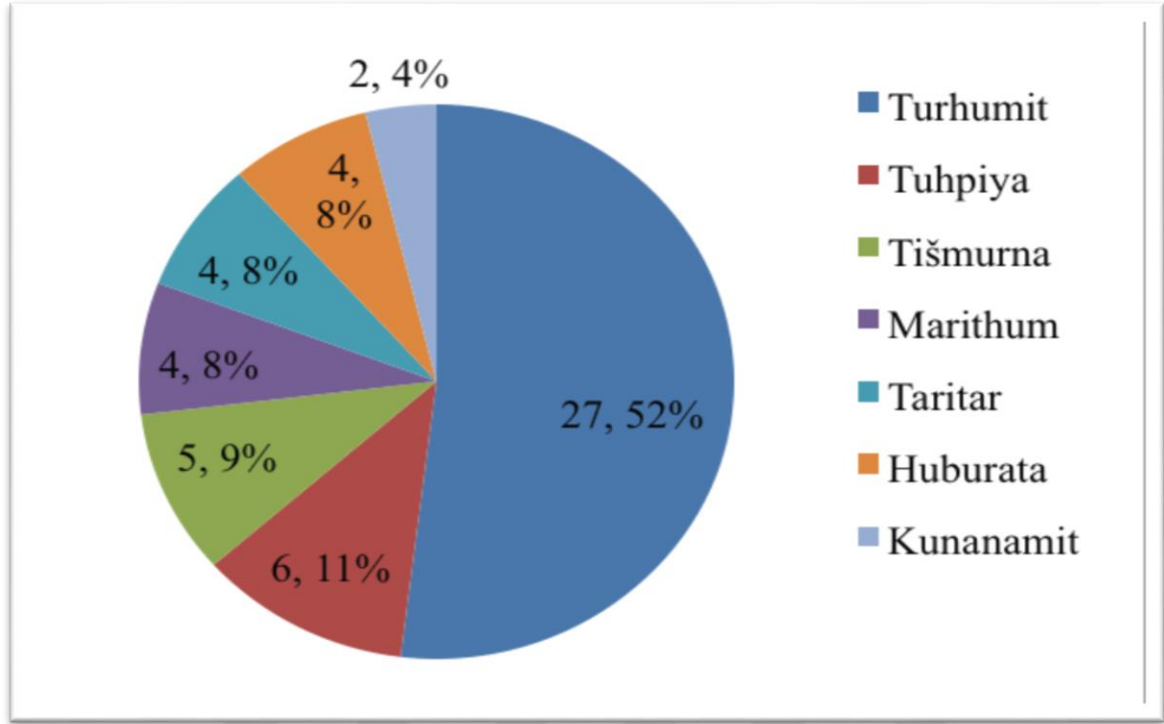
---

²²¹ Dercksen, agm, s.110-111.

²²² Tekin, age, s.146-148.

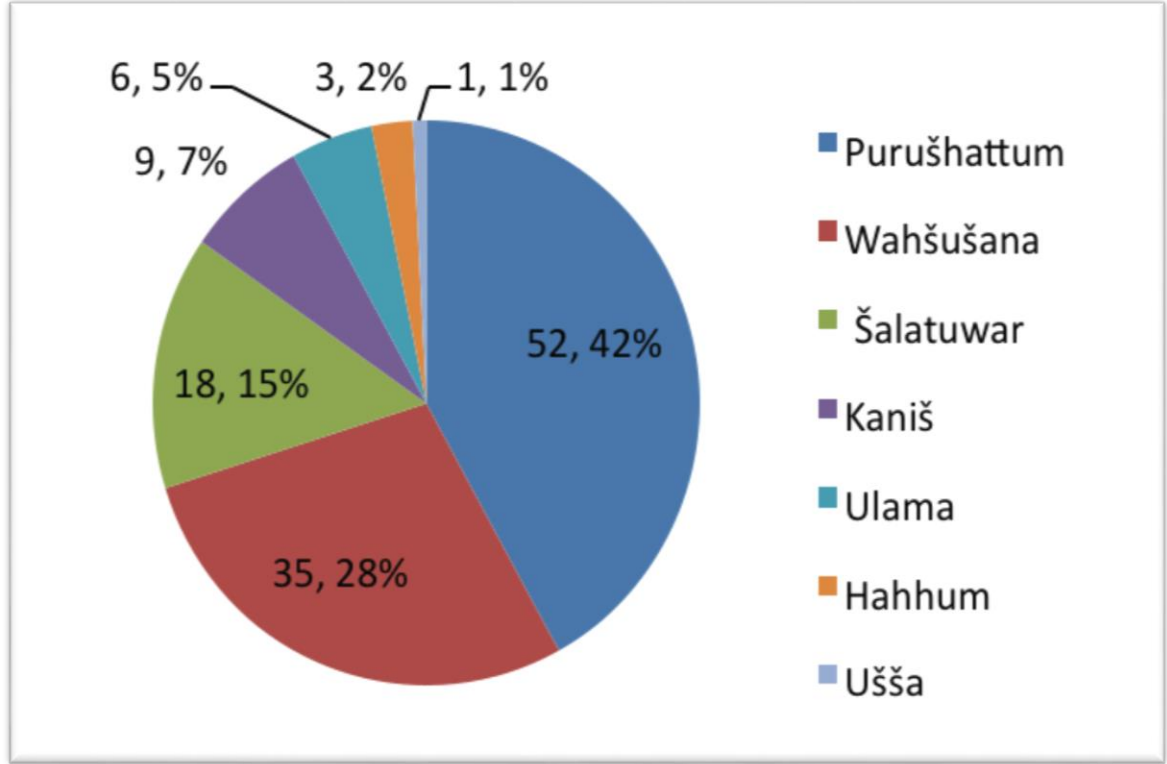
²²³ Erol (2019), agm, s.793.

Şekil 2. Metinlerde Bakır Elde Edilen Merkezler Olarak En Az İki Kez Tasdik Edilen ve Bakırın Menşei Olarak Nitelendirilen Şehirlerin Tasdik Sayıları ve Yüzdeleri

Kaynakça: Erol (2019), agm, s.793.

Şekil 3. Bakırın Satış İçin Gönderildiği Şehirlerin Tasdik Sayısı ve Yüzdeleri.

Kaynakça: Erol (2019), agm, s.795.

2.5. Demir

Demir doğada, doğal maden ve cevher olarak bol miktarda bulunur. Meteorik demir, doğal demir olarak adlandırılır. Cevher yataklarının çoğunda demir cevheri görülmektedir. Demirin başlıca cevherleri demir oksitlerdir. Bunların cevherden tasfiye edilmesi zor bir iştir. 800°C’de bakır tasfiye edilebilirken demirin bu sıcaklıkta tasfiye edilmesi mümkün değildir. Demirin tasfiyesinin yapılabilmesi için 1100-1150°C ısı gerekmektedir.²²⁴ Eski çağlarda demirin tasfiyesinin yapılabilmesi için bu sıcaklıklara ulaşamadığından demirin kullanılması diğer madenlere göre daha geç başlamıştır.²²⁵

Anadolu’da demirin kullanımı 3 bölümde incelenmektedir: Birinci bölüm M.Ö. II. binyıl öncesi olarak tarihlendirilir. Bu bölümde demir ile yeni tanışılmıştır. Bundan dolayı bu

²²⁴ Tekin, age, s.152-153.

²²⁵ Yılmaz-Kurnaz, agm, s.49.

döneme ait olarak ele geçirilen demir buluntu sayısı çok azdır. İkinci bölümde demirden yapılma eşyaların sayısında artış görülmesine rağmen halen tunç eserler büyük çoğunlukta. M.Ö. II. binyılda Anadolu'nun yazıyı öğrenmesiyle demir, yazılı belgelerde de geçmeye başlamıştır. Bu metinlerde, cevherden demir üretildiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Üçüncü bölümde demirden yapılan eserler, tunç eserlerden daha fazladır. Bu dönem M.Ö. II. binyılın sonunda gelişme göstermiştir.²²⁶

Anadolu'da elde edilen en eski demir buluntusu M.Ö. III. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. Bu buluntu Gaziantep'in İslahiye İlçesi yakınındaki Tilmenhöyük'te bulunan sarmal bir bileziktir. Bu buluntunun meteorik veya terrestrial (yer kabuğuna ait/karasal) demirden imal edildiği sanılmaktadır.²²⁷ Ayrıca, M.Ö. III. binyılda Anadolu'da demirin kullanıldığını Alacahöyük'teki demir (parzillum) buluntularından anlamaktayız.²²⁸

Anadolu'da demirden yapılma diğer ilk buluntular şunlardır: Tepecik'te 1 adet yüzük, Acmhöyük'te 1 adet fildişi pyksise²²⁹ ait çiviler, Troia'da kategorize edilmemiş bir grup nesne, Hattuşa'da 1 adet çelik nesne, Tarsus Gözlükule'de, Alacahöyük Prens mezarlarında 2 adet iğne, 2 adet hançer ve 1 adet pendentif.²³⁰

Kaniş sarayında "demirciler başı" (rabi nappāhē) adında bir görevli vardı. Sarayda böyle bir görevlinin olması daha o dönemde demir metalurjisinde gelişme yaşandığını göstermektedir. Ancak Kültepe tabletlerinde, demirden çok az bahsedilir. Bunlardan Kt. a/k 1260b adlı metinde: "1 mina 10 şeşel gümüş, demirin (fiyatıdır)" denildiğinden kilosu belirtilmeyen demire 70 şeşel gümüş ödendiği anlaşılmaktadır. AKT 3, 97 numaralı diğer metinde ise, demir bir halkadan bahsedilir: "Takil-Aşşur'un borçlu olduğu ½ mina gümüş ve demir halkaya ait tablet."²³¹ Kt. n/k 1697 numaralı metinde parzillum demirinin ilk kez

---

²²⁶ Tekin, age, s.156.

²²⁷ age, s.155-156.

²²⁸ Günbattı, age, s.79.

²²⁹ Pyksise, bir kap şeklindedir. Genellikle ayrı bir kapağı olan silindirik bir kutudur.

²³⁰ Hakkı Fahri Özdemir, "Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16/1 (2007), s.505.

²³¹ Günbattı, age, s.79.

burada gümüş üzerinden değeri verilmiştir: ‘‘8 mina parzillum-demiri; 20’şer şeqel üzerinden onun gümüş (karşılığı) 2 talent 40 minadır.’’²³²

Asur Ticaret Kolonileri zamanında yeterli teknoloji olmadığından demir üretimi azdı ve demir madeni buna bağlı olarak pahalıydı.²³³

Asurlu tüccarlar demiri Asur’daki belediye binasından veya Anadolu’da satın alabiliyordu. Asur’da satın alınan demirin kaynağının neresi olduğu bilinmemektedir. Ancak, Anadolu’da satın aldıkları demirin çoğunun kaynağı yereldi. Asurlular aldıkları bu demiri Anadolu’nun seçkin kişilerine satıyordu.²³⁴

Anadolu’da M.Ö. II. binyılın ortalarından itibaren demir, tuncun yerine tercih edilen maden olarak görülmektedir. Bu durumun nedenleri demirin dayanıklı olması, işlenebilirlik, sertlik ve pekiştirilebilirlik özelliklerinin tunçtan çok daha iyi olmasından kaynaklanır.²³⁵

Hitit metinlerinde demir AN.BAR sözcüğünün karşılığıdır ve metinlerde çok sık geçmektedir. Bu metinlerde demir ‘‘siyah demir’’ (AN.BAR GE₆), ‘‘beyaz demir’’ (AN.BAR BABBAR) ve ‘‘iyi demir’’ (AN.BAR SİG₅) gibi farklı çeşitlerde belirtilmiştir. Bundan dolayı Hititler döneminde demir üretim tekniğinin ilerlediği savunulabilir.²³⁶

2.5.1. Meteorik Demir

Demirin uzun süre boyunca tek kaynağı meteorik demir olmuştur. Meteorik demir, gökyüzünden yeryüzüne göktaşı olarak düşen demire verilen addır. En çabuk tanınan doğal metaller arasındadır. İnsanlar tarafından, cennetten yeryüzüne inen taş olarak yorumlanmıştır. Meteorik demire sahip olan birisinin düşmanlarını yenmesi için tanrısal

---

²³² Çeçen-Erol, agm, s.56-59.

²³³ Dercksen, agm, s.112.

²³⁴ Erol (2019), agm, s.798.

²³⁵ Tekin, age, s.160-161.

²³⁶ Günbattı, age, s.79.

güç sahibi olduğuna inanılmıştır. Bundan dolayı meteorik demir, kılıçların ve bıçakların yapımında kullanılmıştır.²³⁷

Eskiçağ insanları meteorik demirin gökten geldiğini bilmekteydi. Sümerce ve pek çok eski dilde bu maden için “*gök madeni*” veya “*gökten gelen taş*” deyimlerinin kullanılması bunun kanıtıdır.²³⁸

Meteor demirini Asurlu seçkin insanlar talep ediyorlardı. Bu madeni Asurlu tüccarlar Asur’dan satın alabiliyorlardı. Anadolu’da da bulunan bu maden halka şeklinde işleniyor ve süslemelerde kullanılıyordu. Meteor demiri saflık derecesine göre gümüşten 40 kat daha değerli olabilmekteydi.²³⁹

Aşağıdaki metin, meteorik demir ticareti yapan Ennam-Aşur adlı Asurlu tüccarın öldürülmesi sonucunda bu tüccarın kardeşi olan Ali-ahum’un kan bedeli istemesi ile ilgilidir. Ennam-Aşur çok pahalı olan meteorik demiri Tawiniya kralına satmıştı. Ancak bu tüccar bilinmeyen bir nedenle Tawiniya şehrinin yakınında öldürülmüştü. Ennam-Aşur öldürülünce kardeşi Ali-ahum, Tawiniya’daki Anadolulu kraldan kan bedeli almak istiyordu. Çünkü Asurlular ile Anadolulu krallar arasında yapılan anlaşmaya göre kralın topraklarındaki yolların güvenliğinden kral sorumluydu. Eğer bu topraklarda bir tüccar öldürülürse kral tazminat ödemeliydi. Ali-ahum Kaniş kolonisine yazdığı mektupta şunları söylemektedir: “*Kardeşimin kan bedelini almak üzere dava açmak için temsilcilerinizle birlikte yola çıktım. Tawiniya kralıyla görüştük ve temsilciler ‘Meslektaşımız sizin topraklarınızda öldü. Biz ve onun diğer meslektaşları sizin babanızız. Bu yüzden bizimle birlikte gelen adam için kan bedelini arayın’* dediler. Tawiniya kralının kan bedelini ödemek istememesi üzerine Ali-ahum Tawiniya kralına şunları söylemiştir: “*Kardeşim sizin demiriniz yüzünden öldürüldü. Sizin ona demir karşılığında verdiğiniz gümüş yüzünden öldürüldüğü belli. O yüzden gidip bu adamın kan bedeli için dava açın!*” Koloni de kralı şu şekilde sorgulamaktadır: “*Adam sizin demiriniz yüzünden öldürüldü. Gidip bu adamın kan bedeli için dava açın!*” Kral ise şöyle yanıt vermektedir: “*Gitmeyeceğim. Elimde bu adamın borcuyla ilgili bir belge var. Bu demire karşı benim bir sorumluluğum*

---

²³⁷ Yılmaz-Kurnaz, agm, s.45-48.

²³⁸ Tekin, age, s.152.

²³⁹ Dercksen, agm, s.112.

yok.²⁴⁰ Bu karşılıklı mektuplaşmalardan anlaşılıyor ki Anadolulu krallar da meteorik demir ticaretiyle ilgileniyordu. Ennam-Aşur'un öldürülme nedeni belki de çok pahalı olan meteorik demir ticaretiyle ilgileniyor olmasından kaynaklanıyordu.

2.6. Gümüş

Gümüş, beyaz renkli bir elementtir ve doğada metal olarak bükülmüş, dallı-budaklı kütleler halinde bulunur. Kahramanmaraş il sınırında yer alan Domuztepe'de bulunan gümüş eserler, dünyanın bilinen en erken gümüş buluntularıdır. Boncuk niteliğinde olan bu buluntular birkaç santimetre uzunluğunda olup, M.Ö. 5600 yıllarına tarihlendirilir.²⁴¹

Yapılan coğrafi araştırmalar, gümüşün kaynağının batı yönlü olduğu görüşünü desteklemektedir.²⁴² Batı Anadolu'da bulunan Kütahya-Gümüşköy Aktepe maden sahasındaki gümüş maden ocağı, Anadolu'nun şimdiye kadar bilinen en eski gümüş maden yatağıdır. Tarih öncesi dönemlerde kullanılmış olan önemli bir gümüş yatağı da Balıkesir ilinin Balya ilçesinde yer alır. Aydın ilinin Gümüş köyünde de tarih öncesi dönemlerde kullanılan gümüş yataklarının olduğu bilinmektedir. Anadolu'da prehistorik dönemlerde kullanılmış olabilecek diğer yerler ise Toroslar üzerindeki Aladağ ve buranın güneybatısında yer alan Bulgar madeni, Yozgat'taki Akdağ madeni, Elazığ'daki Keban madeni ile Kuzey Anadolu Dağları'ndaki maden işletmeleri olduğu tahmin edilmektedir.²⁴³

Kültepe metinlerinde en çok rastlanan gümüş eserler şunlardır: Halka (*annuqum*), boncuk (*hīdum*), bilezik/bobin (*šawirum*), fincan (*supannum*), broş/iğne (*tuditum*), kupa (*kassum*), ilahi figür (*ilum*) ve kalp figürü (*libbum*).²⁴⁴

---

²⁴⁰ Larsen (2011b), agm, s.78.

²⁴¹ Tekin, age, s.172-175.

²⁴² Erol (2019), agm, s.784.

²⁴³ Fidan (2016), agm, s.55-56.

²⁴⁴ Erol (2019), agm, s.783.

Hemen her Kültepe tabletinde gümüş (kaspum; Sumerogram KÚ.BABBAR) sözcüğü geçmektedir. Bunun nedeni Asur Ticaret Kolonileri zamanında gümüşün alım gücü olarak yoğun kullanımından kaynaklanmaktadır.²⁴⁵

Asurlu tüccarlar, Anadolu'ya getirdikleri mallarını ya hemen gümüş ve altın karşılığında satıyorlardı veya mallarını bakır, hububat veya yün ile değiş-tokuş yaparak bunları pazarlıyorlardı. Bakır ile kalay ticarette talent ölçüsüyle kullanılırken gümüş mina olarak ve genellikle şeql ile ölçülürdü.²⁴⁶

Anadolu'nun zengin gümüş yataklarına sahip olması Asurlu tüccarların Anadolu'ya yerleşme nedenlerinden biriydi. Mezopotamya kayıtlarının bazılarında, Toros Dağları "*Gümüş Dağları*" olarak adlandırılır ve burası eskiden beri zengin gümüş kaynağı olarak bilinir. Dolayısıyla buradaki gümüşün Koloni döneminde Anadolulu krallar tarafından çıkarıldığı ve piyasadaki gümüşün büyük bir bölümünün kaynağı olduğu düşünülmektedir. Kültepe metinlerine göre, Asurlu tüccarların mallarını sattıkları ve karşılığında gümüş aldıkları Kaniş haricindeki şehirler şunlardır: Puruṣhattum, Wahṣuṣana, Turhumit, Ṣalatuwar ve Hattum. Metinlerdeki ifadelerden Puruṣhattum ve Wahṣuṣana şehirlerinin en büyük gümüş pazarı olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁷

Asurlu tüccarlar, gümüşü Asur'a götürecekleri zamana kadar bir yerde külçe halinde depoluyor veya birisine teslim ediyorlardı. CCT 21d, 3, 12'de Anadolulu kralların, tüccarların mallarını, herhalde belirli bir ücret veya aldıkları nishātum vergisi karşılığında, saraylarında depo ve muhafaza ettikleri görülüyor.²⁴⁸

Anadolu'da satılan eşya karşılığında elde edilen gümüş, Asur'a 10 ile 30 mina arasında değişen ve "*nēpeṣum*" denilen şekil verilmiş ve mühürlenmiş külçeler halinde taşınmaktaydı. Bazı durumlarda ise daha küçük ve mühürlü demetler (riksum) şeklinde veya bunların bir araya getirilmesiyle Asur'a gönderilirdi.²⁴⁹ Bir kayıтта 9 kişiye ait yaklaşık 360 kg gümüşün, başka bir kayıтта ise 8 kişiye ait 540 kg gümüşün Asur'a

---

²⁴⁵ agm, s.782.

²⁴⁶ Günbattı, age, s.75.

²⁴⁷ Erol (2019), agm, s.783.

²⁴⁸ Bilgiç, agm, s.940.

²⁴⁹ agm, s.937-938.

gönderildiği bildirilmektedir. Bu kayıtlar Anadolu'dan Asur'a taşınan servetin çok büyük miktarlara ulaştığının göstergesidir.²⁵⁰

Larsen'den aktaran Tekin, Anadolu-Asur ticaretinde gümüşün etkisini şöyle açıklamaktadır: *'...yazılı belgelerde geçen ticaretin modeli çok açıktır; kalay ve tekstil Anadolu'ya ihraç edilirken, bunun kazancı olarak Asur'a gümüş ve altın götürülmekteydi...'*²⁵¹

Anadolu'da elde edilen gümüş ve altını Asur'a göndermek için pek çok tüccar organize halinde çalışmaktaydı. CCT 1, 14a adlı metinde, taşıyıcı, beş farklı tüccar tarafından kendisine emanet edilen 50 kg'dan fazla gümüş ile bir miktar altından bahsetmektedir: *'İçlerinde bana ait 15 kg gümüş bulunan iki paket-vergisi ayrıca eklenmek üzere, o kişinin ücreti ödenmiştir- içinde Puzur-Assur'a ait 5 kg gümüş bulunan bir paket –o kişinin ücretini kendi imkânlarımla ödedim. Vekil Elali'nin kalayının fiyatı olan 0,5 kg gümüş; Assur-malik'in bir kumaşının fiyatı olan 5 sheqel gümüşlük bir bohça; Vekil Assur-malik'in bir kumaşının fiyatı olan 5 sheqel gümüşlük bir bohça; kralın sevkiyatı olan 1 sheqel altın; Pilahaya için, bir kutānu kumaşı (almak) için Urdala'nın 6 sheqel gümüşü; Lamassi ve Ahaha için bir sevkiyat; Ahaha için mühür altında 3 sheqel gümüş; İnah-ili için 5 sheqel gümüşlük bir bohça; (adı geçen kişiler için 7 adet küçük gümüş miktarı) 5 kemer, 4'ü benim temsilcilerim için, 1'i Ea-bani için; 3 mina yün ve 1 semer (?)–tüm bunları İmgua'ya emanet ettim. Şalim-Assur'un 2 mina 55 sheqel gümüşünü oğlu Şu-Kubum'a emanet ettim...'*²⁵²

Bu şekilde Asur'a gönderilen gümüşle ilgili pek çok belge bulunur. Ancak belgelerde tarih yazmadığından yılda ne kadar gümüşün Asur'a gittiği belli değildir. Asur'a giden gümüşün büyük kısmı yeniden Anadolu'ya gönderilmek üzere kervanların hazırlanmasında kullanılıyordu. Yine bu gümüş ile borçlar ödeniyor, ailenin yiyecek ihtiyacı karşılanıyor veya yeni bir ev yapılabiliyordu.²⁵³

---

²⁵⁰ Günbattı, age, s.76.

²⁵¹ Tekin, age, s.178-179.

²⁵² Veenhof (2011a), agm, s.60.

²⁵³ agm, s.61.

Kaniş'te olduğu gibi Asur'a ulaşan kervan ilk olarak yerel saraya girerdi. Bu durum belgelerde "gümüş bir eve girer" şeklinde geçmektedir. Bu evin önemli bir tüccarın veya bir tüccar yatırımcısının veya sonraki kervanın mallarının satın alındığı kişinin ambarı olabileceği düşünülüyor. Belgelerde geçen "vergi kesintisi" böyle evlerde toplanmaktaydı. Aşağıda Puşu-Ken'in Asur'daki yatırımcıları ve temsilcilerine yazdığı mektup (BIN 4, 32: 26-30) yer alır. Bu mektupta Puşu-Ken vergi olarak çok miktarda gümüşünün alındığından yakınmaktadır: "Asur ve tanrılarınız adına! 2 talentten az olmamak üzere gümüş eksiktir. Yeter! Saygıdeğer efendilerim, lütfen yatırımcılarımın evinden ne kadar vergi kesintisi alınabileceğini düşününüz!" Vergi kesintisinin tam olarak ne olduğu bilinmemekle beraber ev sahiplerinin kazancın fazla olmasına göre komisyon aldıkları düşünülmektedir.²⁵⁴

CCT 2, 3 numaralı metinde, Asurlu tüccarların Amurru bölgesinde de ticaret yaptıklarını ve bu ticaret sonucunda gümüş elde ettiklerini anlamaktayız: "Senin talimatına göre ticari malı Amurru'da sattım ve gümüşümü aldım." TC 3, 20 numaralı metinde ise Asurluların Amurru bölgesinde sattıkları kalay karşılığında 20 minaya yakın gümüş aldıkları yazılıdır: "... Senin vaden dolduğu için Şalim-ahum kendi yetkisiyle (kalayı) Amurru'da sattı ve 20 minadan 6 1/6 sheqel eksik (gümüşü) aldı."²⁵⁵

Aşağıdaki metinde gümüşün, Kaniş'te arıtıldığını ve arıtma sırasında yapılan masrafları görmekteyiz: "İli-bāni senin mührün altında buraya 18 mina (9 kg) gümüş getirdi. Arıtma sırasında 6 sheqel azaldı. Madenci ve odun için 6 sheqel ödedik. 3 2/3 sheqel 15 ŠE (gümüşe ait) cüruf mührümüz altında Pūşukēn'in evinde bulunmaktadır. Senin gümüşün hem kesinti hem de kayıp (sebebiyle) 16 1/2 sheqel azalmıştır."²⁵⁶

2.6.1. Gümüşün Alım Gücü Olarak Kullanımı

Gümüş, Koloni Çağı'nda külçe halinde kullanılan en önemli alım satım aracıydı.²⁵⁷ Piyasada işlem gören gümüşlerin ağırlığı standarttı ve bu gümüşler dikdörtgen ve halka

---

²⁵⁴ agm, s.61.

²⁵⁵ Erol (2015a), agm, s.433.

²⁵⁶ Günbattı, age, s.75.

²⁵⁷ Bilgiç, agm, s.937.

şeklindeydi. Gümüş ile her şey satın alınabiliyordu.²⁵⁸ Kt. 88/k 292 numaralı metin buna örnek olarak gösterilebilir: ‘‘ 33 parça kutānum kumaşı; onların bedeli 5 mina 15 šeql gümüştür. (Onlar) 8 1/6’şar šeql gümüş olarak hesaplanmıştır. İster serbest kalay, ister yağ, ister kırmızı taş, ister eşeklerin fiyatı, ister orak ve kalitesiz bakır, ister satışa hazır kalay, ister benim kurban ücretim... bütün bunları Šunuā’nın üzerine yaklaştırdım. (Onlar) 8 1/6’şar šeql gümüş olarak hesaplanmıştır. ’’²⁵⁹

Kt. o/k 75 numaralı metinden, gümüş ile bazı harcamaların yapıldığı ve çeşitli vergilerin ödendiği anlaşılmaktadır: ‘‘1 mina 3 šeql gümüş Ilī-ālim için 2 šeql (ayrıca) Ilī-ālim için, 1/2 mina gümüşün nishātum (vergisi)dir. 10 šeql wašītum vergisi için, 1/2 mina Amua’nın sermayesi için Ilī-āhim’e ve Būr-Su’en’e ver! [x] šeql Hunniya’ya, [x šeql] gelinimize, [x šeql] Būr-Su’en’e, [x šeql] Pūšu-kēn’e, [x šeql] Kulumaya’ya, [x] šeql bakım için, [x] mina nishātum vergisi ilave edilmiş, šaddu’atum vergisi ve wašītum vergisi doyurulmuş gümüşi Kukua’ya verdim... ’’²⁶⁰

Yaptırım cezalarının gümüş ile verildiğini VS 26, 9 numaralı metinde görmekteyiz. Metin Kaniş’ta yaşayan Pūšu-kēn’e gönderilmiş bir mektuptur: ‘‘Burada (Asur’da) yün ürünler olan saptinnum ve pirikannum kumaşlarıyla ilgili karar alındı ve birçok kişi cezalandırıldı. Seni de 10 mina gümüş ödemekle cezalandırdılar. Her yıl birer mina gümüş ödeyeceksin... Lütfen, saptinnum ve pirikannum kumaşlarını elinde taşıma ve (onları) satın alma. ’’²⁶¹

Asurca metinlerde, 4000 yıl öncesinin bazı adetlerinin günümüz adetlerine benzediği anlaşılmaktadır. Örneğin Pilah-İstar’a ait olduğu söylenen ve aşağıda verilen beş adet metinde, evlenen Asurlu erkeklerin eşlerine 1 1/2 šeql gümüş hediye edildiği görülmektedir. Bu durumun günümüzdeki benzerliği evlenen çiftlere çeyrek altın takılması âdetidir.²⁶²

---

²⁵⁸ Bayram (2017), agm, s.23; Günbattı, age, s.75.

²⁵⁹ L. Gürkan Gökçek, ‘‘Kultepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi ve Taşınması İle İlgili Bazı Kelimeler’’, *Archivum Anatolicum*, Vol: 8/1 (2005), s.62.

²⁶⁰ İrfan Albayrak, ‘‘Kumaş ve Kalay Sevkiyatına İlişkin Üç Kültepe Tableti’’, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2003-2004 Yıllığı*, Ayrıbasım, Ankara 2005, s.274-275.

²⁶¹ Erol (2015a), agm, s.430.

²⁶² Bayram-Kuzuoğlu, agm, s.32.

Kt. 88/k 181: ‘‘1 ½ ŧeqel gmŧŧ L-qp’in oğlu Mannum-balum-Aŧŧur amtum’u evlendiği zaman amtum’una hediye ettim.’’ Kt. 88/k 281: ‘‘1 ½ ŧeqel gmŧŧ İliya’nın oğlu (olan) L-qp’in oğlu Mannum-balum-Aŧŧur amtum’u ile evlendiği zaman amtum’una hediye olarak verdim... 1 ½ ŧeqel gmŧŧ İknum’un oğlu Puzur-il aŧŧatum’u ile evlendiği zaman aŧŧatum’una hediye olarak verdim.’’ Kt. 88/k 339: ‘‘1 ½ ŧeqel gmŧŧ Amriya’nın oğlu Aŧŧur-taklku için baęıŧladım. 1 ½ ŧeqel gmŧŧ onun kardeŧi Lulu aŧŧatum’u ile evlendiği zaman aŧŧatum’una hediye olarak verdim.’’ Kt. 88/k 340: ‘‘1 ½ ŧeqel gmŧŧ Ememe’nin oğlu Azutaya aŧŧatum’u ile evlendiği zaman aŧŧatum’una hediye olarak verdim. 1 ½ ŧeqel gmŧŧ İknum’un oğlu Aŧŧur-taklku amtum’u ile evlendiği zaman amtum’una hediye olarak verdim. 1 ½ ŧeqel gmŧŧ Nihrialı Kukulnum aŧŧatum’u ile evlendiği zaman aŧŧatum’una hediye olarak verdim. 1 ½ ŧeqel gmŧŧ Dudu’nun oğlu Hudadum amtum’u ile evlendiği zaman amtum’una hediye olarak verdim. Ayrıca 1 ½ ŧeqel gmŧŧ o Asur’a gittiğinde baęıŧladım.’’ Kt. 88/k 505: ‘‘1 ½ ŧeqel gmŧŧ Aninim’un oğlu Aŧŧur-mlik aŧŧatum’u ile evlendiği zaman hediye (olarak) aŧŧatum’una verdim... 1 ½ ŧeqel gmŧŧ Balaya’nın oğlu Aŧŧur-bl aŧŧatum’u ile evlendiği zaman hediye (olarak) aŧŧatum’una verdim.’’²⁶³

2.6.2. Faiz Olarak Gmŧ

Asurlu tccarlar, Anadolu’daki ticaretten elde ettikleri kazancın yanında faizle borç vererek krlarını arttırmaya alıŧmıŧlardır. Kltepe metinlerinde, Asurlu tccarların faiz karŧılıęında gmŧ borç verdikleri anlaŧılmaktadır. Borç senetleri genellikle ŧu ŧekildedir: ‘‘Takkil-ŧŧur’un zerinde Aŧŧur-r’i’nin 2/3 mina tasfiye edilmiŧ gmŧŧ vardır. Buzutaya’nın ve S-Aŧŧur’un haftasından itibaren 6 haftaya kadar deyecek. Eğer (bu sre içerisinde) demediyse, ayda 1’er ŧeqel fizi ilve edecek. Kutaya’nın huzurunda, Kukulnum’un huzurunda.’’ Metinlerde geçen yıllık faiz oranı genellikle %30’dur. Yıllık %30 faiz oranı Krum Dairesi tarafından belirlenmiŧ olan resmi faiz oranıdır. rnek olarak ŧu borç mukavelesi gsterilebilir: ‘‘Kanya’nın oğlu Adad-bni’nin mhr, Abubu’nun oğlu Enna-Su’en’in mhr, Llum’un oğlu Ddya’nın mhr. 16 ŧeqel saflaŧtırılmıŧ gmŧ Ddya’nın zerinden tccar alacaktır. Elli’nin oğlu İnnya’nın haftasından

²⁶³ agm, s.33-35.

tarafından evinin satın alınması, ödenemeyen borcun tahsil edilme biçimi hakkında bilgi vermektedir.²⁶⁹

Yerlilerin Asurlulara borç vermeleriyle ilgili metinler Eski Asur metinleri içerisinde çok az yer kaplamaktadır. Bundan dolayı yerlilerin Asurlulardan ne oranda gecikme faizi aldıkları bilinmemektedir. Tercümesi yer alan aşağıdaki örnekte Nakiliet adındaki yerlinin, Asurlu bir çiftten alacağı gümüşten bahsedilmektedir. Metnin ilgili yerlerinin tercümesi şu şekildedir: *“10 ½ sheqel gümüşü sakilerin başı (olan) Nakiliet, Baruken ve karısı Nuhšatum’dan alacaktır. Gümüşü 11 aya (kadar) ödeyecekler. Eğer ödemezlerse ayda 1 ½’ser sheqel gümüşü faiz olarak ilave edecekler...”* Metinde borcun ödenmemesi durumunda yıllık %30 oranında faiz istenmektedir.²⁷⁰

Kārum Dairesi de banka gibi görev yapmakta ve tüccarlara faizle gümüş vermektedir. Örneğin, 1988 yılında Kültepe’de elde edilen bir tablette: *“gümüşü tüccar evinden faizli olarak al ve harca. Gümüşü ve onu faizini, babamızın firmasının gümüşünden ilk ödemedede stoktan al ve tüccar evine geri döndür. Eğer ki, gümüşü babamızın firmasından alamazsan, tüccar evinden alacağım, gümüş ve faizi için ben masraf edeceğim”* ifadesinin geçmesi bunun kanıtıdır.²⁷¹

2.6.3. Gümüş ile Borçlanma

Asurlu tüccarlar veya yerli halk, gümüş ile borçlanabilirdi. Yerli halk kendi arasında düşük kaliteli gümüş (*litum*) ile borçlanırken, Asurlular birbirleri arasında arıtılmış (*şarrupum*) gümüş ile borçlanıyorlardı.²⁷²

Kt. o/k 117 adlı metin, Šamaš-abī’nin Ennum- Aššur ve karısı Šaptamanika’dan gümüş alacağı ile ilgilidir.²⁷³ Belgede borcun ödeneceği zamana kadar Ennum-Aššur’un evinin, alacaklı tarafından kullanılacağı, borç ödendikten sonra alacaklının evden çıkacağından bahsedilmektedir. Belgeden, borçlanan kişinin, borcunu ödeyene kadar malının alacaklı

---

²⁶⁹ agm, s.320.

²⁷⁰ agm, s.322.

²⁷¹ Kuzuoğlu (2005), agm, s.106.

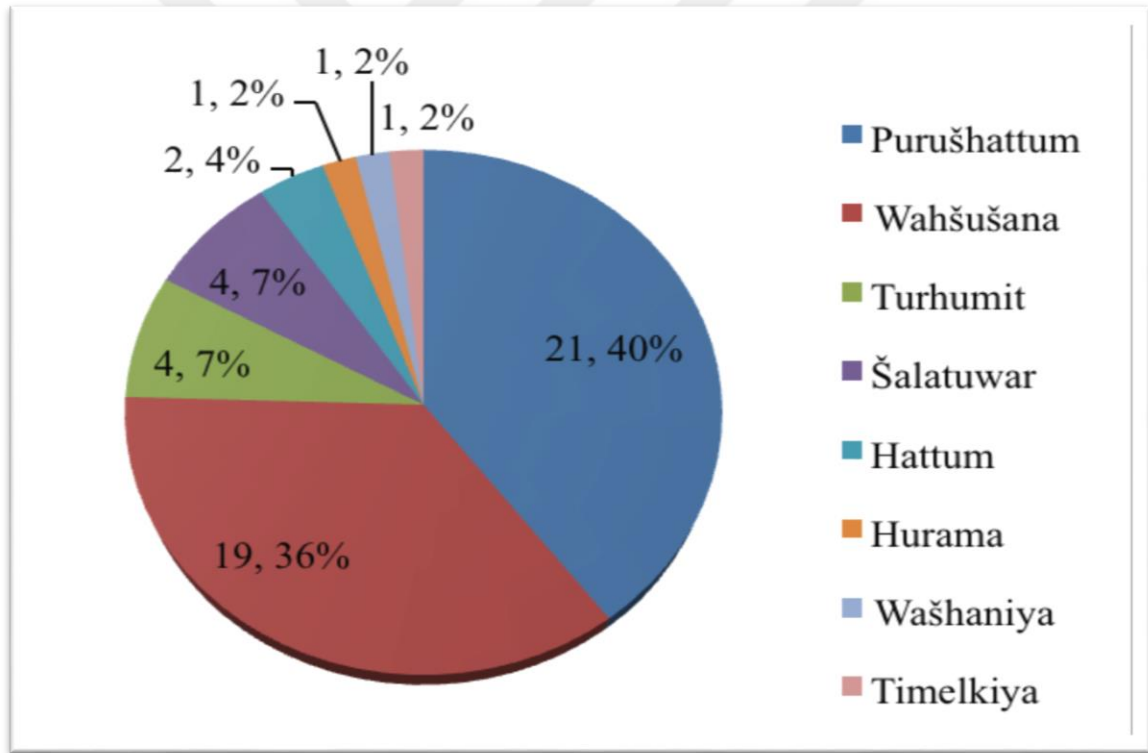
²⁷² Günbattı, age, s.76.

²⁷³ Albayrak (2004), agm, s.3.

tarafından kullanılabildiği anlaşılmaktadır. Belgenin ilgili kısımları şöyledir: “[x] mina 17 ½ šeḡel saflaştırılmış gümüşü Ennum-Aššur ve Šaptamanika üzerinden Šamaš-abī alacaktır. Ennum-Aššur’un evi ve hissesi gümüşle (sorumlu) tutuldular. Onlar gümüşü tartıncaya kadar Šamaš-abī [Ennum-Aššur’un] evine [girecek]. Onlar gümüşü geri ödedikten sonra [Šamaš-abī] evden çıkacak...”²⁷⁴

Kültepe metinlerinden, Asurlu tüccarların Anadolu’da bulunan Amurrulu tüccarlara gümüş ile borçlandıklarını da görmekteyiz. CCT 2, 49a: “Ayrıca Nihriyalı iki Amurrulu’ya 20 šeḡel kadar gümüş borçluyum.”²⁷⁵

Şekil 4. Asurlu Tüccarların Ticaret Yoluyla Gümüş Elde Ettikleri Şehirlerin Yüzdeleri (Kaniš Hariç)

Kaynakça: Erol (2019), agm, s.784.

²⁷⁴ agm, s.4.

²⁷⁵ Erol (2015a), agm, s.432-433.

2.6.4. Gümüş ile Hayvan Ticareti

Kültepe metinlerinde koyun, sığır ve eşek satışı ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır.²⁷⁶

- **Koyun**

BIN IV 157 numaralı metinde 11 adet koyun, 3 adet sığır ve bazı gıda ürünlerinin bedelleri hakkında bilgi verilmektedir. Metinde 11 koyundan 4 tanesinin 17 shekel, 3 tanesinin 5 shekel, 2 tanesinin 9 1/4 shekel, 1 tanesinin 4 1/6 shekel, bir diğerrinin 3 2/3 shekel'den 15 ŠE fazla gümüşe, toplamda 39 1/6 shekel gümüş karşılığında satıldığı görülmektedir. BIN 4, 162 numaralı metinde ise 9 tane etūdum cinsi koyun ile 8 adet lakānnum cinsi koyunlara toplam 57 1/4 shekel gümüş ödenmiştir. Babil vesikalarında da geçen '*etūdum*' kelimesinin karşılığı 'koç'tur. Ancak, '*Lakānnum*' cinsi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.²⁷⁷

- **Sığır (Büyükbaş Hayvan)**

Belgelerdeki ifadelerden sığır ticaretinin sadece gümüş ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazı metinlerde geçen sığır fiyatları şöyledir: KTBI 14, 32'de 12 shekel, TC 2, 53, 17-18'de 6 1/3 shekel ile sığırın kira bedeli olarak 5/6 shekel, KTP 28, 1-2'de 7 1/3 shekel, Kt. 87/k 410, 1-3'te muhtemelen 2 tane olması gereken sığırlar için 22 shekel, Kt. m/k 21, 11-12'de sayısının yazılmadığı sığırlara 40 shekel gümüş ödendiği, CTMMA 1'de iyi cinsteki boğa için 3 1/2 shekel gümüş ödenip kiralandığı yazılmaktadır.²⁷⁸

- **Eşek (Merkep)**

Dönemin en önemli taşıma aracı olan eşekler, belgelerde çoğunlukla '*ANŠE*' yazılışıyla görürler. Ticaretin yapılabilmesi için Asurlu tüccarların mutlaka eşek ve koşum takımları alması gerekirdi. Eşekler ayrıca ticareti yapılan mallardan da sayılırdı. Anadolu'ya mal taşıyan eşekler tekrar Asur'a dönmek için mal taşıyan tüccarlara satılırdı. Metinlerde eşeklerin fiyatı ve satışı ile ilgili pek çok bilgi bulunmaktadır. Örneğin, TC 1, 16 ile TC 2, 7 numaralı belgelerde '*gi/ugamlum*' olarak geçen merada eşeklerin satışa sunulduğu görülmektedir. TC 1, 16, 36'da bu meranın Kaniş yakınında olduğu TC 2, 7, 12'de ise Asur yakınında olduğu görülmektedir. Böyle meralar büyük ihtimalle Anadolu'da başka

---

²⁷⁶ Gökçek (2004), agm, s.61.

²⁷⁷ agm, s.62-63.

²⁷⁸ agm, s.69.

bölgelerde de vardı. Eşek fiyatları genellikle 15-20 şeşel gümüş arasındaydı. Ancak, bu fiyat aralığının altında veya üstünde satıldığı da oluyordu.²⁷⁹

Bazı metinlerde geçen eşek fiyatları şöyledir: 88/k 60, 8-14'de 1 tane eşeğin fiyatı 15 şeşel, 1 tanesi 20 şeşel bir başkası 20 şeşel'den biraz fazla ve diğler iki eşeğin fiyatı 60 şeşel, 92/k 288, 1-3'de, iki eşek 52 şeşel, 87/k 492, 6-7'de iki eşek 60 şeşel, 87/k 520, 1-2'de bir adet siyah eşek yiyeceğı ve koşum takımı ile birlikte 23 şeşel gümüştür. Belgelerde de görüldüğü gibi eşek fiyatlarının farklı olmasının nedenleri bu hayvanların yaşı ve gücü ile alakalı olmalıdır.²⁸⁰

2.6.5. Gümüşün Çeşitleri

Kültepe metinlerinde geçen gümüşün çeşitleri şunlardır:²⁸¹

- tozlu (SAHAR.BA)
- hurda (tirum; lītum; hušā'ū)
- yumru (šabartum?)
- saflaştırılmış (šarrupum)
- kontrol edilmiş (amurru)
- hatalı/hasarlı (ha'atim)
- kirli (massuhum)
- iyi (damqum)
- ham (ša ma-a-sú, ú'-dar)
- sert (kalga)
- parlak, perdahlı (za-ri)

Metinlerde geçen “*kaspum liti*” ve “*kaspum tiri*” kelimeleri âdi kalitedeki gümüşü belirtir. Liti ve tiri kelimelerinin yerli dillere ait olduğı düşünölmektedir. Alacahöyük'teki gümüş buluntuların incelenmesi sonucunda bunların %15 civarında bakır içerdığı anlaşılmıştır. Bu gümüş-bakır alaşımına kaspum liti denmiş olması ihtimal dâhilindedir.

---

²⁷⁹ agm, s.70-71.

²⁸⁰ agm, s.72-74.

²⁸¹ Erol (2019), agm, s.782; Tekin, age, s.179.

Kaspum tiri ise gümüşün daha fazla bakırla karışık olan cinsini ifade ediyor olabilir. Metinlerde gümüşün üretildiği yerin adına göre isimlendirildiğini de görmekteyiz. Örneğin, kaspum amurru=Amurru gümüşü anlamına gelmektedir. Metinlerde bu gümüşün düşük kalitede olduğu görülmektedir.²⁸²

2.7. Kalay

Kalay, gümüşümsü beyaz renkli bir madendir.²⁸³ Kalay madeni, en kolay eriyebilen ve korozyona en dayanıklı olan madenlerdendir. Demir kalayla birleştiğinde sertleşmektedir; ancak bakır kalayı hem sertleştirir hem de daha dayanıklı hale getirir.²⁸⁴

Kalayın Anadolu'da ilk kez bir alaşım olarak kullanıldığını gösteren buluntu Mersin-Yümüktepe kazılarında elde edilmiştir. M.Ö. 4300 yıllarına tarihlendirilen bu buluntu, bakır ile kalay alaşımından yapılmış olup içeriğinde %2.6 oranında kalay bulunmaktadır. Gerçek bir tunç yapımı için bu kalay oranı azdır. Bu buluntu ilkel bir örnek sayılmakla birlikte, Anadolu'nun bilinen ilk bakır+kalay alaşımıdır.²⁸⁵

Tarih öncesinde Anadolu'da kesin olarak kullanıldığı kanıtlanan en önemli kalay yatağı Niğde İlinin Çamardı İlçesine bağlı olan Celaller Köyü Kestel kalay işletmesidir. Burası M.Ö. III. binyılda kullanılmaya başlanmıştır. İTÇ dönemi boyunca burada yaklaşık 1000 tona yakın kalay elde edildiği sonucuna varılmıştır. İTÇ'de Kestel'in 1.5 km kuzeydoğusunda bulunan Mine Damı Mevkii'nde de kalay çıkarıldığı sanılmaktadır. Ayrıca Kayseri Hisarcık'taki araştırmalarda burada ilk kalay üretiminin M.Ö. IV. binyıla dayandığı ve çok fazla kalay çıkarıldığı anlaşılmıştır.²⁸⁶

Kalay yatakları bakır, demir ve gümüş madenlerine oranla çok daha az bulunur.²⁸⁷ Anadolu'da Milattan Önceki dönemlerde kullanılan kalayın Anadolu'daki küçük kalay madenlerinden karşılandığı düşünülmektedir. Ancak zamanla artan kalay ihtiyacını

---

²⁸² Bilgiç, agm, s.939.

²⁸³ Yalçın-Özbal, agm, s.100.

²⁸⁴ Tekin, age, s.181.

²⁸⁵ Kaptan, agm, s.164.

²⁸⁶ Fidan (2016), agm, s.54.

²⁸⁷ Yalçın-Özbal, agm, s.100.

karşılayamayan Anadolu, M.Ö. II. binyıl başlarından itibaren kalay ihtiyacını dışalım yoluyla gidermeye çalışmıştır.²⁸⁸ Van ili civarında araştırmalar yapan Oktay Belli, M.Ö. 2000 yıllarından Osmanlı dönemine kadarki belgeleri incelemiş ve kalayın daima Anadolu'ya ithal edildiği sonucuna varmıştır.²⁸⁹

Madencilik konusunda bilgi sahibi olan ve kalay ihtiyacını tek başına gideremeyen Anadolu'ya, Mezopotamya'daki Asur krallığından hareket eden kervanlar, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, çeşitli eşyalar ile birlikte tunç yapımına hazır olan kalay getirmişlerdir.²⁹⁰

Asur ile kısmen Hahhum'da satın alınan kalay *šuklum* denilen büyük yükler (?) veya *riksum* denilen küçük bağ veya demetler (?) haline getirilip eşeklere yüklendikten sonra yola çıkardı.²⁹¹ Asur'dan Anadolu'ya hareket eden kervandaki her bir eşek yaklaşık 65 kg kalay taşırdı ve bu kalaylar kumaşa sarılıp mühürlenirdi.²⁹² Asur'dan getirilen malların %40'ını kalay oluşturmaktaydı.²⁹³

Anadolu'nun yerel krallarının, Asurlu tüccarlara bağımlı hale gelmelerinin en önemli nedeni, Anadolu'da ihtiyacı karşılayamayan ve dışarıdan alımı mecbur hale getiren kalaya duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. O devirde Anadolu'daki şehir krallıkları zaman zaman birbirleriyle mücadele etmekteydi. Bu mücadelede birbirlerine üstünlük sağlamak için silah yapımında kullanılan kalaya ihtiyaç duymaktaydılar. Kalay, silah yapımı için gerekli olan ana madendi. Bazı belgelerde '*burada şiddetle kalaya ihtiyaç vardır*' cümlesinin geçmesi Anadolu'nun kalaya olan acil ihtiyacını gösterir.²⁹⁴

Asurlu tüccarlar ile Anadolu şehir krallıkları arasında yapılan anlaşmalarda, Asurlu tüccarlara ayrıcalıklar ve tavizler verilmesinin nedeni, Anadolu'ya kalay gelmesinin

---

²⁸⁸ Kaptan, agm, s.164.

²⁸⁹ Tekin, age, s.193-196.

²⁹⁰ Kaptan, agm, s.165.

²⁹¹ Tekin, age, s.215.

²⁹² Günbattı, age, s.71.

²⁹³ Bilgiç, agm, s.921-922.

²⁹⁴ Günbattı (2005a), agm, s.35.

devamlılığının sağlanmasıydı.²⁹⁵ Ayrıca Anadolu krallar, kalayın Anadolu'dan çıkışını da yasaklamışlardı.²⁹⁶

Anadolu kralları, Asurlu tüccarların Anadolu'ya getirdikleri mallardan %5 oranında gümrük vergisi alıyorlardı. Ancak, Anadolu'nun kalaya duyduğu ihtiyaçtan dolayı kalaydan %2 veya %3 oranında gümrük vergisi almaktaydılar.²⁹⁷ Buna rağmen, Asurlular arasındaki yazışmalardan bazı Asurlu tüccarların vergi vermemek için kalayı kaçak yollardan şehre taşıdıklarını öğrenmekteyiz: *‘‘Eğer harran suqinnim (sapa yol) uygun değilse kalayı Hurama'ya taşısinlar ve ister Huramalı yerliler kalayın hepsini birer talente ayırarak (şehre) soksunlar veya onar veya onbeşer minalık parçalara ayırarak, insanlar elbiselerinin altına (saklayarak şehre) soksunlar. ’’*²⁹⁸

Asur'da, kalay yatağı bulunmamaktadır. Bundan dolayı kalayın Asur'a nereden getirildiği uzmanlarca araştırma konusu olmuştur. Bazı uzmanlar Asur'a getirilen kalayın Kafkasya'dan alındığını savunmaktadır. Ancak Kafkasya metalurjisinde söz sahibi olan Selimkhanov, Kafkasya'da bilinen kalay yatağının olmadığını söylemektedir.²⁹⁹

Ünsal Yalçın ve Hadi Özbal, Tarih öncesinin kalay yataklarının Orta Asya ülkeleri olan Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan'da bulunduğunu, yapılan araştırmalarda buradaki kalay madenlerinin tarih öncesinden beri kullanıldığını söylemektedirler. Bundan dolayı M.Ö. II. binde kullanılan kalayın kökeninin Orta Asya olduğu düşünülmektedir. M.Ö. II. binyıldaki yazılı belgelerden kalay ticaretinin güzergâhı ile ilgili bilgi sahibi olunduğu, Kültepe, Ugarit ve Katna'da elde edilen Eski Asur yazılı belgelerinde, kalayın büyük ihtimalle Orta Asya, Afganistan, İndus ve İran'dan Asur'a getirildiği, ardından Mezopotamya ve Doğu Akdeniz ülkelerine götürülüp satıldığı ifade edilmektedir.³⁰⁰

Kalayın Asur'a getirilmesinde Asurlu tüccarların rolü yoktu. Metinlerde geçen *‘‘aşağı ülke kervanı’’* sözü Asur'a kalayın getirilmesi konusunda bilgi vermektedir. Metinlerde geçen

---

²⁹⁵ Günbattı, age, s.71.

²⁹⁶ Sever (1999), agm, s.87.

²⁹⁷ agm, s.87.

²⁹⁸ Günbattı, age, s.138.

²⁹⁹ Tekin, age, s.190.

³⁰⁰ Yalçın-Özbal, agm, s.100-101.

aşağı ülkenin, İran'ın güneyinde yer alan ve merkezi Susa şehri olan Elamlılar ülkesi olduğu sanılmaktadır. AKT 3, 73;74 numaralı belgelerde aşağı ülkenin kervanının Asur'a gelmemesinden dolayı tüccarlar, kalay alamadıklarını söylemektedirler. AKT 3, 73: *“Şehir meclisinin kararına göre üçte bir kalay alacaklar. (Burada) kalay yoktur. Aşağı ülkenin kervanı geldiğinde tüccarın malı için (kalay) satın alacağım ve Kuşiya size taşıyacak.”* AKT 3, 74: *“...Aşağı ülkenin kervanı (şehre) girerse şehir dairesinin kararına göre kalay ve kumaş alacağım ve biran önce sana göndereceğim.”* Kt. c/k 1507 numaralı belgede ise, aşağı ülke kervanının Asur'a çok miktarda kalay getirdiğinden bahsedilir: *“Aşağı ülkenin kervanı doygundur. Kalayı satın alıp senin ticari malını hazırlayacağım ve sonraki gelen (kervan ile) ben kalkıp geleceğim.”*³⁰¹ Asur'a getirilen kalay, uzun dörtgen şeklindeki külçeler halindeydi. Bunlar bütün olarak veya parçalara ayrılarak kullanılıyordu.³⁰²

Kalay kelimesinin metinlerde geçen karşılığı *“AN.NA”* sözcüğüdür. BIN IV 48 numaralı Kültepe metninde AN.NA sözcüğünün kesin olarak kalayı karşıladığı görülmektedir: *“Burada bakırımızla karıştırmak için AN.NA yoktur...”*³⁰³

Metinlerden, kalayın Asur'da alınış fiyatı ile Anadolu'daki satılış fiyatı arasında büyük fark olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'da satılan kalay Asur'da alınış fiyatının iki katı veya daha fazla bir fiyatta alıcı buluyordu. Asur'da 1 şeşel gümüş ile 14-15 şeşel kalay alınırken, Anadolu'da 1 şeşel gümüş ile 6-7 şeşel kalay alınabiliyordu. Böylece tüccarlar kalayı Anadolu'da satarak %100 kâr sağlıyorlardı.³⁰⁴

Larsen'den aktaran Tekin, yapılan bu ticaretle ilgili şunları söylemektedir: *“...yazılı belgelerden anlamaktayız ki, Asur'dan Kaniş'e giden kervanlarla bir defasında 17.500 parça tekstil ve yaklaşık 13.5 ton kalay gitmektedir...40-50 yıllık bir süre içinde yapılan düzenli ticaretle Anadolu'ya taşınan tekstil 100.000 parça ve kalay da 100 tondan fazla olmalıdır...”*³⁰⁵

---

³⁰¹ Erol (2015a), agm, s.428.

³⁰² Dercksen, agm, s.111.

³⁰³ Bilgiç, agm, s.920.

³⁰⁴ Bilgiç, agm, s. 921; Günbattı, age, s.72.

³⁰⁵ Tekin, age, s.187.

Aşağıdaki mektuplardan Asur kralının da ticarete dahil olduğunu anlamaktayız: ‘‘Şū-Nūnu benim mühürüm altında sana 5 mina kalay getirdi. Kalayımın satışından (elde edilecek) gümüşü bana gönder. Düşük bir fiyatı kabul etme. Tanrı Aşşur ve kendi tanrımın huzurunda size dua edeceğim...’’ Diğer bir mektupta kral 180 kg. kalayının satılması için üç tüccara şöyle demektedir: ‘‘6 talent ve ilavesiyle kalayı, sargı (içerisinde) 12 (parça) kumaşı (ve) 3 siyah eşeği Ennum-Aşşur size getirmektedir. Siz benim oğullarımsınız. Orada (Kaniş’te) sanki kendi işiniz gibi çaba gösterip kalayımı satın. Aduda’yı beklemeyin. Kalayı (oradaki) geçerli oranın ½ šeşel altında satın. Gümüş Aduda’ya ulaşsın. Sizin için Tanrı Aşşur ve kendi tanrımın huzurunda dua edeceğim...’’³⁰⁶

Kalay fiyatları piyasada bazen düşük seviyede olabiliyordu. Kt. n/k 562 numaralı metinde, kalay fiyatlarının ucuz olmasından dolayı satışa sunulmadığını görmekteyiz: ‘‘Uzubiškum, Uşur-ša-iştar’a şöyle söylüyor: Senin bana yazdığın kalayın hakkındaki yazına gelince, burada kalayın fiyatı (kur fiyatı) düşüktür. Senin kalayın şimdilik burada duruyor...’’³⁰⁷

Asurlular Anadolu’da, yabancı tüccarlar ile de kalay ticareti yapıyorlardı. Kt. 92/k 830: ‘‘...Damqāya nakliyesindeki [...] kalay (burada) yabancılar olmadığından satılmadı...’’ Anadolu’nun yerlileri olmadığı açıkça belli olan yabancı tüccarlar ile Asurlu tüccarların Anadolu’da kalay ticareti yaptıkları metinden anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Orta Asya’dan getirilen kalayın son durağının Anadolu olmadığı Ege Denizi kıyıları ve hatta Ege Denizi’nin daha da ötesine taşındığı yukarıdaki metinden çıkarılabilecek bir sonuçtur.³⁰⁸

Uzmanlara göre kalay madeni aşırı soğuklarda bozulabiliyordu. Kalay vebasası denilen bu duruma örnek olarak TC II 42, 4-22 numaralı metin gösterilebilir: ‘‘...senin kalayın bozulmuştur. Tekrar gönderirken lütfen iyisinden gönder kalayın içinde şimtu (?) vardır. (Bozulmuş olanı) kimse istemiyor. Dört adam gönderdim Onlar kalayı açtılar ve bende açtım. Kalayın bozulmuştur...’’³⁰⁹

---

³⁰⁶ Günbattı, age, s.72.

³⁰⁷ Sever (1999), agm, s.87-88.

³⁰⁸ Erol (2015b), agm, s.93-94.

³⁰⁹ Tekin, age, s.188; Bilgiç, agm, s.923.

Metinlerde geçen kalayın kaliteleri şunlardır:³¹⁰

- iyi (damqum)
- ekstra iyi (damqum watrum)
- saf (zakium)
- kötü (massuhum)
- kötü? (tapšum)
- çok kötü (lemmenum)

Kültepe metinlerinde, başka madenlerin farklı kalitelerinden bahsedilmesine rağmen kalay için genel tanım olarak, “*AN.NA/annakum*” kullanılmıştır. Metinlerde nadir olarak “*annakum damqum*” (iyi kalay) ve “*annakum damqum watrum*” (ekstra iyi) ifadeleri geçmektedir.³¹¹

2.7.1. Kalayın Ödeme Aracı Olarak Kullanımı

Kalay, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda ödeme aracı olarak da kullanılmaktaydı. TC III 165 numaralı metinde Kaniş-Wašhaniya yolculuğu sırasında, TC II 14 numaralı metinde ise Wašhaniya’dan Malita yolculuğu sırasında kalay ödendiği görülüyor. TC III 172 numaralı metinde beylerden birinin oğluna, CCT 26b, 6-7 isimli metinde ise Kaniş’teki Kārum Dairesi tarafından bir tüccara kalay verildiği görülmektedir.³¹²

Kalay ile çeşitli vergiler de ödenebilmekteydi. Örneğin bir anlaşma metninde Fırat üzerinde yer alan Hahhum’dan geçen kervanlardan ne kadar vergi alınacağı şöyle belirtilmektedir: “*Baban gibi, yukarı gelen (her) kervandan 12’şer šeqel kalay alacaksın. Baban gibi, (her) aşağı giden (kervandan) eşek başına 1 ¼’er šeqel gümüş yiyeceksin. Daha fazla bir şey almayacaksın.*” Bu metinde Asur’dan Anadolu’ya gelen kervanlardan kalay, Asur’a giden kervanlardan ise gümüş alındığı anlaşılmaktadır.³¹³

---

³¹⁰ Erol (2019), agm, s.791.

³¹¹ Tekin, age, s.188.

³¹² age, s.188-189.

³¹³ Günbattı, age, s.71.

Asur'dan Anadolu'ya hareket eden kervan yöneticisine yoldaki masrafların karşılanması için el kalayı (annak qātim) denilen kalay verilirdi.³¹⁴ El kalayı, kervanın yiyecek, saman, hanlarda konaklama, geçiş ücretleri, kervanın geçtiği yerlerin yöneticilerine verilen hediyeler, Fırat Nehri'ni sal ile geçme ücreti, kervanlardaki eşeklerden birinin ölmesi halinde yeni bir eşek alınması, yolculuk sırasında kervanın zorluk yaşaması halinde yeni bir sürücünün alınması için kullanılırdı. Kervanın masrafları götürdüğü yükün %8'i ile %10'u değerindeydi.³¹⁵ M.Ö. 1893-1863 yılları arasındaki 30 yıllık dönemde Anadolu yolunda kervanların ödediği el kalayı en az 75 talentti (yaklaşık 2.25 ton).³¹⁶

AKT 3, 75 numaralı metinde, Asurlu kervanların geçiş güzergâhında olduğu tahmin edilen Amurru bölgesindeki masraflar için ayırdıkları bir miktar kalaydan bahsedilir: *'Amurru (bölgesi) için ödediğin 15 mina kalay azaldı...'*³¹⁷

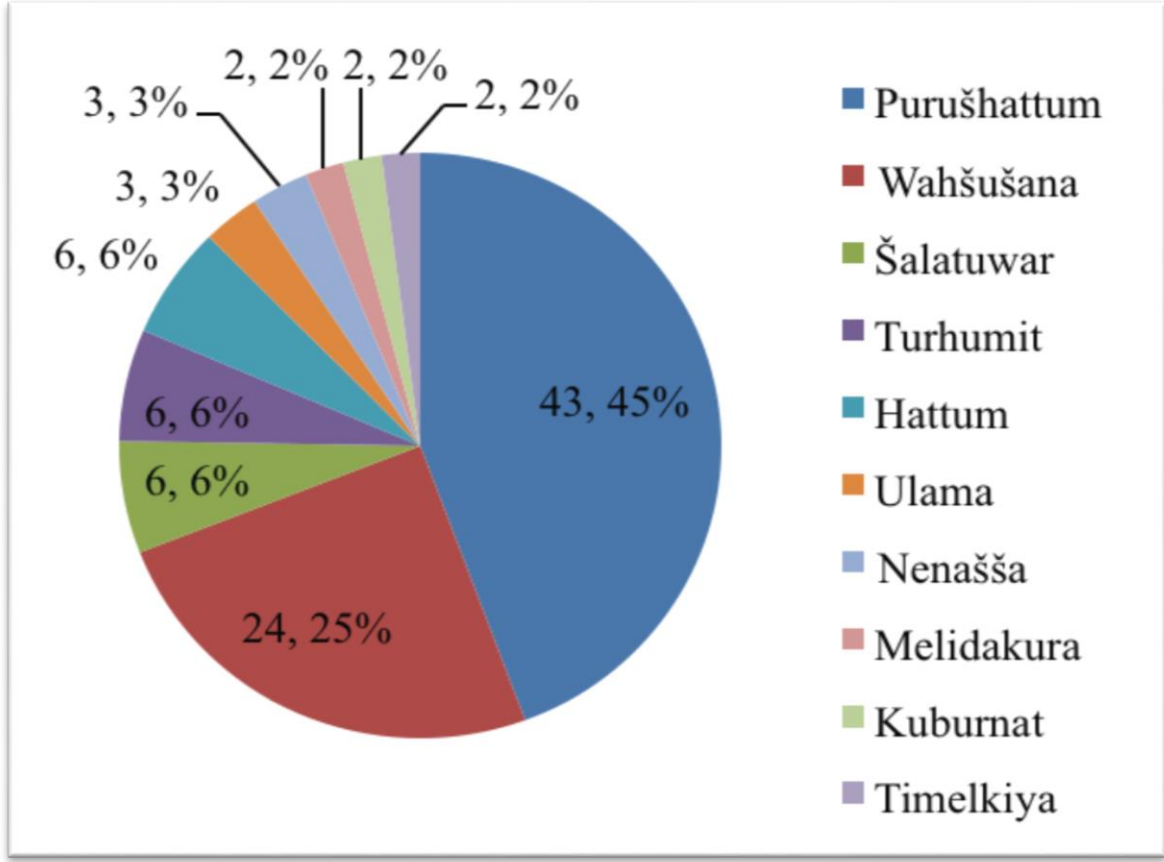
³¹⁴ age, s.71.

³¹⁵ Veenhof (2011a), agm, s.58-59.

³¹⁶ Erol (2019), agm, s.791.

³¹⁷ Erol (2015a), agm, s.433.

Şekil 5. Metinlere Göre Asurlu Tüccarların Şehirlere En Az İki Kez Taşıdığı Kalay Yüzdeleri.

Kaynakça: Erol (2019), agm, s.792.

2.8. Kurşun

Kurşun, yumuşak, maviye yakın gri renkli, soğukken bile dövülerek şekil verilebilen oksitlenmediğinde parlak görümlü bir madendir. Genellikle kurşunun kaynağı galen denilen kükürt-kurşun karışımı ve az oranda gümüş bulunduran cevherlerdir. Kurşun, içinde bulunan farklı elementler ayrıştırıldıktan sonra kullanılabilir. Kurşun madeni dayanıklıdır ve kurşun madenin dökümü de kolaydır. Başka metalle karıştırılmaya ihtiyaç duyulmadan kurşun madeni ile eşya üretilir. Ayrıca kurşun, tunç ve bakıra katılarak daha sert alaşımlar da meydana getirir.³¹⁸

³¹⁸ Fidan (2016), agm, s.56.

Çatalhöyük'te elde edilen kurşun parçasının varlığı, bu madenin Geç Neolitik'ten itibaren kullanıldığını göstermektedir. M.Ö. IV. binyılın sonlarında Anadolu'da kurşun kullanımı artmıştır. M.Ö. III. binyılın ikinci yarısından itibaren kurşundan kap-kacak yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca kurşun, kilden yapılma kapların tamirinde yapıştırıcı/birleştirici olarak da kullanılmıştır. Kültepe'de, Asur Ticaret Kolonileri zamanına rastlayan dönemde, bu örnekler görülmektedir.³¹⁹

Kültepe metinlerinde kurşun, *“abārum”* sözcüğü ile gösterilir.³²⁰ Kurşun madeninin çok olmasından dolayı tüccarlar bu madenle pek ilgilenmemişlerdir. Bundan dolayı kurşun ismine sadece birkaç metinde rastlanır. AKT 1, 30'da çuvalın içindeki kurşunun incelenmesinden bahsedilmektedir. Başka bir yerde ise, *“İşittim ki o Hurama'ya gitti, fakat orada kurşundan başka hiçbir şey yoktur”* cümlesi geçmektedir.³²¹ Tüccarların kurşunla pek ilgilenmemelerini kanıtlayan diğer bir örnek KT 6-d: 789 numaralı metindir. Bu metinde Anadolulu bir kadın, kocası tarafından ailenin geçimini sağlaması için geride bıraktığı kurşunu, kimsenin satın almak istememesinden yakınmaktadır.³²²

Kurşunun ucuz olması ve kolay erimesinden dolayı Anadolu'daki figürinler kurşundan yapılmıştır. Kaniş Kārumu'nda çok sayıda kurşundan figürin ve taş kalıplar bulunmuştur.³²³

2.9. Tunç (Bronz)

M.Ö. IV. bin yılın ikinci yarısından itibaren insanlar, bakır cevheriyle arsenikli ve antimuanlı cevherleri izabe yoluyla ergitmeye başlamışlardır. Bakırın içine %4-5 oranlarında arsenik kattıklarında, elde edilen metalin saf bakırdan daha iyi özellikte olduğunu gördüler. Çünkü saf bakır silah vb. aletlerin yapımına uygun değildi. Arsenli bakırı örnek alan ustalar bakırın başka madenlerle birleşip farklı özellikler kazandığını fark ettiler. M.Ö. III. binyılda maden ustaları kalayı keşfettiler ve kalayın bakırla birlikte alaşım

---

³¹⁹ Tekin, age, s.198-199.

³²⁰ Bilgiç, agm, s.921.

³²¹ Günbattı, age, s.77.

³²² Erol (2019), agm, s.801.

³²³ Günbattı, age, s.78.

haline getirildiğinde sertliğinin arttığının farkına vardılar. Bu yeni icat insanlık tarihinin seyrini değiştirdi. M.Ö. III. binden itibaren tunç (Sümerce: ZABBAR, Akadca: siparrum) kullanılmaya başlandı ve taş, tahta, kemik ve saf bakırdan yapılan silahların yerini tunçtan yapılma silahlar almaya başladı. M.Ö. III. binin ilk yarısında İTÇ I ve II dönemlerinde tunçtan üretilen eserler öncelikle toplumun seçkin insanlarına yapılmaktaydı. M.Ö. III. binyılın ikinci yarısından itibaren tuncun kullanımı yaygınlaştı ve M.Ö. II. binyılda Ön Asya ülkelerinin en önemli hammaddesi tunç oldu. Aletlerin tunçtan yapılması sayesinde büyük ağaçlar kesilip ahşap barınaklar, köprüler ve tekneler yapılabilirdi. Tunçtan yapılan tarım aletleri sayesinde, tarlalar daha derin kazılabildi. Böylece bol ürün alınabildi. Tunçtan silahlara sahip olan insanlar düşmanlarına üstünlük sağladı. Ayrıca tunçtan yapılan aletler başka maden ve hammaddelerin biçimlendirilmesini de kolaylaştırdı.³²⁴

Bakır ile kalayın birleşiminden oluşan yeni metale “*tunç*” denir. Fransızca bir kelime olan “*bronz*” tunç için de kullanılmaktadır. Günümüzde standart bir tuncun ölçüsü 9 birim bakıra 1 birim kalay ilave edilmesidir. Eski çağlarda bakırın içine katılan kalayın belli bir standardı yoktu. Tuncun yapılması ile ilgili ilk metin M.Ö. III. binyılın sonunda Sümer metinlerinde görülmektedir. Buradaki metinde tunç elde etmek için bakıra %9 ile %17 arasında kalay ilave edildiği ve o dönemde tunç elde etmek için bakıra katılan kalayın belli bir standardının olmadığı anlaşılmaktadır. Bakırdan yapılma bir eserin içindeki kalay doğal olarak da bulunabilir. Bunu anlamak için bakır cüruflarındaki %0,1 ile %0,5 oranlarında kalaya rastlanması tuncun, maden yatağından kaynaklı doğal alaşım olduğunu göstermektedir. Bir bakır eserin içerisinde %0,5 ve üzeri oranlarında kalayın olması kalayın bakırın içerisine bilinçli olarak ilave edildiğini göstermektedir.³²⁵

Anadolu’da bol miktarda bulunan bakır, Asur’dan getirilen kalay ile birleştirilip tunç elde ediliyordu. Asur Ticaret Kolonileri zamanında bol miktarda tunçtan eşya yapılmıştır. (Bkz. Ek 15, 16, 17, 18) Buna rağmen, Kültepe metinlerinde tunçtan pek bahsedilmez. Bunun nedeni, tuncun ticaretinin yapılmamasından kaynaklanmaktadır.³²⁶

---

³²⁴ Yalçın-Özbal, agm, s.99.

³²⁵ Tekin, age, s.140.

³²⁶ Bilgiç, agm, s.934-935.

Yazılı belgelere göre tunçtan kaplar, aynalar, kandiller, ölçü aletleri, kaideler, bıçaklar, çatallar, kaşıklar ve kepçeler yapılabiliyordu. Kt. c/k 1517 numaralı metinde Aşşur-emūqī isimli bir Asurlunun sahip olduğu 1 talent 17 mina ağırlığındaki tunçtan yapılma mutfak eşyaları, vazolar, lamba, bıçak ve aynanın yer aldığı toplam 75 parça eşyadan söz edilir. Kt. h/k 82 adlı metinde ise toplamda 1 talent 40 mina ağırlığındaki 78 parça tunç eşyadan söz edilir. Ayrıca çömlekler ve kazanlar genellikle tunçtan yapılırdı ve 10 kg'dan fazla ağırlığa sahip olabiliyorlardı. Kültepe'deki kazılarda pek çok pişirme kabı ile sofrta takımı elde edilmiştir.³²⁷

Kt. n/k 1697 numaralı metinde tunç ile ilgili şunlar yazılıdır: *“18'er šeqelden 105 adet bronz kap (ZAL ZABAR); 51'er šeqel üzerinden onun bakır (karşılığı) 1 talent 18 mina 45 šeqel ba[kırdır]. 20'şer šeqelden 105 adet bronz kap; 1'er mina üzerinden onun bakır (karşılığı) 3 talent 32 minadır(!) 18'er šeqel üzerinden 105 adet bronz kap; 45'er šeqel üzerinden onun bakır (karşılığı) 2 talent 23 minadır(!)”* Metinde, tunçtan yapılma kapların bakır üzerinden fiyatları verilmiştir. Tunç kapların fiyatları ağırlıklarına göre değil, tane olarak hesaplanmıştır.³²⁸

Tunç, çoğunlukla silah yapımında kullanılmıştır.³²⁹ (Bkz. Ek 19, 20) Bu silahlar; yassı baltalar, kolcuklu baltalar, gözlü baltalar, savaş baltaları, sap delikli baltalar, ay biçimli baltalar, hançerler, kılıçlar, ok ve mızrak uçları ve çatal silahlar gibi farklı çeşittedir. Silahların pek çoğunun kalıpları Kültepe'nin II ve Ib katındaki atölye ve evlerde bulunmuştur. Tunçtan yapılma silahların çoğunluğu ise mezarlarda elde edilmiştir.³³⁰

Metinlerde, bakır ve kalay ticaretinden yoğun olarak bahsedilmesine rağmen, arkeolojik kazılarda özellikle tunç silahlar çok az ele geçirilmiştir. Bunun nedenleri olarak metallerin Anadolu'nun farklı yerlerine sevk edilmesi, metal eşyaların eritilip yeniden yapılması veya işgale uğrayan yerdeki eşyaların işgal orduları tarafından yağmalanması olabilir.³³¹

---

³²⁷ Dercksen, agm, s.112; Günbattı, age, s.74.

³²⁸ Çeçen-Erol, agm, s.55-59.

³²⁹ Günbattı, age, s.71.

³³⁰ Tayfun Yıldırım, “Kültepe Silahları”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.117.

³³¹ Erol (2019), agm, s.798.

SONUÇ

Irak'ın kuzeyinde Musul kentinin 100 km güneyinde, Dicle Nehri'nin kıyısında yer alan Asur şehri, M.Ö. 2000'li yıllarda III. Ur Devleti'nin yıkılmasıyla bağımsızlığını kazandı. Asur Devleti ilk başta Asur şehri ve çevresiyle sınırlı bir devlettir. Ancak Asur Kralı I. Erişum'un politikaları sayesinde Asur şehri kısa sürede ticaretin merkezi olmayı başardı.

Anadolu ise M.Ö. II. binyılda çeşitli şehir krallıklarından/devletlerinden oluşan, siyasi birlikten yoksun bir durumdaydı. Anadolu'da siyasi birliğin olmamasından dolayı, Anadolu'daki şehir devletleri zaman zaman birbirleriyle savaşıyorlardı. Anadolu'nun önemli şehir devletleri şunlardır: Kaniş, Hattuş, Zalpa, Kuşşara, Mama, Tawiniya, Waşhaniya, Wahşuşana ve Puruşhattum.

Yaklaşık olarak M.Ö. 1774 ile 1719 yılları arasında, Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaret kolonileri kurdukları ve ticaret yaptıkları döneme Asur Ticaret Kolonileri Çağı denilmektedir. Yaklaşık 250 yıllık dönem içerisinde ticaretin en yoğun yapıldığı yıllar 1893 ile 1863 yılları arasındadır. Bu yıllar arasında yapılan ticaret tüm çağda yapılan ticaretin %90'ını oluşturur. Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelmeleri sonucunda Anadolu halkı yazıyla tanıştı ve Anadolu'da tarihi devirler başlamış oldu.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Asurluların Anadolu'daki ticaret merkezi Kaniş'ti. Kaniş'in günümüzdeki adı Kültepe'dir. Kültepe, Kayseri'nin 20 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kültepe'de yapılan çalışmalar sonucunda 23.500'e yakın tablet bulunmuştur. Bu tabletlerden ticaretin işleyişi, malların fiyatları, kredi faizleri, mallardan alınan vergiler, ticari anlaşmazlığın nasıl çözüldüğü, Anadolu halkının siyasal, toplumsal ve etnik yapısı gibi pek çok konuda bilgi sahibi olmaktayız.

Tabletlerin çoğunluğunu iş mektupları, borç senetleri, mahkeme tutanakları, çeşitli liste ve kayıtlar oluşturur. Tabletler, Asurlu tüccarlar tarafından Mezopotamya çivi yazısıyla ve

Akadca'nın eski Asur lehçesiyle yazılmıştır. Bu tabletlerden dönem hakkında pek çok bilgi elde etmek mümkündür.

Asurlular, Anadolu'nun zengin bakır yataklarına sahip olduğunu Akadların Anadolu'ya yaptıkları seferlerin sonucunda öğrenmişlerdi. Zengin bakır yataklarının varlığından dolayı Asurlular, Anadolulu krallardan izin alarak ve onlara vergi vererek Anadolu'da ticaret yapmaya başladılar. Anadolu'ya ticaret yapmak için gelen Asurlu tüccarlar Anadolu'daki büyük şehirlerde veya bu şehirlerin yakınlarında kârum ve wabartum denilen 40 civarında ticaret merkezleri kurdular.

Asur ile Anadolu arasındaki ticarete konu olan madenler arasında kalayın Anadolu insanı için hayati önemde olduğunu anlamaktayız. Çünkü Anadolu, kalay madeni açısından fakirdi. Zamanla artan kalay ihtiyacını karşılayamayan Anadolu, dış alım yoluyla bu ihtiyacını gidermeye çalışmıştır. Asurluların getirdiği malların %40'ını oluşturan kalaydan alınan vergi, diğer mallardan alınan vergilere göre çok daha düşüktü. Ayrıca Anadolulu krallar, kalayın Anadolu dışına çıkarılmasını da yasaklamıştı. Tüm bu teşvikler ve yasaklamalar Anadolu'nun kalaya olan ihtiyacını göstermektedir.

Kalay, bakır ile karıştırılıp/ergitilip tunç yapımında kullanılıyordu. Tunç ile genellikle çeşitli silahlar yapılmaktaydı ve tunçtan yapılan silahlar, bakırdan yapılan silahlara göre daha dayanıklıydı. Anadolu krallıklarının zaman zaman birbirleriyle savaştıkları düşünüldüğünde tunçtan yapılma daha sağlam silahlara sahip olan devletin daha avantajlı olacağı söylenebilir. O dönemde, demirin tasfiyesinin yapılabilmesi için yeterli sıcaklığa ulaşamadığını burada tekrar hatırlatmak gerekir.

Asur'dan Anadolu'ya gelen kalayın kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Ancak genel kabul gören görüş, kalayın Asur'a Orta veya Güney Asya'dan getirildiğidir. Asur'da 1 şeqel gümüş ile 14-15 şeqel kalay alınabiliyorken, Anadolu'da 1 şeqel gümüş ile 6-7 şeqel kalay alınabiliyordu. Böylece Asurlu tüccarlar kalay ticaretinden %100 kâr sağlıyorlardı.

Asur'dan hareket eden mallarla yüklü eşek kervanları, günde 25-30 km yol giderek Anadolu'daki hedefine yaklaşık iki ayda varıyorlardı. Kervanlar Anadolu'ya işlenmiş giyim eşyaları, kumaş, kalay, lapis lazuli ve çeşitli takılar getirmekteydi. Bu malları Anadolu'da satarak karşılığında altın, gümüş ve değerli taşları Asur'a taşıyorlardı. Asurlu tüccarların en önemli hedefi altına sahip olmaktı.

Asurluların altın elde etme isteklerini gösteren en güzel kanıtlardan biri Kt. 79/k 101 numaralı Kültepe metnidir. Burada Asur kralı özetle, Asurluların kendi aralarında altın alışverişi yapabileceğini ancak, hiçbir Asurlunun Akadlılara, Amurrululara ve Subartululara altın satamayacağını, satanın ölümle cezalandırılacağını söylemektedir. Bu denli ağır bir cezanın varlığı Asurluların altın elde etmeyi ne kadar çok istediklerini göstermektedir.

Mezopotamya, Suriye ve Filistin’de altın yatağı olmamasına karşın Anadolu’nun batısı ve kuzeybatısında altın yatakları vardır. Çanakkale’deki Astrya Antik Kenti yakınında bulunan altın madeninin İTÇ zamanında kullanıldığı sanılmaktadır. Ayrıca Sivas’ın Kangal ilçesindeki Bakır Tepe’deki altın işletmeciliğinin prehistorik dönemlerden beri işletildiği düşünülmektedir.

Ankara’nın güneyi ve Kültepe’nin batısındaki Kızılırmak Nehri’nin kıyısı olarak konumlandırılan Wahşuşana şehri, Asurlu tüccarların altını elde ettiği en önemli şehir olarak görünmektedir. Çivi yazılı metinlerde altın sözcüğü ‘*kù.gi*’ şeklinde yazılır; Sümercesi ‘*guškin*’ Akadcası ‘*hurāšum*’dur.

Asur Ticaret Kolonileri zamanında alım-satım aracı olarak kullanılan gümüş, hemen hemen bütün Kültepe metinlerinde geçmektedir. Gümüş sözcüğünün Kültepe metinlerindeki karşılığı ‘*kaspum*’dur. Anadolu, gümüş madeni bakımından zengindir. Bundan dolayı M.Ö. II. binyıldaki Mezopotamya yazılı kaynakları gümüşün kaynağı olarak Anadolu’yu göstermektedir. Dünyanın en eski gümüş maden yatağı, Kütahya-Gümüşköy’dedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda, Anadolu’daki en büyük gümüş pazarları ise Puruşhattum ve Wahşuşana’da bulunuyordu. Metinlerde, gümüşün genellikle Asur’a götürüldüğü yazılıdır. Asur’a gönderilen bu gümüşün büyük kısmıyla, Anadolu’ya gönderilmek üzere yeni mallar alınıyordu.

Kültepe metinlerinde kurşunun karşılığı olan sözcük ‘*abārum*’dur. Kurşun madeninin çok olmasından dolayı bu maden ticarete konu olmamıştır. Bundan dolayı kurşun sözcüğüne sadece birkaç metinde rastlanır.

Demir doğada bol bulunmasına rağmen Asur Ticaret Kolonileri zamanında yeterli teknoloji olmadığından üretimi azdı ve demir madeni buna bağlı olarak pahalıydı. Demirin tasfiyesinin yapılabilmesi için gerekli olan 1100-1150°C o günün şartlarında mümkün değildi. Demirin uzun süre boyunca tek kaynağı göktaşları olmuştur. Demirin az

bulunması ve pahalı olmasından dolayı demiri seçkin insanlar talep ediyordu. Demir, az olması nedeniyle genellikle mücevher ve süs eşyası yapımında kullanılmıştır. Kültepe metinlerinde demirden çok az bahsedilir.

Asurluların Anadolu'ya gelmelerinin pek çok olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Anadolu'da yeterli olmayan kalay madenini Anadolu'ya taşımakla Anadolu insanının daha dayanıklı eşyalar yapmalarını sağlamışlardır. Asurluların Anadolu'ya kazandırdıkları en olumlu sonuç ise, Anadolu insanına yazıyı öğretmeleridir. Böylece Anadolu, tarihi çağlara girmiş oldu. Belki de Anadolu'da yeterli kalay olsaydı, Asurlular Anadolu'ya gelmeyecekti ve Anadolu yazıyla daha geç tanışacaktı. Asurluların Anadolu'ya yaptıkları en büyük zarar ise Anadolu'nun altın ve gümüş gibi değerli madenlerini Mezopotamya'ya taşımalarıdır.

KAYNAKÇA

AKURGAL Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak, Ankara 1998.

ALBAYRAK İrfan, ‘‘Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Asurlu Tüccarlar ile Yerli Halk Arasındaki İlişkiler’’, **Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Yayın No:4**, Kayseri 2000, s.35-42.

ALBAYRAK İrfan, ‘‘ana kaspim annīm Šamaš-abī qātātum/Bu Gümüş için Šamaš-abī Kefildir’’, **Archivum Anatolicum**, Vol:7/2 (2004), s.1-12.

ALBAYRAK İrfan, ‘‘Kumaş ve Kalay Sevkiyatına İlişkin Üç Kültepe Tableti’’, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2003-2004 Yıllığı**, Ayrıbasım, Ankara 2005, s.269-277.

ALBAYRAK İrfan, ‘‘Uşur-ša-Îštar’ın Arşivinden Bakır Ticareti İle İlgili Bir Mektup’’, Sedat Erkut-Özlem Sir Gavaz (Ed.), **Studies In Honour of Ahmet Ünal Armağanı, içinde**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s.25-33.

BAHAR Hasan, ‘‘M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu- Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı’’, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, (1994), s.307-311.

BAŞAK Oktay, ‘‘Taş Çağı’ndan Tunç Çağı’na Anadolu’da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı’’, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, 21 (2008), s.15-33.

BAYRAM Sebahattin, ‘‘Ortadoğu’daki En Eski Uluslararası Ticaret ve Esasları’’, Victoria Bilge Yılmaz- Sayim Türkman (Ed.), **Ortadoğu’ya Bakış, içinde**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2017, s.21-36.

BAYRAM Sebahattin-KUZUOĞLU Remzi, ‘‘Takı Takma Âdetinin Eski Asur Toplumundaki İzleri’’, İrfan Albayrak-Murat Çayır-Hakan Erol (Ed.), **Cahit Günbattı’ya**

Armağan, içinde, Ankara Üniversitesi DTCE Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Sumeroloji Anabilim Dalı, Ankara 2015, s.29-38.

BİLGİÇ Emin, ‘‘Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi’’, **Sumeroloji Araştırmaları 1940-1941, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi Sumeroloji Enstitüsü Neşriyatı No.1**, (1941), s.913-950.

ÇEÇEN Salih, ‘‘Kaniş Kārum’unun Diğer Kārum ve Wabartumlar’a ‘‘KÙ.AN’’ (amütum) İle İlgili Önemli Talimatları’’, **Belleten**, Cilt: LXI/231 (1997), s.219-232.

ÇEÇEN Salih-EROL Hakan, ‘‘Kùltepe’den Değişik Bir Ticari Mal Listesi’’ **Archivum Anaticum**, Vol: 12/2 (2018), s.53-75.

DERCKSEN Jan Gerrit, ‘‘Cevherden Objeye: Kaniş’te Madenler’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kùltepe Kaniş-Kārumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kùltür Yayınları, İstanbul 2011, s.110-115.

EMRE Kutlu, ‘‘Kaniş’in Keşfinin Hikayesi’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kùltepe Kaniş-Kārumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kùltür Yayınları, İstanbul 2011, s.20-23.

ERKUŞ Hakan-GÜMÜŞ Arif, ‘‘M.Ö. 2. Binli Yıllarda Anadolu’da Maliyet Kayıtları’’, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakùltesi Dergisi**, Cilt:9/18 (2019), s.277-295.

ERKUT Sedat, ‘‘Kùltepe Metinlerinde Geçen Amütu(m) Üzerine’’, **Belleten**, Cilt: LXXI/260 (2007), s.1-4.

EROL Hakan, ‘‘Eski Asur Şehir Devleti’nin Ticari Tekelleşme Politikası’’, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:34/58 (2015a), s.425-443.

EROL Hakan , ‘‘ina maqāt ubrī lu kaspam lu hurāşam ašāmma... Yabancılar Geldiğinde ya Gümüş ya da Altın Satın Alacağım...’’, İrfan Albayrak, Hakan Erol, Murat Çayır (Ed.), **Cahit Günbattı’ya Armağan**, içinde, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi Eskiçağ Dilleri ve Kùltürleri Bölümü Sumeroloji Anabilim Dalı Yayınları No:417, Ankara 2015b, s.87-98.

EROL Hakan, ‘‘Old Assyrian Metal Trade Its Volume and Interactions’’, **Belleten**, Cilt: LXXXIII/298, (2019), s.779-807.

FİDAN Erkan, ‘‘Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu’da Kullanılmış Olan Maden Yatakları’’, **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 9 (2016), s.49-59.

FİDAN Erkan, ‘‘Madencilik Beşiği Anadolu: Tarih Öncesi Dönemlere Ait Bakır Yatakları’’, **Belleten**, Cilt: LXXXI/292 (2017), s.667-676.

GÖKÇEK L. Gürkan, ‘‘Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda (M.Ö. 1975-1723) Anadolu’da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti’’, **Archivum Anatolicum**, Vol: 7/1 (2004), s.59-78.

GÖKÇEK L. Gürkan, ‘‘Kultepe Metinlerine Göre Ticari Malların Paketlenmesi ve Taşınması İle İlgili Bazı Kelimeler’’, **Archivum Anatolicum**, Vol: 8/1 (2005), s.59-75.

GÜNBATTI Cahit, ‘‘Anadolu’da Düzenlenmiş İlk Antlaşmalar ve Bunların Eski Anadolu Tarihi İçin Önemi’’, Şakir Batmaz-Hasan Ali Şahin (Ed.), **Mısır-Hitit Ebedi Barış Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önsözü’de Barış**, içinde, Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005a, s.29-36.

GÜNBATTI Cahit, ‘‘Kultepe’de Bulunmuş İki Antlaşma Metni’’, **Belleten**, Cilt: LXIX/256 (2005b), s.759-780.

GÜNBATTI Cahit, **Kultepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No: 89, Kayseri 2017.

KAPTAN Ergun, Türkiye Madencilik Tarihi İçinde Kalayın Önemi ve Kökeni, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, Cilt: 95/96 (1980-1981), s.164-172.

KINAL Füzûzan, **Eski Anadolu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

KÖROĞLU Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi (Başlangıcından Perslere Kadar)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

KULAKOĞLU Fikri, ‘‘Kultepe Kaniş-Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kultepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.40-51.

KULAKOĞLU Fikri, ‘‘Eski Anadolu’nun Uluslararası Ticaret Merkezi: Kultepe-Kaniş’’, **Şehir Kültür Sanat Dergisi**, Sayı:17 (2018), s.24-33.

KUZUOĞLU Remzi, ‘‘Kaniş Karumu’nun Koloni Döneminde Siyasi Barış ve Ticaret Hayatındaki Yeri’’, Şakir Batmaz-Hasan Ali Şahin (Ed.), **Mısır-Hitit Ebedi Barış**

Antlaşması (Kadeş) ve Eski Önasya’da Barış, içinde, Nevşehir Belediyesi E.Ü Kapadokya Araştırmaları Merkezi, Nevşehir 2005, s.101-112.

KUZUOĞLU Remzi, ‘‘Anadolu’nun En Eski Kaynaklarına Göre Faiz’’, **Uluslararası Beşeri ve Doğa Bilimleri: Problemler ve Çözüm Arayışları Kongresi** (7-9 Ekim 2016, Saraybosna), Saraybosna 2016, s.315-324.

KÜÇÜKBECİ Hatice Gül, ‘‘Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar İle Anadolu Halkı Arasında İlişkiler’’, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:26 (2011), s.25-58.

LARSEN Mogens Trolle, ‘‘Koloni Sisteminin Yönetimi’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011a, s.64-69.

LARSEN Mogens Trolle, ‘‘Kültepe/Kaniş Arşivleri’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011b, s.74-81.

MEMİŞ Ekrem, ‘‘Bakır Madeninin Eski Anadolu Medeniyeti’nin Gelişmesindeki Rolü ve Önemi’’, **X. Türk Tarih Kongresi**, (22-26 Eylül 1986), I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s.79-86.

MEMİŞ Ekrem, **Eskiçağ’da Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar)**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2015.

MEMİŞ Ekrem, **Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2017.

MİCHEL Cecile, ‘‘Bir Eski Asur Belgesinin Tanıtımı’’, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu’nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.98-103.

ÖZDEMİR Hakkı Fahri, ‘‘Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu’ya Etkileri Üzerine’’, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 16/1 (2007), s.501-518.

SEVER Hüseyin, ‘‘Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri’’, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1-2 (1987), s.421-428.

SEVER Hüseyin, “Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt:35, Sayı: 2 (1991), s.247-256.

SEVER Hüseyin, “Amütum Madeninin Ticaretinin Yapılması Hususunda Asur Şehir Meclisince Verilmiş Bir Ruhsatname”, **Archivum Anatolicum**, Cilt: 3/1 (1997), s.291-299.

SEVER Hüseyin, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1700-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler”, **XII. Türk Tarih Kongresi**, (12-16 Eylül 1994), içinde, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.85-94.

TEKİN Halil, **Eski Anadolu Madenciliği Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Başlangıcından Demir Çağı'na Kadar**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015.

VEENHOF Klaas R, “Eski Asur Kara Ticareti'nin Yapısı”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011a, s.56-63.

VEENHOF Klaas R, “Eski Asur Kronolojisi ve Kaniş”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011b, s.30-39.

YALÇIN Ünsal, “Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Yer Altı Kaynakları Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 9, (2016), s.3-13.

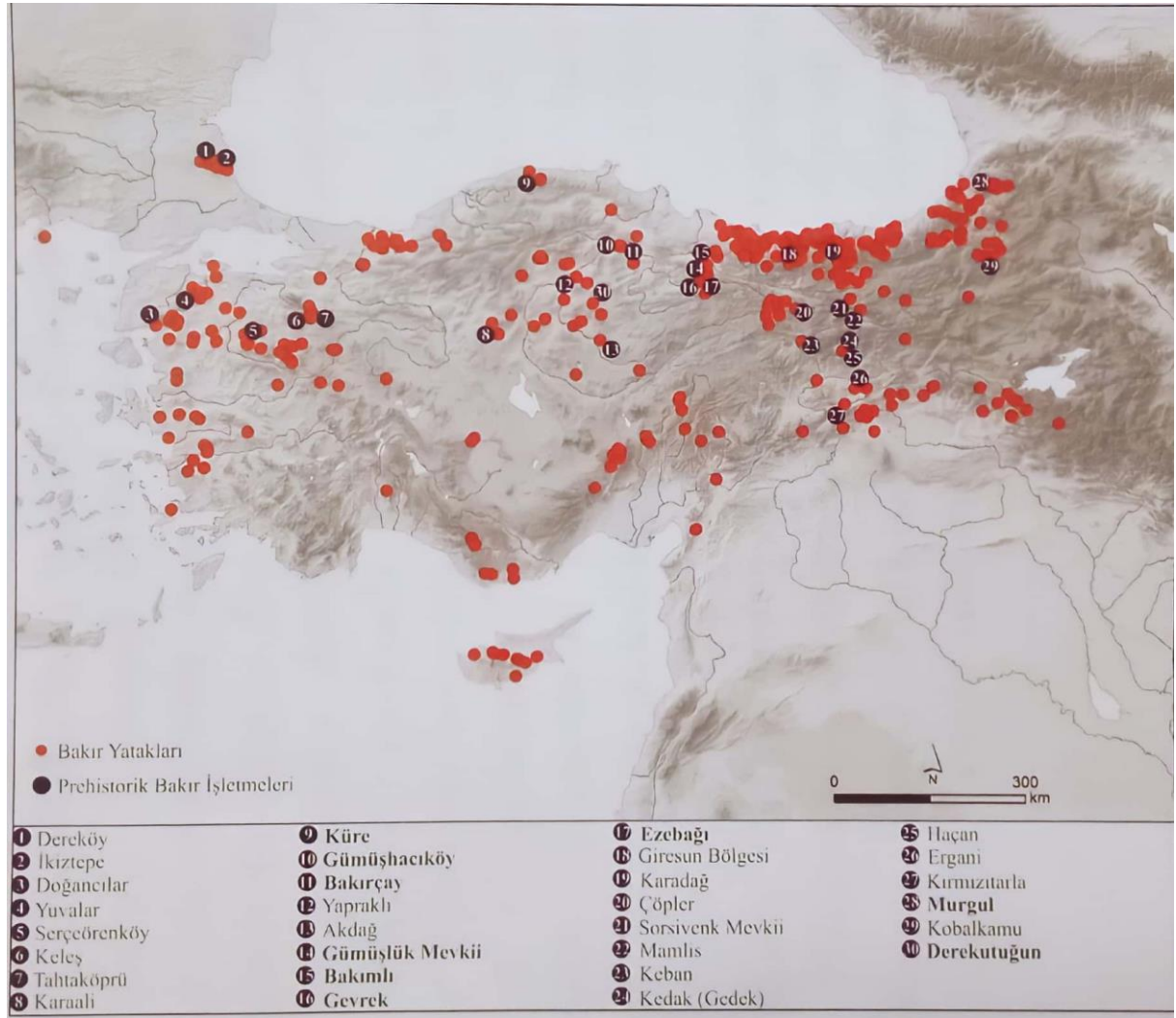
YALÇIN Ünsal-ÖZBAL Hadi, “Özel Konu: Arkeolojide Kalay”, **Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi**, Sayı: 12 (2009), s.98-103.

YILDIRIM Nurgül, “Kültepe Metinlerinde Geçen Altın Süs Eşyaları”, **History Studies**, 5.3 (2013), s.255-267.

YILDIRIM Tayfun, “Kültepe Silahları”, Fikri Kulakoğlu-Selmin Kangal (Ed.), **Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş-Karumu**, içinde, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.116-122.

YILMAZ Şenol-KURNAZ Can, “Metalurjik Süreçler ve Arkeomealurji”, **Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, (2001), s.45-49.

Ek 1

Anadolu'daki bakır yatakları ve tarih öncesinde kullanıldığı düşünülen bakır işletmeleri.

Kaynak: Fidan (2017), agm, s.676.

Ek 2

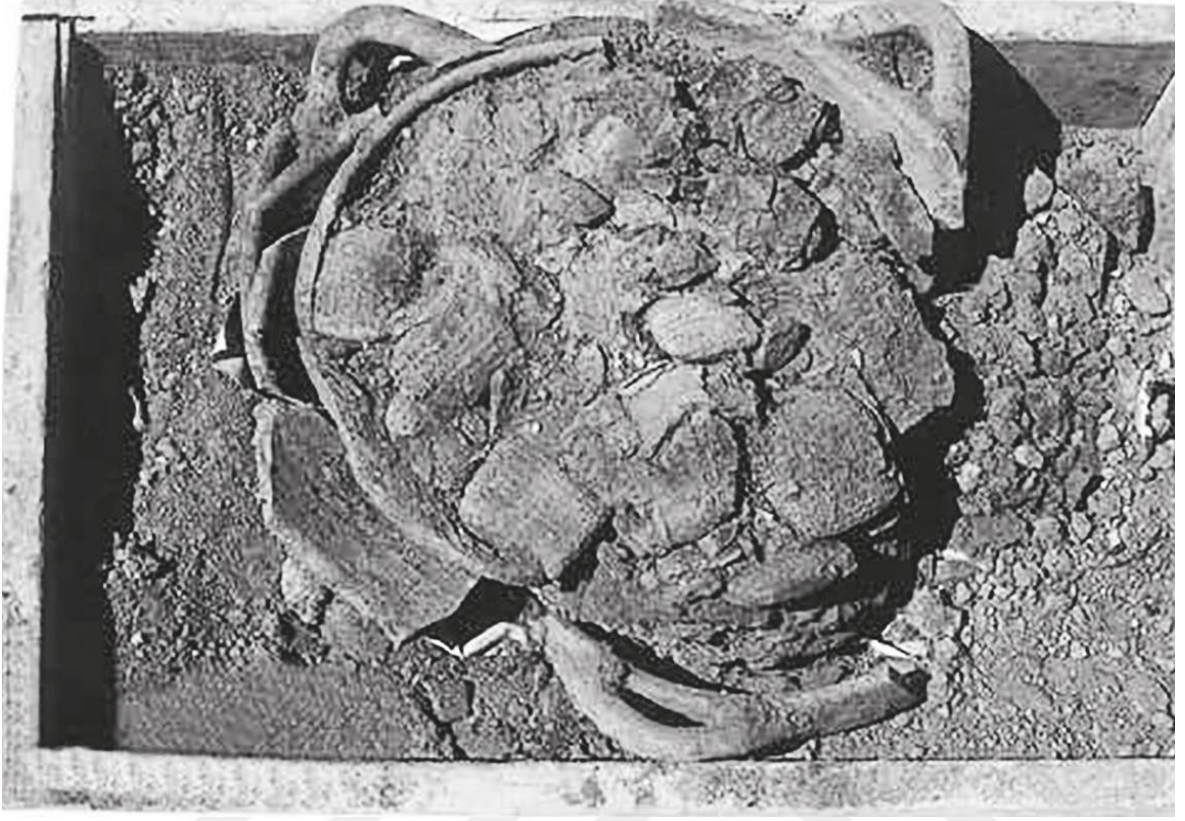
Aşıklı Höyük'te bulunan bakır boncuklar (M.Ö. 7800-7600). Kaynak: Yalçın (2016), agm, s.7.

Ek 3

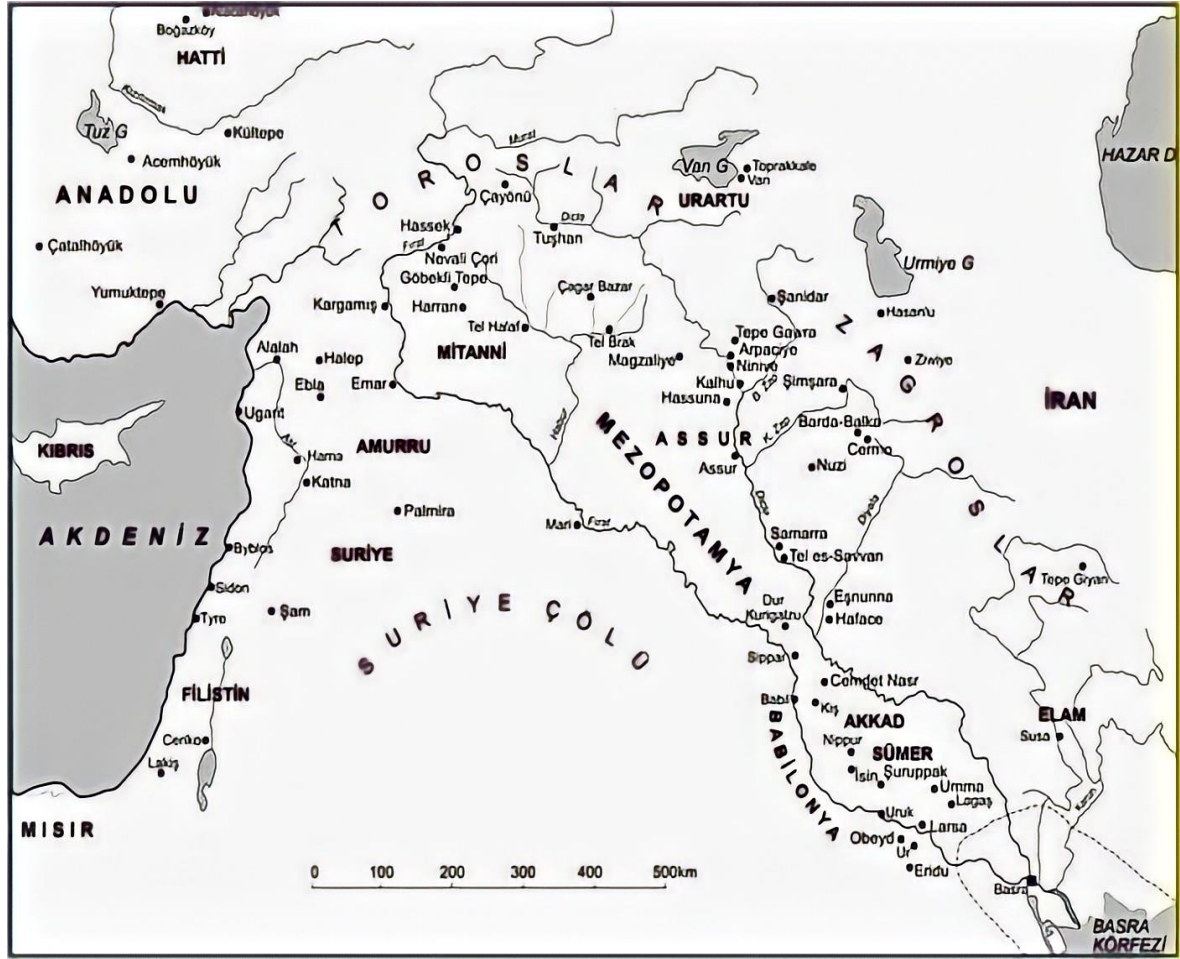
M.Ö. 1880 yılı Anadolu haritası. Kaynak: Kulakoğlu (2018), agm, s.31.

Ek 4

Kap İçerisinde Olan Tabletler. Kaynak: Günbattı, age, s.38.

Ek 5

Mezopotamya ve çevresi. Kaynak: Köroğlu, age, s.13.

Ek 6

Kultepe/Kaniş Kārumu. Kaynak: Kulakoğlu (2011), agm, s.44.

Ek 7

Potalar. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal, age, s.277.

Ek 8

Üfleç. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal, age, s.276.

Ek 9

Körük. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal, age, s.274.

Ek 10

Kalıp. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal, age, s.280.

Ek 11

Altın ve lapis lazuliden yapılmış yüzük (M.Ö. 1830- 1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.304.

Ek 12

Altın halka (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.314.

Ek 13

Altın ve akik taşından yapılma küpe (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.),
age, s.315.

Ek 14

Bakırdan yapılmı bakraç. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.293.

Ek 15

Tunç yaba (M.Ö. 1950-1835). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.289.

Ek 16

Tunç orak (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.289.

Ek 17

Tunç alpara (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.299.

Ek 18

Tunç süzgeçli kepçe (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.297.

Ek 19

Tunç hançer (M.Ö. 1830-1700). Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.287.

Ek 20

Tunç mızrak uçları. Kaynak: Kulakoğlu-Kangal (Ed.), age, s.285.

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Ozet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Ozet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Ozet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin İmzası